

Vršnjačko nasilje učenika

Jelić, Irena

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:565286>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-29**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

IRENA JELIĆ

DIPLOMSKI RAD

VRŠNJAČKO NASILJE UČENIKA

Tisovac, lipanj

2017.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
PETRINJA**

PREDMET: Problemi u ponašanju djece

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Irena Jelić

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Vršnjačko nasilje učenika

MENTOR: izv.prof.dr.sc. Siniša Opić

Petrinja, lipanj 2017.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	1
Sažetak	4
1. UVOD	6
2. VRŠNJAČKO NASILJE UČENIKA	8
2.1. Učestalost vršnjačkog nasilja	9
3. OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA	11
3.1. Tjelesno nasilje	12
3.2. Verbalno nasilje	13
3.3. Fenomen „prikrivenog“ nasilja među djecom	14
3.4. Seksualno nasilje	16
4. UZROCI NASILNOG PONAŠANJA DJETETA	17
4.1. Odnos roditelja i djeteta kao čimbenik rizika za vršnjačko nasilje	18
4.2. Agresivnost	19
5. NASILNIK	21
5.1. Karakteristike nasilništva	21
5.2. Vrste nasilnika	22
6. ŽRTVA	24
6.1. Tko postaje metom nasilnika?	24
6.2. Kako prepoznati žrtvu vršnjačkog nasilja	25
6.3. Reaktivne žrtve	26
7. PROMATRAČ	27
7.1. Uzroci i opasnosti nereagiranja promatrača na vršnjačko nasilje	28
8. POSLJEDICE VRŠNJAČKOG NASILJA	30
9. NAČINI BORBE PROTIV VRŠNJAČKOG NASILJA	33

9.1. Lokalno partnerstvo i suradnja s ciljem borbe protiv vršnjačkog nasilja	33
10. ULOGA ŠKOLE U SUZBIJANJU I PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA 35	
11. ULOGA UČITELJA I STRUČNIH SURADNIKA U SUZBIJANJU I PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA.....	37
11.1. Savjeti učiteljima u borbi protiv vršnjačkog nasilja	37
11.2. Razredna pravila u svezi vršnjačkog nasilja.....	39
11.3. Djeca problematična ponašanja	42
11.4. Dijete i kriza	42
12. ULOGA RODITELJA U SUZBIJANJU I PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA.....	44
12.1. Što učiniti ako je dijete nasilnik?.....	46
12.2. Što učiniti ako je dijete žrtva vršnjačkog nasilja?	47
12.3. Opasnosti fizičkog kažnjavanja djece	47
12.3.1. Alternativa fizičkom kažnjavanju djece	48
13. ODGOJ ZA MIR.....	50
13.1. Nenasilno rješavanje sukoba	51
13.1.1. Savjet roditeljima u svezi nenasilnog rješavanja sukoba	53
13.2. Vještine društvenog samoodržanja.....	53
14. SAVJETI DJECI U SVEZI VRŠNJAČKOG NASILJA	56
14.1. Kako prestati s nasilništvom?	56
14.2. Što može učiniti žrtva vršnjačkog nasilja?	57
14.3. Što može učiniti svjedok vršnjačkog nasilja?.....	58
14.4. Kako se oduprijeti pritisku vršnjaka?	59
14.5. Kako prebroditi tučnjavu?	60
15. SUVREMENI MEDIJI I VRŠNJAČKO NASILJE UČENIKA.....	61
15.1. Utjecaj suvremenih medija na nasilno ponašanje učenika	61
15.2. Učestalost korištenja suvremenih medija	63
15.2.1. Uloga škole u učeničkoj percepciji korištenja suvremenih medija.....	64

16. POJAM VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	66
16.1. Što obuhvaća vršnjačko elektroničko nasilje?.....	66
16.2 Učestalost vršnjačkog elektroničkog nasilja	67
17. POSEBNOSTI VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	68
17.1. Vršnjačko elektroničko nasilje na društvenim mrežama.....	69
18. POSLJEDICE VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	70
19. PREVENCIJA VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	70
19.1 Uloga škole u prevenciji vršnjačkog elektroničkog nasilja	71
19.2. Uloga roditelja u prevenciji vršnjačkog elektroničkog nasilja	72
19.3. Savjeti učenicima u svezi vršnjačkog elektroničkog nasilja	74
19.4. Kampanje u službi prevencije vršnjačkog elektroničkog nasilja	74
20. GDJE POTRAŽITI POMOĆ?	76
21. ZAKLJUČAK	77
LITERATURA.....	81

Popis slika

Kratka biografska bilješka

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjava o javnoj objavi

Sažetak

Rad omogućava razumijevanje vršnjačkog nasilja, njegovih oblika i uzroka. U radu su opisane karakteristike i znakovi koji mogu upućivati da je neko dijete nasilnik ili žrtva te je naglašena uloga promatrača u krugu nasilja. Prikazana se transverzalna i longitudinalna istraživanja koja ukazuju na učestalost vršnjačkog nasilja te njegove posljedice. Posebna pozornost usmjerena je na razumijevanju sve prisutnijeg elektroničkog vršnjačkog nasilja. Naglasak je stavljen na važnost prevencije i načina borbe protiv vršnjačkog nasilja cijele društvene zajednice, prvenstveno škola, učitelja, stručnih suradnika i roditelja. Osnaživanje roditeljstva i obitelji kao temeljne društvene zajednice te škole, kao odgojno-obrazovne ustanove, koje trebaju predstavljati humanu i sigurnu sredinu u kojoj vlada međusobna podrška, povjerenje, empatija, tolerancija, topli ljudski odnosi, pravednost i jednakost svih njenih članova uz očuvanje njihova integriteta i dostojanstva. U njima djeca mogu u potpunosti razvijati svoje potencijale, emocionalne i socijalne vještine, učiti asertivnom ponašanju, načinima nenasilnog rješavanja sukoba.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, nasilnik, žrtva, promatrač, oblici, uzrok, posljedice, elektroničko nasilje, prevencija

Summary

Work enables understanding of peer violence, its forms and causes. The paper describes the characteristics and signs that may indicate that a child is a bully or a victim and that the role of the observer in the circle of violence. Transversal and longitudinal studies show the frequency of peer violence and its consequences. Special attention is focused on understanding the increasingly present electronic peer violence. Emphasis has been put on the importance of prevention and the way of fighting the peer violence of the whole community, primarily of schools, teachers, associates and parents. Empowerment of parenting and family as a fundamental social community of this school, as educational institutions, which should represent a humane and secure environment in which mutual support, trust, empathy, tolerance, warm human relationships, justice and equality of all its members are maintained, with the preservation of their integrity And dignity. In them, children can fully develop their potentials, emotional and social skills, learn about assertive behavior, and ways of nonviolent conflict resolution.

Key words: peer violence, bully, victim, observer, forms, cause, consequences, electronic violence, prevention

1. UVOD

Djeca nisu ravnodušna na obiteljske prepirke, socijale ili ekonomske okolnosti u kojem se društvo nalazi i nisu imuni na količinu nasilja kojom su gotovo svakodnevno okruženi, bilo u svojim domovima, susjedstvu, razredu, školi do onoga u javnom, medijskom prostoru. Činjenica je da djeca svakodnevno provode sate pred televizorom gledajući programe namijenjene odrasloj publici, a u kojima su nasilni sadržaji učestali te mogu biti vrlo slikoviti i realistični te na taj način neizbježno postaju svjedocima raznih primjera ozbiljnog nasilja. Također, velik dio svog slobodnog vremena provode koristeći se informacijsko komunikacijskom tehnologijom i internetom što najčešće nije podložno kontroli odraslih i što ih ujedno može dovesti u razne opasne situacije.

Stoga ne čudi kako vršnjačko nasilje, kao jedan od oblika nasilja, nije rijetka i izolirana pojava među učenicima. Nijedna škola nije imuna na njega i nijedno dijete ne može biti sigurno da se nikada neće naći u krugu nasilja, bilo kao promatrač, žrtva ili nasilnik.

Prije konkretnih istraživanja o problemu vršnjačkog nasilja, ono se smatralo normalnim i sastavnim dijelom života, nečega što svatko dijete mora proći. Zahvaljujući transverzalnim, ali i longitudinalnim istraživanjima i njihovim rezultatima, danas možemo bolje razumjeti vršnjačko nasilje, njegovu učestalost i ozbiljnost posljedica koju izaziva na sve njegove sudionike.

Proces identifikacije vršnjačkog nasilja zahtjeva specifična znanja, stručnost, osjetljivost i motiviranost ka rješavanju i suzbijanju toga problema. Da bi bili u mogućnosti prevenirati te pravodobno reagirati i pravilno djelovati protiv vršnjačkog nasilja moramo ući u samu srž problema. Razumjeti što vršnjačko nasilje jest, u kakvim oblicima se može javljati. Razumjeti čimbenici uzroka nasilnog ponašanja, ali i zašto neka djeca bivaju zlostavljana. Kako bi bili u mogućnosti prepoznati žrtve nasilja, nužno je shvatiti načine njihova ponašanja kao i posljedice koje na njih izaziva nasilno ponašanje, ali u istoj mjeri valja biti upoznat i s posljedicama koje nasilno ponašanje ostavlja na samog nasilnika kao i na promatrače. Poželjno je razumjeti ulogu promatrača u krugu nasilja te razloga njihova nedjelovanja.

Razmotriti razne obiteljske i školske uvjete koji mogu biti čimbenici rizika vršnjačkog nasilja, ili mogu pomoći u njegovu suzbijanju.

Zbog svoje kompleksnosti i ozbiljnosti, borba protiv vršnjačkog nasilja zahtjeva napor, rad i suradnju svih članova društvene zajednice. Svatko ima svoju ulogu u karici prevencije i suzbijanja toga problema. Škola, učitelji sa stručnim suradnicima i roditelji koji su u svakodnevnom kontaktu s djecom u tomu imaju najvažniju ulogu. Naposljetku svoju ulogu imaju i djeca, posebice ona u ulozi promatrača. Svima njima potrebna su podrška, znanja i vještine kako bi prevencija bila što učinkovitija.

Vršnjačko nasilje izuzetno je važna problematika jer je sveprisutna, može se dogoditi svakomu, utječe kako na samog nasilnika i žrtvu, tako i na promatrače. Ostavlja posljedice na cjelokupno psihofizičko stanje pojedinca, na njegovo samopoštovanje, samopouzdanje, obrazovni uspjeh u školi i dugoročno na kvalitetu odnosa s drugim ljudima. Jedna od najdestruktivnijih posljedica nerješavanja problema nasilnog ponašanja jest njezino nezaustavljanje i širenje daljnjeg kruga nasilnog ponašanja u svim sferama društva. Nasilna djeca odrastaju u nasilne mlade ljude, nasilne roditelje, nasilne kolege na poslu, nasilne supružnike. Škola ne može biti odgovorna za učenike nakon završetka njihova školovanja, stoga je potrebno napraviti sve da za vrijeme dok su u školskom sustavu postanu proaktivni, odgovorni sudionici društvene zajednice i kako bi joj mogli pridonositi afirmativnim ljudskim vrijednostima poput razumijevanjem, empatijom, senzibilitetom za druge, poštenjem i dobrotom.

2. VRŠNJAČKO NASILJE UČENIKA

Vršnjačko nasilje učenika nedvojbeno je vrlo staro. Primjeri nasilništva u školi prenose se usmenom predajom, ali zabilježeni su i u novinskim pričama, kao i u književnim djelima. Usprkos toj činjenici pojam nasilništva i vršnjačkog nasilja se sustavno počeo proučavati tek u ranim sedamdesetim godinama ovoga stoljeća i to u Švedskoj. Kasnije se zanimanje za navedene probleme raširilo u ostale skandinavske zemlje, a u kasnim osamdesetim i ranim devedesetim godinama pažnju javnosti i istraživača privuklo je i u ostalim zemljama kao što su: Japan, Engleska, Nizozemska, Kanada, SAD, Australija (Olweus, 1996).

Prvi koji je definirao vršnjačko nasilje bio je Olweus koji je naveo kako je „učenik izvrnut nasilništvu kada je višekratno tijekom dužeg razdoblja izložen negativnim postupcima jednog ili više učenika.“ (1996: 22) Autor objašnjava da se negativni postupak događa kada netko namjerno udari, povrijedi ili uznemiri drugu osobu. Negativni postupak može uključivati verbalni izričaj (prijetnje, bockanje zadirivanje, psovanje), tjelesni dodir (udaranje, guranje, štipanje, ograničavanje kretanja) ili to može biti: pravljenje grimasa, prostačkih pokreta, namjerno isključivanje iz grupe ili odbijanje ispunjavanja nečije želje. Nadalje, Olweus naglašava da se navedeni negativni postupci izvode višekratno tijekom dužeg vremena. Dakle, da bi se neki negativni postupak smatrao nasiljem mora se ponavljati i biti trajan. Povremeni negativni postupci koji su jednom upereni u jednog, a drugi puta u drugog učenika isključuju se iz kategorije nasilja, premda se i pojedinačan slučaj ozbiljnog zlostavljanja u nekim okolnostima može proglasiti nasilništvom. Naposljetku, Olweus (1996) u svom općem određenju nasilništva tvrdi kako nasilništvo može provoditi jedan učenik – nasilnik ili skupina. Također, cilj nasilništva može biti pojedinac ili skupina. Na tragu te činjenice, Olweus (1996) navodi još jedan ključni element nasilja, a to je asimetričan odnos snaga. Nerazmjernost snaga može se javiti u situacijama ako je žrtva fizički slabija od zlostavljača, ako žrtva sebe doživljava fizički ili mentalno slabijom ili ako postoji brojčani nerazmjernost između žrtve i zlostavljača.

O'Regan nasilje definira kao „često ponavljano agresivno ili uvredljivo ponašanje pojedinca ili grupe koje nekoga vrijeđa ili ozljeđuje“ (2008: 87). Uzelac, Bognar i Bagić izražavaju se na sličan način govoreći da je nasilje „svaki onaj postupak koji razara, ugrožava, oštećuje i ponižava ljudsko biće“ (1994: 6).

Buljan Flander smatra da se radi o vršnjačkom nasilju „kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti.“ (2007: 3). Navodi razne oblike nasilja poput: prijetnji, tjelesnih ozljeda, odbacivanja, ruganja, zadirkivanja, ogovaranja, uzimanja i uništavanja stvari, izricanje neugodnih komentara na račun djetetove obitelji ili rodbine.

2.1. Učestalost vršnjačkog nasilja

„Učestalost koja se spominje u literaturi varira od države do države te od istraživanja do istraživanja.“ (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012: 267) (vidi Sliku 1). O'Regan (2008) to objašnjava individualnom percepcijom učenika o tome što nasilje jest i od čega se sastoji te o različitim metodološkim pristupima.

DRŽAVA	UČESTALOST
Skandinavske zemlje	Između 5 i 9% djece u dobi od 7 do 16 godina je redovito izloženo nasilju; 15% osnovnoškolaca je uključeno u nasilje među vršnjacima bilo kao počinitelji nasilja ili žrtve (Olweus, 1993)
Velika Britanija	75% djece je žrtvom nekog oblika nasilja tijekom jedne školske godine (Glover i sur., 2000) 10% djece u dobi od 12 do 17 godina povremeno je izloženo nasilju među vršnjacima, a 4% ih je zlostavljano svakog tjedna (Salmon, 1998)
Australija	U dobi od 6 do 16 godina 10% djece je redovito izloženo nasilju od strane vršnjaka, a 14% djece barem jednom tjedno doživi neki oblik zlostavljanja (Rigby i Slee, 1991)
Kanada	54% dječaka i 32% djevojčica je zlostavljalo drugu djecu; a 34% dječaka i 27% djevojčica je zlostavljano (Craig i Peplar, 2003)
SAD	76% djece u dobi od 10 do 12 godina je verbalno zlostavljano, 66% ih je bilo izloženo nekom obliku fizičkog zlostavljanja (Stockdale i sur., 2002) 82,3% djece u dobi od 9 do 14 godina je bilo zlostavljano barem jednom tjedno u posljednja 3 mjeseca (Dulmus i sur., 2004)

Slika 1. Prikaz učestalosti nasilja među vršnjacima s obzirom na zemlju ispitivanja. (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012)

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba 2003. godine provela je sveobuhvatno istraživanje u dvadeset i pet osnovnih škola. Rezultati pokazuju da je 27% ispitanih

učenika skoro svakodnevno doživjelo barem jedan od oblika nasilja, od čega ih 19% samo doživljava nasilje, 8% doživljava i čini. 8% djece čini nasilje, ali ga ne doživljava. Što znači da se sveukupno 16% djece ponaša nasilno. Rezultati pokazuju i da je 35% dječaka i 31% djevojčica doživjelo nasilje, dok je 33% dječaka i 17% djevojčica nasilno prema drugima (Buljan Flander, 2007).

„Rezultati istraživanja UNICEF-a iz 2004. godine provedenog u školama na području cijele Hrvatske pokazali su da je 10,4 % učenika bilo izloženo zlostavljanju 2-3 puta mjesečno i više, dok je 33 % ispitanika bilo izloženo jednom od oblika nasilja među vršnjacima. Broj žrtava kretao se od 4 do 21 %, ovisno o školi. Nasilno se ponašalo 12 % učenika 2-3 puta mjesečno i češće. Samo 22 % učenika pokušava zaustaviti nasilje, iako 63 % kaže da im je žao i da bi pomogli žrtvi, no 78 % njih to nikada ne čini ili čini samo povremeno.“ (Pregrad, 2007; prema Bilić i sur., 2012: 268)

Olweus (1996) u svom bergenskom istraživanju nalazi kako su mlađi i slabiji učenici češće žrtve nasilja. Prosječan broj učenika koji trpe nasilje dvostruko je veći u nižim nego višim razredima. Pokazalo se također da su nasilnici najčešće bili stariji učenici. Pri usporedbi djevojčica i dječaka, dječaci su više od djevojčica izloženi izravnom, fizičkom nasilništvu, dok je kod djevojčica prisutnije neizravno nasilništvo: klevete, širenje glasina, manipulacije skupinama i slično.

Kada je u pitanju intervencija učitelja i roditelja u slučaju vršnjačkog nasilja oko 40% zlostavljanih učenika u osnovnoj, i oko 60% učenika u nižoj srednjoj školi, izjavilo je da su učitelji pokušali spriječiti nasilje samo jednom ili gotovo nikada. Oko 55% zlostavljanih učenika izjavilo je da je netko kod kuće razgovarao s njima o nasilništvu. Iz čega se da zaključiti da učitelji u prosjeku rijetko pokušavaju riješiti problem vršnjačkog nasilja i razgovaraju o tome s učenicima (Olweus, 1996).

Što se tiče veličine škole i razreda te veličine grada iz Olweusovog istraživanja može se zaključiti da veličina škole ili razreda ne igra gotovo nikakvu ulogu i da ima zanemarivu važnost jer je pojava vršnjačkog nasilja jednaka u oba slučaja. (Olweus, 1996) Istraživanja su također pokazala da su češće zlostavljani učenici koji nastavu pohađaju po prilagođenom programu (38%), 24% učenika izjavilo je da se nasilje vezano uz rasu javlja povremeno ili često (Coloroso, 2004).

Uznemiravajući su podaci o učestalosti seksualnog nasilja. Rezultati istraživanja provedenom na 1632 učenika od osmog do jedanaestog razreda ukazuju na uznemirujuće informacije o učestalosti seksualnog nasilništva u školi. 85% djevojčica i 76% dječaka naveli su da su doživjeli seksualno uznemiravanje, 13%

djevojčica i 9% dječaka navelo je da su bili prisiljeni na neku seksualnu aktivnost koja nije ljubljenje, 25% djevojčica izostalo je iz škole kako bi izbjeglo seksualno uznemiravanje, 25% djevojčica koje su bile žrtve navele su da su ih seksualno uznemiravali djelatnici škole (Coloroso, 2004).

3. OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA

Olweus (1996) nasilje dijeli na dva glavna oblika: izravno i neizravno, pri čemu se izravno nasilništvo očituje u otvorenom napadu na žrtvu, a neizravno u socijalnoj izolaciji i namjernom isključivanju iz grupe. Buljan Flander (2007) kao primjere izravnog nasilništva navodi: udaranje, čupanje, naguravanje, štipanje, rujanje, vrijeđanje i slično. Neizravno nasilništvo smatra teže uočljivim, poput namjernog isključivanja djeteta iz igre, ogovaranja, kritiziranja, ponižavanja...

U navedenim oblicima nasilja među vršnjacima najčešće se izdvajaju četiri podvrste. To su: tjelesno ili fizičko nasilje, verbalno nasilje, emocionalno nasilje te seksualno nasilje (Buljan Flander, 2007).

Bilić i Zloković (2004) upozoravaju na fenomen „prikrivenog“ nasilja u koje ubrajaju odbijanje komunikacije, socijalnu izolaciju te pritisak grupe kao najčešće oblike. Buljan Flander i Kovačević (2005) kao posebne podvrste nasilja među vršnjacima još navode kulturalno i ekonomsko nasilje. Kulturalno nasilje obično podrazumijeva vrijeđanje na nacionalnoj, religijskoj i rasnoj osnovi. Ekonomsko nasilje uključuje krađu i otimanje novca.

Iako je svaki od navedenih oblika nasilja sam za sebe izrazito štetan i razoran, Coloroso (2004) naglašava kako nasilnici nerijetko kombiniraju više oblika nasilja kako bi napad bio snažniji. Što se tiče spolova, postoje neke razlike. Field (2004) navodi kako oba spola mogu biti i nasilnici i žrtva, ali oblici nasilja za kojim posežu te razlog zbog kojeg posežu za nasiljem se razlikuju. Dječaci zlostavljaju na izravnije načine, kroz prijetnji i fizičkih oblika. Djevojčice vole neizravnije metode poput verbalnog, emocionalnog i društvenog nasilništva što uključuje: zadirkivanje, omalovažavanje, izolaciju, ogovaranje... Dječaci se koriste nasiljem kako bi stekli

ugled, a djevojčice kako bi svoj ugled zaštitile. Dječaci zlostavljaju oba spola dok djevojčice uglavnom zlostavljaju druge djevojčice. „Razlike među spolovima mogu se interpretirati sa stajališta hrabrenja, odnosno penaliziranja određenog ponašanja, modeliranja ponašanja ili bioloških odrednica, kao i kulturnih običaja“ (Zloković, 2004: 2). Coloroso (2004) je mišljenja kako je ta razlika u najvećoj mjeri uvjetovana razlikom u socijalizaciji. Dječaci se igraju u većim, slabo definiranim skupinama koje su okupljene oko zajedničkih interesa. Djevojčice se, pak, druže u manjim skupinama koje su intimnije i u kojima je hijerarhija snažno uspostavljena, jasno definirana i poštovana. Stoga, isključivanje iz tog snažnog kruga ima veliku težinu.

Juul (2011) smatra da su destruktivna i autodestruktivna ponašanja samo različiti oblici djetetove reakcije na povrede vlastitog integriteta i dostojanstva od strane odraslih, o čemu će još u ovom radu biti riječi.

Bilo koji oblik zlostavljanja djece ne smije se prihvaćati i objašnjavati samo kao obično zadirkivanje, nebitan problem ili običnim „dječjim poslima“ jer nepravodobno prepoznavanje i nereagiranje u djeteta stvara „osjećaj neshvaćenosti, nesigurnosti, dodatne krivnje i osamljenosti, te svekolike besperspektivnosti“ (Bilić i Zloković, 2004: 69).

3.1. Tjelesno nasilje

Tjelesno ili fizičko nasilje najuočljiviji je, ali i „najmanje sofisticiran oblik nasilja među vršnjacima“ (Bilić i sur., 2012: 266). Također je i jedan od najučestalijih oblika. Tomu u prilog ide podatak koji govori kako od svih oblika nasilja koja djeca prijavljuju, trećinu slučajeva čini tjelesno nasilje (Coloroso, 2004).

Bilić tjelesno nasilje definira kao „namjerno nanošenje tjelesnih povreda ili dovođenje u opasnost, odnosno fizička agresija koja ne mora rezultirati uočljivim povredama, dakle tjelesno nasilje bez obzira na intenzitet i težinu“ (2007: 49).

Neki od prepoznatljivih i manje prepoznatljivih tjelesnih oblika nasilja su:

„stalna lupkanja nekoga po glavi (rukom, šakom ili nekim predmetom), učestala i gruba štipanja, učestali ubodi nekim šiljatim predmetima, udaranje laktovima u leđa i rebra pod izlikom slučajnosti, podmetanja noge s namjerom sa se dijete udari ili teže ozlijedi, sklonost izmicanju stolca, prisiljavanje slabijeg ili mlađeg djeteta da nosi tuđe stvari.“ (Bilić i Zloković, 2004: 68).

Coloroso navodi još i „ugrize, grebanje, bolno zakretanje ruku, pljuvanje, oštećivanje ili uništavanje odjeće ili imovine žrtve“ (2004: 36). Bilić i sur. (2012) naglašavaju kako metode takvog oblika nasilja postaju sve agresivnije kako njihovi počinitelji bivaju stariji.

Za razliku od ostalih oblika nasilja, posljedice tjelesnog nasilja lakše se prepoznaju i sankcioniraju te se o njima više govori što rezultira nižom tolerancijom djece za taj problem (Bilić, 2007).

3.2. Verbalno nasilje

Verbalno nasilje najčešći je oblik nasilja kojeg koriste i dječaci i djevojčice u podjednakoj mjeri. Najveći dio postotka prijavljenog nasilja odnosi se upravo na verbalno zlostavljanje. Izgovorene riječi su za nasilnika brze i bezbolne, no za žrtvu one su izuzetno štetne, snažne i mogu demoralizirati osobu kojoj su upućene. Mlađa djeca su posebno podložna verbalnom zlostavljanju, budući da nemaju u potpunosti razvijenu sliku o sebi, ali nijedna osoba nije imuna na dugotrajno i ponavljano verbalno nasilje. Ono lako može proći nekažnjeno i neprimijećeno jer se može izgovoriti šaptom ili se pak izvikane mogu stopiti s bukom druge djece na igralištu ili školskim hodnicima. Ako se verbalno nasilje dopušta ili sustavno predviđa, učenik postane svakodnevni predmet izrugivanja i dehumanizira se. Na taj način često bude posljednji izbor u društvenih aktivnosti i prvi kojeg se iz istih izbacuje (Coloroso, 2004).

„Verbalno nasilje može poprimiti oblik nadijevanja imena, vrijeđanja, omalovažavanja, okrutne kritike, sramoćenja, rasističkih aluzija ili seksualno sugestivnih ili zlostavljajućih dobacivanja. Može uključivati iznuđivanje novaca za užinu ili stvari, zlostavljajuće telefonske pozive, zastrašujuće e-mailove, anonimne poruke koje sadržavaju prijeteće agresijom, neistinita optuživanja, lažne ili zlonamjerne glasine i tračeve.“ (Coloroso, 2004: 36).

Coloroso navodi pet velikih kategorija zlostavljanjem riječima, a to su ismijavanje radi svoje rase, vjeroispovijesti, spola, fizičkih karakteristika ili intelektualnih

sposobnosti. Pri opravdavanju nasilnik se česti koristi izgovorima kako se samo radi o zafrkanciji ili da žrtva nije shvatila šalu i slično. Iz tog razloga važno je podučiti djecu razlici između zadirkivanja, kao zdravog međuljudskog odnosa, i ismijavanja, kao jednom obliku nasilništva. Djeci je često nejasno kada zadirkivanje prestaje biti zabavno i postaje štetno i bolno. Stoga, djecu treba učiti razdvajati te dvije aktivnosti dajući im dvije različite riječi i opisujući te dvije aktivnosti s konkretnim, njima svojstvenim, karakteristikama (Coloroso, 2004).

Karakteristike zadirkivanja su da omogućava onom tko zadirkuje i onom koga se zadirkuje da lako mijenjaju uloge, da pri tome nema vrijeđanja druge osobe, da se održava osnovno dostojanstvo svih koji su uključeni, da se zabava pruža na bezbrižan, pametan i dobroćudan način te da se prekida ako se osoba koju se zadirkuje uznemiri ili prigovori zadirkivanju. Važna karakteristika je i zaigranost, koju u ismijavanju nema. Obje strane jednako pridonose šalama i dijele snažne osjećaje pripadanja, naklonosti, suosjećanja i empatije te pri tome uče lekcije o građenju odnosa i uspješnoj komunikaciji. Ako je napad usmjeren na bilo koju od pet velikih kategorija tada se radi o ismijavanju (Coloroso, 2004).

Karakteristike ismijavanja su da se zasniva na neravnoteži moći i jednostrano je (nasilnik ismijava, a žrtva je isijavana), da je namjera povrijediti, da je smijeh usmjeren na žrtvu, namijenjeno je da bi se umanjilo samopoštovanje žrtve, da uključuje poniženje, okrutne i omalovažavajuće komentare upakirane u šale, da se stvara strah od daljnjeg ismijavanja i u osnovi je zlonamjerno. Svrha i cilj ismijavanja nije stvaranje novog prijateljstva, uljepšavanje teške situacije već omalovažavanje i sramoćenje te izolacija žrtve, koja je osramoćena, ponižena ili posramljena (Coloroso, 2004).

3.3. Fenomen „pokrivenog“ nasilja među djecom

„Pokriveno“ nasilje najteži je oblik nasilja u vidu njegova praćenja, uočavanja i identificiranja. Iz tih razloga nasilnici ih često koriste kao početni oblik nasilja koji poslije gradira u ozbiljnije ili, u slučaju da se nasilno ponašanje otkrije, ovi oblici nasilnicima služe kao nova strategija, (Bilić i Zloković, 2004). Kao najčešće

„prikrivene“ oblike nasilja Bilić i Zloković (2004) navode: odbijanje komunikacije, socijalnu izolaciju te pritisak grupe.

Djeca neprestano komuniciraju na razne načine, verbalne i neverbalne. Sukladno tome, čak i prividan „prekid“ komunikacije predstavlja određenu komunikaciju čime se šalju brojne poruke, štoviše čitav niz prijetećih, negativnih i neugodnih poruka zbog koje se žrtva može osjećati napeto, ugodno, anksiozno (Bilić i Zloković, 2004). „Može uključivati suptilne geste poput agresivnih pogleda, okretanja očiju, uzdaha, mrštenja, podsmjehivanja, hihotanja ili neprijateljskog govora tijela“ (Coloroso, 2004: 37).

„Prekid“ komunikacije često prati socijalna izolacija, a budući da je čovjek društveno biće odijeljenost od skupine može smatrati najtežom kaznom i psihološki izrazito negativno djeluje na žrtvu. Ona je zbog vlastite nesigurnosti i nemoći sklona samooptuživanju te se može početi i sama udaljavati čak i od vršnjaka koji pokazuju interes za nju. Na taj način žrtva primjenjuje strategiju povlačenja umjesto usmjeravanja prema frustraciji i njezinom rješavanju (Bilić i Zloković, 2004). Neke od situacija koje upućuju na socijalnu izolaciju su da je dijete često samo, vršnjaci ga izbjegavaju, ako se i pokuša približiti tjeraju ga i vrijeđaju, ne pozivaju ga na proslave i izlete, nepoželjno je u razrednim aktivnostima (Bilić i Zloković, 2004).

Djeca žele biti prihvaćena i imati svoju ulogu u grupi djece. Na taj način uče „druge socijalne načine ophođenja, ali i upoznaju i drugačije vrijednosne predodžbe.“ (Rumpf, 2009: 52). Za razvijanje dobre slike o sebi i osjećaja vlastite vrijednosti odlučujuće je kako ih opaža njihova socijalna okolina: prijatelji, poznanici, roditelji, učitelji, odgajatelji (Rumpf, 2009). Coloroso (2004) upozorava kako s godinama osjećaj pripadanja postaje sve važniji i može biti vrlo snažna potreba radi koje će djeca napraviti neopisivo okrutne stvari sebi ili drugima samo kako bi bili prihvaćeni u skupinu. Namjerno i konstantno isključivanje iz društvenih aktivnosti poput rođendana, tuluma ili sportskih igara može dovesti do ozbiljnih posljedice u psihofizičkom stanju djeteta.

Samo se najsnažniji uspijevaju suprotstaviti i izboriti protiv oblika pritiska grupe koji se javlja u različitim oblicima i čiji su efekti izrazito negativno, a mogu dovesti i do tragičnih posljedica. Iako ne ubija izravno, dijete koje je dugoročno izloženo takvoj vrsti agresije zna reagirati posve iscrpljeno i traumatizirano što može dovesti do

privremene nesposobnosti za nastavak školovanja ili, u krajnjem slučaju, do samoubojstva (Bilić i Zloković, 2004).

Još jedan vrlo raširen i teško uočljiv oblik nasilja među vršnjacima jest emocionalno nasilje. Bilić (2007) ističe kako je nerijetko i dominantan oblik nasilnog ponašanja koji može dovesti do izrazito destruktivnih posljedica na psihofizičko stanje pojedinca. Nadalje, Bilić objašnjava da se radi o emocionalnom nasilju „kada je riječ o dugotrajnom ili ponavljajućem i namjerno štetnom ponašanju prema pojedincu, koje rezultira patnjom ili psihičkom traumom“ (2007: 52).

U neke od najčešćih oblika emocionalnog nasilja, Bilić (2007) ubraja: ruganje, govorenje psovki, nazivanje pogrđnim imenima, ružnim nadimcima, ustrajno pronalaženje i preneglašavanje mana ili pogrešaka, teroriziranje prijateljama, ispisivanje ružnih imena po školskim zidovima, kontroliranje nečijeg odijevanja ili ponašanja.

3.4. Seksualno nasilje

Vršnjačko seksualno nasilništvo jedno je od najraširenijih oblika nasilja u školama prvenstveno jer se svi do sada navedi oblici nasilja mogu prožeti seksualnim prizvucima. „S obzirom na to da je naša seksualnost integralni dio onoga što jesmo, seksualno nasilništvo se usijeca duboko u jezgru našega bića i može imati razorne posljedice“ (Coloroso, 2004:53). Najveće šanse za postati žrtvama seksualnog nasilja su djevojčice koje sazrijevaju ranije i dječaci koji sazrijeva kasnije te djeca drukčije seksualne orijentacije (Coloroso, 2004).

Najučestaliji oblik seksualnog nasilništva je verbalno seksualno nasilje koje je često uvod u fizičko ili seksualno nasilje u odnosima. Riječi koje se koriste za nasilje nad dječacima pogrđni su termini koji definiraju dječake kao „manje muškima“ ili homofobični termini. Riječi koje se koriste za nasilje nad djevojčicama omalovažavaju njihovu seksualnost ili impliciraju na tjelesni i intelektualni zastoj u razvoju.

„Verbalno nasilništvo može također uključivati i prijeteće seksualnim činom, verbalne procjene tijela mete, seksističke ili seksualne šale ili omalovažavajuće

komentare o seksualnoj uspješnosti ili nedostatke seksualne aktivnosti.“ (Coloroso, 2004: 55).

„Fizičko seksualno nasilništvo može uključivati dodirivanje ili hvatanje na seksualan način, štipanje, natezanje grudnjaka, skidanje hlača ili podizanje suknji, naslanjanje na žrtvu na seksualan način ili seksualne napade“ (Coloroso, 2004: 57).

Seksualno nasilništvo u odnosima teško je otkriti, a lako provesti. Manifestira se kroz: seksualne glasine ili seksualne epitete na zidovima u toaletu, ormarićima za stvari, izbjegavanje mete radi njene seksualne orijentacije, „skeniranje“ žrtvinog tijela, buljenje u grudi, odmjeravanje. U ovaj oblik nasilja pripadaju i eksplicitni materijali kojima je svrha posramljivanje, ponižavanje ili omalovažavanje, nošenje odjeće ili bedževa sa seksualno uvredljivim natpisima ili slikama te seksualno eksplicitni grafiti (Coloroso, 2004).

4. UZROCI NASILNOG PONAŠANJA DJETETA

Odgovor na pitanje zašto se dijete počinje nasilno ponašati nije jednostavan. Šimčić i Šmida (2016) kao uzroke nasilnog ponašanja vide u

„interakciji genetskih i okolinskih faktora. Dakle, s određenim agresivnim tendencijama se rodimo pa ih različiti okolinski utjecaji „izvuku“ na površinu ili nisu dio našeg karaktera, ali nas takva okolina „prisili“ da nasilje koristimo kao obrambeni mehanizam, sredstvo preživljavanja i ophođenja ljudima“ (Šimčić i Šmida, 2016).

Coloroso (2004) tvrdi da postoje brojni razlozi nasilnom ponašanju, ali sigurno je da se nasilnici ne rađaju kao nasilnici. Urođeni temperament i individualne osobine djeteta mogu biti jedan od faktora, ali i brojni utjecaji okoline kao što su: obiteljska atmosfera, školski život, zajednica i kultura, mediji. Možemo reći da nasilnici uče kako biti nasilnici i to većim dijelom kroz način na koji se su se prema njima ponašale veće ili moćnije osobe u njihovom životu (Coloroso, 2004).

Jedan od razloga nasilnog ponašanja može ležati u činjenici da su i oni sami jednom bili žrtve i naučili da je nasilje prihvatljivo ili jednostavno ne znaju pravilno reagirati i izraziti svoje osjećaje. Neki nasilnici i sami proživljavaju teške i stresne situacije poput razvoda roditelja pa na takav način iskaljuju svoju ljutnju i nezadovoljstvo na drugima. Neka djeca imaju loše mišljenje o sebi i zbog toga žele da se i drugi osjećaju loše. Neki na taj način privlače pažnju drugih, neki imaju nisko samopouzdanje te se nasiljem nad drugima osjećaju moćnije, neki su dio bande koja

zlostavlja druge i jednostavno se žele uklopiti poštujući pravila lošeg društva, odnosno grupe čiji član žele biti (Slavens, 2006a).

Individualne osobine djeteta kao što su: impulzivnost, živahnost, višak energije ili manjak strpljenja okolina može pripisati zločestom ponašanju i doživljavati ih „zločestima“. U skladu s tim dijete se tako počne i ponašati. Također, traumatizirana djeca podložnija su nasilničkom ponašanju (Coloroso, 2004).

Škola i školsko okruženje imaju važnu ulogu u poticanju i sprječavanju nasilja. „Nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti svih učenika te međusobnog poštovanja između nastavnika i učenika i obrnuto, dovode do nasilničkog ponašanja u školi.“ (Buljan Flander, 2007: 10). Važno je da nastavnici i stručni suradnici ne dopuštaju i ne toleriraju agresivna ponašanja u određenim dijelovima škole kao što su igrališta i hodnici gdje je nadzor odraslih osoba slabiji što nasilnim učenicima ujedno omogućava lakše zastrašivanje i maltretiranje drugih učenika (Buljan Flander, 2007).

4.1. Odnos roditelja i djeteta kao čimbenik rizika za vršnjačko nasilje

Na ponašanje djece utječu razni čimbenici, obiteljske vrijednosti i ono što je dijete naučilo u obitelji glede rješavanja sukoba, odnosa moći, odnosa prema ženama, o odnosima između muškaraca i žena, o demokratičnosti i ravnopravnosti, o poštovanju i uvažavanju drugih, tuđeg identiteta. Djeca se ponašaju po modelima i obrascima koje su donijeli iz vlastitih obiteljskih odnosa.

Iskustva koje dijete doživi u obitelji vrlo su važna za razvoj djeteta. „Nedostatak pažnje i topline, svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće te nedovoljan nadzor i briga roditelja“ utječu na razvoj nasilničkog ponašanja djece (Buljan Flander, 2007: 9). Svojim ponašanjem roditelji djeci indirektno šalju poruku kako se ponašati u određenim situacijama.

Agresivnim ponašanjem, koje obuhvaća fizičku i verbalnu agresiju među roditeljima kao i korištenjem fizičkog kažnjavanja, roditelj djetetu šalje poruku kako je u redu ljutnjom, nasiljem i zastrašivanjem dobiti ono što želimo. Dijete će se u kontaktu sa svojim vršnjacima vjerojatno koristiti sličnim metodama (Buljan Flander, 2007). Oponašajući ponašanje roditelja i odnosa između članova obitelji, dijete se može početi ponašati nasilno što ujedno povećava i vjerojatnost za nasilnim ponašanjem

prema vršnjacima. Ako se prema njemu i ostalim članovima obitelji odnosi s poštovanjem, uvažavajući integritet druge osobe, ono će se s poštovanjem odnositi prema drugima. Ako njegov integritet nije narušen, ni oni neće ugrožavati integritet drugih i vrlo je vjerojatno da će prihvaćati druge i „drugačije“ vršnjake (Juul, 2011).

Juul integritet definira kao „kolektivno shvaćanje koje se odnosi na cjelovitost i nepovredivost naše tjelesne i psihološke egzistencije. Razgovor o integritetu povlači sa sobom pitanje identiteta, granica i osobnih potreba“ (2011: 55).

„Integritet djeteta može se povrijediti na tri načina: (1) pretjeranim tjelesnim nasiljem, seksualnim zlostavljanjem ili zanemarivanjem, a sve to društvo ne odobrava, (2) nametanjem „dobrih“ ili „nužnih“ odgojnih praksi koje društvo većinom odobrava, (3) nametanjem ideologije, poput prisilne političke ili vjerske indoktrinacije“ (Juul, 2011: 75).

Djecu valja gledati kao cjelovite ličnosti, ne omalovažavati ih misleći da ništa ne razumiju i ne znaju, ignorirati njihove osjećaje i potrebe. U suprotnom djeca postupno dolaze do zaključka da ih se ne razumije i ne prihvaća. Gube povjerenje u odrasle, prestaju se povjeravati, osjećaju se frustrirano, ljuto, postaju razdražljivi. „Dijete prestaje ili odbija surađivati zato što je predugo i previše surađivalo s destruktivnim pojavama u obitelji ili zato što mu je izravno povrijeđen integritet.“ (Juul, 2011: 77). U slučaju da roditelj okrivljuje dijete za nastalu situaciju, a ne preuzima dio vlastite krivnje i odgovornosti dijete se počinje nasilno ponašati - destruktivno prema van, prema drugima, ili autodestruktivno, prema unutra.

Za djecu mlađeg dobne skupine, kao su učenici nižeg razreda osnovne škole, upravo kvaliteta odnosa i komunikacije unutar obitelji, uz individualne osobine djeteta određene genetskim nasljeđem poput temperamenta, predstavljaju najvažnije čimbenike koje mogu potaći vršnjačko nasilje, ali ga i spriječiti.

4.2. Agresivnost

Osjećaji poput ljutnje, straha ili srdžbe ljudima su urođeni. Ne treba ih se bojati, zanemarivati, potiskivati. Prema Uzelac i sur. ljutnja je „normalna ljudska osobina, borbenost koja omogućuje samoorganiziranost i prodornost“ (1994: 14), pomoću nje se borimo za svoja prava, ideje, poštovanje. Ona sama po sebi nije problem, „problem je u ponašanju koje iz nje proizlazi, a koje može biti neprihvatljivo i

zahtjeva modifikaciju“ (O'Regan, 2008: 91). Uloga odraslih koji svakodnevno provode vrijeme s djecom i pri tome imaju važnu ulogu u njihovu odgoju, prvenstveno roditelja i učitelja, jest voditi djecu ka spoznaji vlastitog nezadovoljstva i ljutnje „kako bi moglo naučiti izraziti ih u prihvatljivom obliku“ (Zdenković, 2013).

Agresivnost i s njom povezana određena ponašanja su posve prirodna i imaju važne funkcije, kako za pojedinca, tako i za grupe. Već od najranije dobi kod djece opažamo agresivna ponašanja. Njih najčešće uzrokuje stres, frustracija ili pak strah od ugrožavanja vitalnih interesa (Rumpf, 2009). Fromm (1999) takvu agresivnost naziva konstruktivnom. Ona je svrhovita, čovjeku urođena i dobroćudna. Njome se čovjek koristi ako situaciju protumači kao opasnu, po život ugrožavajuću. Ona, za razliku od destruktivne agresivnosti, u svojoj biti nije neprijateljska.

Elhardt (1997; prema Rumpf, 2009) navodi tri oblika agresije: aktivno-spontanu, reaktivno-obrambenu i aktivno-destruktivnu. Aktivno-spontana agresivnost je ona koju izaziva primjerice stres ili frustracija određene situacije ili okolnosti. Prati ju neugodan osjećaj, blago povišeni krvni tlak, ubrzani puls, a primjećuje se po promjeni tona, glasnoće, mimici, gestikulaciji. Reaktivno obrambena agresivnost služi obrani od straha i ona sadrži neprijateljske dijelove. Kada se čovjek osjeća tjelesno i životno ugroženim počinje se ponašati impulzivno i djelovati agresivno. Treći oblik, aktivno-destruktivna agresivnost, ima jasne i svjesne neprijateljske i rušilačke težnje. „Ova biološki neprilagođena agresija, „zloćudni“ dio ljudske agresivnosti, nije urođena ljudima. Čovjek ju je stekao tijekom života.“ (Rumpf, 2009: 16). U svakodnevnom govoru, pri spomenu na agresiju najčešće podrazumijevamo ove destruktivne, „zloćudne“ oblike agresije. A radi boljeg označavanja nerijetko dodajemo i pojam nasilja (Rumpf, 2009).

Rumpf (2009) objašnjava kako nije lako razlikovati oblike agresije međusobno, odnosno točno i precizno uočiti o kakvom se obliku agresije radi.

„Granice nisu jasne. Destruktivni oblici agresije mogu se ponekad razlikovati od „normalne“ samo po njihovu izražavanju, učestalosti, držanju sudionika (osjećaji krivnje npr.) i uzorcima [...] Tek kada znamo zašto se neko dijete tako ponaša možemo suditi o karakteru nasilne radnje i tek tada možemo prilagoditi pomoć koju mu pružamo.“ (Rumpf, 2009: 16).

5. NASILNIK

5.1. Karakteristike nasilništva

„Nasilništvo je svjesna, željena i namjerna neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti, izazvati strah kroz prijetnje ili daljnju agresiju i stvoriti zastrašenost.“ (Coloroso, 2004: 33). Glavna karakteristika nasilništva je nerazmjernost moći. Nasilnik može biti stariji, fizički jači i veći, druge rase, suprotnog spola, omiljeniji među vršnjacima ili brojniji, ako se radi o skupini nasilnika. Druga karakteristika je namjera da se povrijedi. Nasilnikov krajnji cilj je fizička ili psihička bol žrtve koju nanosi svjesno i namjerno i pri tome uživa. Sljedeća karakteristika je prijetnja daljnjom agresijom. Nasilje nije jedan izdvojeni incident, to je ponašanje koje se kroz dulje vrijeme ponavlja. Posljednja karakteristika nasilništva je prestravljenost. Krajnji cilj nasilnika jest postizanje straha i strave koji u žrtvi stvaraju bespomoćnost, a nasilniku osigurava slobodniji put ka novom nasilnim ponašanju bez straha da će se žrtva pobuniti ili prijaviti nasilje (Coloroso, 2004).

Coloroso (2004) smatra da nasilje nije vezano uz ljutnju nego prijezir. „Snažan osjećaj antipatije prema nekome koga smatramo bezvrijednim, inferiornim ili nevrijednim poštovanja“ (Coloroso, 2004: 40). Uzroci tih prijezira često proizlaze iz stavova koje djeca nalaze u svojim domovima, školama, društvu koji se očituju u predrasudama vezanim uz rasu, spol, religiju, fizički izgled ili intelektualne sposobnosti. Njima će nasilnik vješto opravdati i potvrditi prijezir prema djetetu ili skupini djece (Coloroso, 2004).

Svi nasilnici premda imaju individualne načine i metode zlostavljanja, imaju i neke zajedničke crte. To su: zadovoljština nad dominiranjem i iskorištavanjem drugih, teško sagledavanje situacije iz perspektive druge osobe, zaokupljenost isključivo svojim željama i zadovoljstvom, sklonost ozljeđivanju druge djece dok odrasle osobe nisu prisutne, gledanje slabijih od sebe kao plijen, obijanje preuzimanja odgovornosti, žudnja za pažnjom, moći i slavom (Coloroso, 2004). Buljan Flander (2007) navodi još i: prkos, sukobljavanje s odraslima i autoritetom, sklonost kršenju pravila, manjak samokontrole. Nadalje, objašnjava kako su nasilnici skloni ljutnji, teško se nose s frustrirajućim situacijama i zbog toga „lako eksplodiraju“ te kako

mnogi uopće ne razumiju u kolikoj mjeri i na koji način nasilno ponašanje šteti žrtvi. Što se tiče školskog uspjeha i popularnosti, Buljan Flander (2007) objašnjava kako pravila nema. Neki nasilnici su samopouzdaniji i dobro prihvaćeni među vršnjacima, dok se drugi mogu osjećati manje sigurnima, imati malo prijatelja i ne preferirati školu. Slavens (2006b) je mišljenja da učenici skloni nasilnom ponašanju: imaju lošiju pažnju i koncentraciju, često ometaju školske aktivnosti, imaju loš uspjeh u školi, često gledaju nasilne filmove i igraju nasilne igrice te zadirkuju i draže životinje. Naposljetku, nasilnici „uglavnom biraju žrtve koje su sitnije, mlađe, slabije, povučeni i pasivniji od njih“ (Buljan Flander, 2007: 11).

Bilić i Zloković (2004) navode kako se nasilnici često grupiraju i te su grupe vrlo kohezivne. Dobra socijalna struktura stvara se zahvaljujući ublažavanju potrebe za pripadanjem i prihvaćanjem, sličnim stajalištima, interesima i vrijednosnim preferencijama. Grupa nasilnicima pruža osjećaj sigurnosti, snage, moći i samopouzdanja. Članovi grupe usvajaju zajedničke ciljeve i norme, (ne)pisana pravila, uspostavljaju intenzivnu interakciju u izvršavanju zadataka i razvijaju specifične oblike ponašanja, a povezuje ih antipatija prema nekom djetetu. Grupa nasilnika redovito ima vođu dok su „pridruženi članovi obično podložni autoritetu vođe skupine, odani su vođi, trude se širiti krugove mržnje, neistine ili klevete.“ (Bilić i Zloković, 2004: 65).

Coloroso (2004) objašnjava način ponašanja nasilnika koji je uhvaćen i suočen s nasilničkim ponašanjem. Prvi korak nasilnika je nijekanje samog ponašanja, zatim trivijaliziranje događaja govoreći najčešće kako se samo zezao. Nakon toga zadaje protuudarac i zauzima status žrtve plaćući i optužujući drugo dijete za započinjanje epizode pri čemu računa na podršku promatrača u poricanju svega što žrtva može reći u svoju obranu (Coloroso, 2004).

5.2. Vrste nasilnika

Možemo razlikovati sedam vrsta nasilnika: samouvjereni nasilnik, socijalni nasilnik, potpuno oboružani nasilnik, hiperaktivni nasilnik, nasilnik žrtva, grupa nasilnika te banda nasilnika (Coloroso, 2004).

Samouvjereni nasilnik ima velik ego i visoko samopoštovanje, najčešće neopravdano i napuhano, velik osjećaj zasluge i sklonost nasilju i nimalo empatije za vlastite žrtve. Ima izraženu ličnost na kojoj mu se vršnjaci i nastavnici često dive i sve dok ima osjećaj superiornosti nad drugima osjeća se dobro. Nema puno iskrenih prijatelja jer povjerenje, odanost i međusobno poštovanje nisu odlike koje njeguje (Coloroso, 2004).

Socijalni nasilnik „koristi glasine tračeve, verbalne uvrede i izbjegavanje kako bi sustavno izolirao svoje mete i efektno ih isključio iz socijalnih aktivnosti.“ (Coloroso, 2004: 38). Devijantna je i manipulativna osoba, niskog samopoštovanja i s manjkom empatije. Skriva osjećaje nesigurnosti pretjeranim samopouzdanjem i šarmom, ljubomoran je na pozitivne strane drugih. Ponaša se kao brižna i suosjećajna osoba i to ponašanje koristi kao sredstvo postizanja svog cilja (Coloroso, 2004).

Potpuno oboružani nasilnik na prvi pogled izgleda miran i neiznantesiran. Ima hladan i bezosjećajan izraz lica i rijetko kada pokazuje osjećaje koje je zapravo duboko potisnuo i teško ih pronalazi. U svom nasilničkom ponašanju je ustrajan, odlučan i oboružan strpljenjem. Priliku za zlostavljanje traži kad ga nitko ne vidi ili kad ga nitko ne može spriječiti (Coloroso, 2004).

„Nasilnik žrtva je istovremeno i meta i nasilnik. On je žrtva nasilja ili zlostavljanja od strane odraslih ili starije djece te zlostavlja druge da bi olakšao svoje osjećaje bespomoćnosti i prijezira.“ (Coloroso, 2004: 39).

Grupi nasilnika čine skupina prijatelja koja udružuju snage kako bi počinili nasilje koje samostalno nikada ne bi izveli (Coloroso, 2004).

„Banda nasilnika je zastrašujuća skupina koju ne povezuje prijateljstvo, već strateški savez u svrhu postizanja moći, kontrole, dominacije, podjarmljivanja i osvajanja teritorija.“ (Coloroso, 2004: 39). Tim načinom povezivanja sebi su priskrbili svojevršno poštovanje i zaštitu istomišljenika kojih veže nedostatak empatije i kajanja (Coloroso, 2004).

6. ŽRTVA

6.1. Tko postaje metom nasilnika?

Stručnjaci koji se bave ovom problematikom slažu se s tvrdnjom kako sva djeca mogu postati žrtvom, odnosno biti odabrana od strane nasilnika bez obzira na njihovu veličinu, pamet ili inteligenciju i ne može se sa sigurnošću reći koje dijete ima veće šanse biti žrtvom zlostavljanja. Ipak, postoje određene karakteristike koje povećavaju rizik postajanja metom nasilnika.

Žrtvama nasilja nerijetko postaju djeca koja dođu iz drugih sredina jer njihov način govora, ponašanja ili odijevanja ne odgovara načinu koji preferira većina. Zatim djeca s nekim tjelesnim hendikepom, djeca koja žive u lošim socijalnim prilikama, pripadaju drugoj etničkoj skupini, djeca rastavljenih roditelja. Odnosno, djeca koja iz bilo kojeg razloga odskaču od druge djece. Oni lako postaju predmetom ismijavanja, poruge i svakodnevnog „terora“ (Bilić i Zloković, 2004).

Žrtve nasilja često su tiha, mirna, pasivna, anksiozna, nesigurna i oprezna djeca niskog samopouzdanja ili s manjkom samopoštovanja. Takve osobe magneti su za nasilnike jer su pokorni, poslušni, pristaju na sve kako bi zadržali prijateljstvo, na zauzimaju stav i boje se suprotstaviti nasilniku. Ona omalovažavaju sebe i svoje postupke. Smatraju da ne zaslužuju poštovanje drugih i osjećaju kako trebaju biti zahvalni svakoj osobi koja im pokloni pažnju, makar se ta osoba ne odnosi uvijek dobro prema njima, misle da bolje i ne zaslužuju ili čak da su sami krivi za to što im se događa (Noll i Carter 2005; Buljan Flander, 2007). Coloroso (2004) u rizičnu skupinu stavlja i djecu lošijih socijalnih vještina, djecu koja se ističu jer su bistra, pametna ili talentirana, nezavisnu djecu koje se ne priklanjaju normama. Naposljetku zaključuje kako svatko dijete može postati žrtvom samo zato jer se našlo na pogrešnom mjestu u pogrešno vrijeme, a nasilnik se jednostavno želio iskaliti na nekome u tome trenutku.

O'Regan (2008) smatra kako je reakcija na nasilničko ponašanje ono što djecu određuje kao potencijalnu žrtvu. Field tvrdi kako „nasilnici uživaju u reakciji, a ne u akciji“ (2004: 3) stoga je djetetova prvotna reakcija nerijetko od presudne važnosti hoće li ono od mete postati žrtvom.

6.2. Kako prepoznati žrtvu vršnjačkog nasilja

„Nasilje nije nepredvidivo, niti se javlja iz čistog mira. To je tragičan kraj često duge, dramatične priče s malim naznakama, crvenim zastavama upozorenja i povicima za pomoć tijekom tog puta“ (Coloroso, 2004: 73) .

Roditelji često posljednji saznaju za slučaj nasilja, najčešće kada nasilje kulminira i doživi svoj vrhunac. Postoji niz razloga zbog kojih djeca ne govore o nasilništvu s odraslima. Prvi razlog je osjećaj srama, krivnje i neuspjeha ili da će ih se smatrati kukavicama. Posebno je mala vjerojatnost da će se dječak obratiti odrasloj osobi jer u tradicionalnom društvu vlada stav kako dječaci moraju biti snažni, jaki i samostalni, kako dječaci ne plaču i ne trče mami za svaki problem koji imaju. Drugi razlog može biti strah od nasilnikove osвете ako ih prijave ili strah od pogoršavanja situacije. Također, mogu misliti da im nitko ne može pomoći. Osjećaju se izoliranima i misle da je nasilnik previše moćan, lukav i pametan da bi ga se moglo zaustaviti. Mogu misliti da im nitko ne želi pomoći ako im se savjetovalo da se pokušaju slagati s nasilnikom ili da nasilniku vrate „istom mjerom“. Mogu biti uvjereni kako je nasilništvo dio odrastanja i kako ga moraju prihvatiti ili da je „cinkanje“ vršnjaka glupo i djetinjasto i da će popuštanjem i podnošenjem nasilja pokazati da su zreliji. (Coloroso, 2004).

Iako nam se možda neće povjeriti, dijete će nam zasigurno dati naznake. Važno je da su odrasli osjetljivi na bilo kakve promjene u ponašanju te njihovu učestalost, trajanje i intenzitet (Buljan Flander 2007).

Coloroso (2004) i Buljan Flander (2007) navode neke od znakova upozorenja koji mogu pomoći u prepoznavanju ili sumnji na nasilništvo: dijete naglo gubi interes za odlazak u školu ili čak odbija ići u školu, mijenja uobičajeni put do škole ili moli roditelje da ih voze u školu, popušta u školskom uspjehu jer se teško koncentrira ili je često zamišljeno, ne sudjeluje u obiteljskim i školskim aktivnostima i većinu vremena provodi sam, gladno je nakon škole, često „gubi“ džeparac, bez pristanka uzima novac od roditelja i daje neuvjerljive izgovore za što je namijenio taj novac, često dolazi kući s potrganom odjećom ili oštećenim školskim knjigama i priborom te za to ne daje logično objašnjenje, pri povratku iz škole prvo juri na toalet (mnogi

će radije izdržati upalu mjehura nego napade nasilnika ili životopisne grafite i natpise po zidovima ili zrcalima školskog toaleta), nakon završetka telefonskog razgovora ili otvaranja e-mail pošte dijete je tužno, ljuto ili preplašeno, počinje se ponašati za njega nekarakteristično poput izostajanja s nastave, izbjegava govoriti o svojim vršnjacima i svakodnevnim aktivnostima, dobiva neobjašnjive modrice, ogrebotine i porezotine, postaje agresivno ili depresivno, uznemireno i napeto, gubi tek, ima česte glavobolje, trboblje, napadaje panike, poremećaje u spavanju, osjeća se iscrpljeno. Coloroso (2004) objašnjava kako žrtva konstantno razmišlja o nasilniku, njegovim sljedećim potezima i kako ih izbjeći te je konstanto pod stresom. Zaključuje kako žrtve s vremenom umjesto socijalnih vještina počinju razvijati strategije preživljavanja.

Žrtva nasilja prolazi kroz nekoliko faza. U prvoj fazi žrtva uočava problem, preispituje se i najčešće okrivljuje sebe. U drugoj fazi traži pomoć odraslih što se može iskazati na razne načine poput: napadaja plača, emocionalne krize, anksioznosti, depresije i sličnih neuobičajenih stanja. Ako ne dobije adekvatnu reakciju žrtva se samosažaljava i povlači u sebe. U četvrtoj fazi dolazi do mirenja sa sudbinom, dok u završnoj, petoj fazi, počinje osjećati djelomičnu ili potpunu nesposobnost (Bilić i Zloković, 2004).

6.3 Reaktivne žrtve

Ponekad se nasilnici koriste određenim karakteristikama djece kao argumentima za opravdanje počinjenog nasilništva, okretanje leđa žrtvi, a u najgorem slučaju i okrivljavanje same žrtve za to što joj se dogodilo. U takvim slučajevima žrtva se, ili potpuno povuče u sebe, ili se počne nasilno ponašati budući da više ne može izdržati razinu nasilništva usmjerenog prema njoj te na nasilje odgovara nasiljem. (Noll i Carter, 2005) Rigby (2006) navodi kako nasilje može biti usmjereno prema nasilniku ili, u slučaju da se žrtva ne želi ili ne može izravno osvetiti, iskaljuje se na nekome drugome. U tom slučaju dolazi do premještanja ljutnje i frustracije budući da ne može biti usmjerena prema izvoru zlostavljanja. Na taj način stvaraju se reaktivne žrtve, kako ih nazivaju Bilić i sur. (2012). Za isti pojam koriste još i nazivi reaktivni počinitelji nasilja te proaktivne žrtve. Takva djeca su ujedno i žrtve i počinitelji

nasilja. Ona imaju manje strpljenja, lakše planu i tada neprijateljski i agresivno reagiraju na osobe koje ih provociraju. U slučaju sukoba opravdavaju se samoobranom, a karakterizira ih anksioznost te agresivno ponašanje. Takva djeca sklonija su nošenju oružja, uživanju alkohola te se češće uključuju u tučnjave nego neagresivne žrtve (Olweus, 1995, 2003; prema Bilić i sur., 2012)

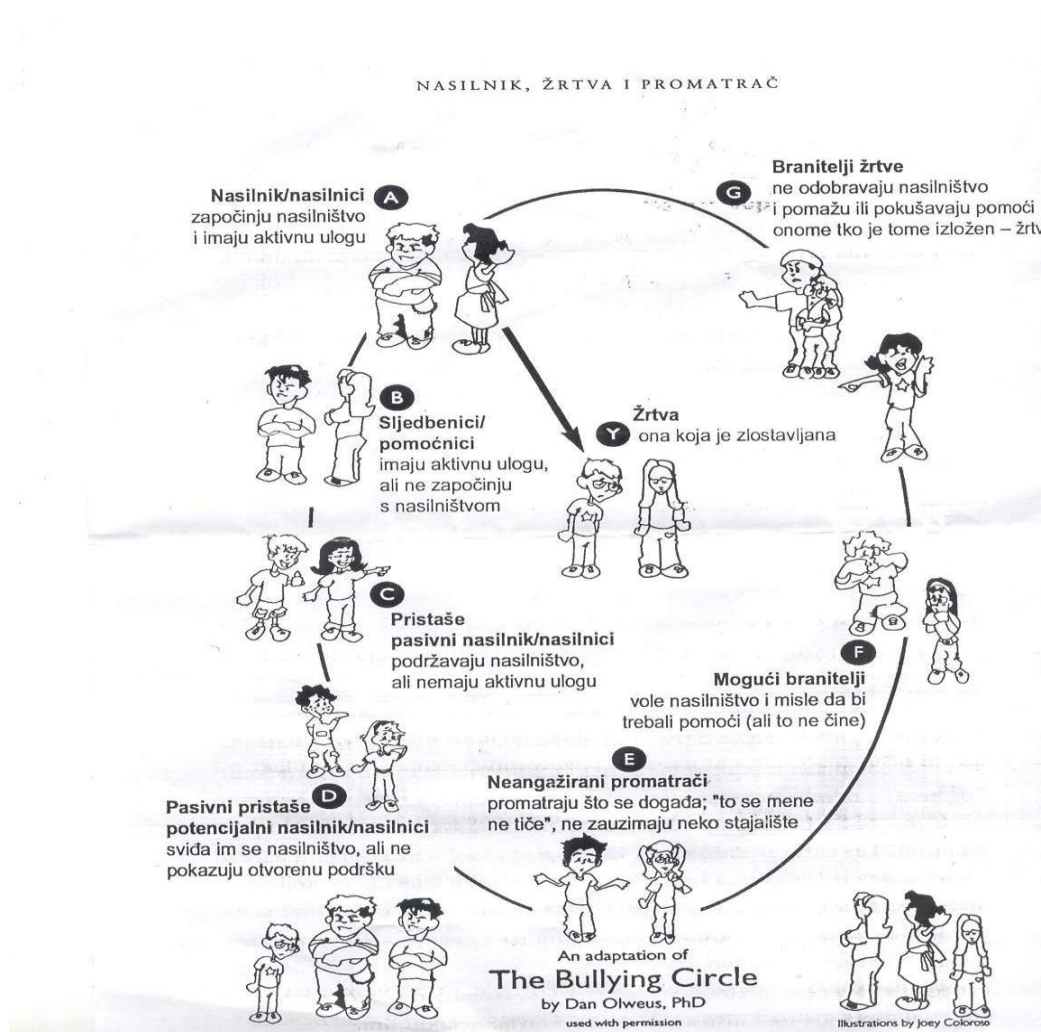
Iz tog razloga, od izuzetne je važnosti poučavati djecu kako nitko ne zaslužuje biti zlostavljan i da svatko ima pravo da se s njima odnosi s poštovanjem i uvažavanjem te kako isprike za nasilno ponašanje ne postoje. U istoj mjeri važna je i žrtvina spoznaja da je s njom sve u redu, da nije ona kriva za to što joj se dogodilo, već da je nasilnik taj koji ima problem i čije se ponašanje mora promijeniti, kao i odluka da se na nasilje ne odgovara nasiljem jer tim postupkom krug nasilja se zatvara umjesto da se prekine (Noll i Carter, 2005; Buljan Flander i Kovačević, 2005).

7. PROMATRAČ

Uz nasilnika i žrtvu, promatrači su treća karika u krugu nasilja i kao takvi mogu imati veliku ulogu u suzbijanju istoga ili indirektno i sami sudjelovati u činu zlostavljanja. Promatrajući promatrače možemo opaziti različite reakcije: neki se zabavljaju, neki su žalosni, neki strahu da bi sami mogli postati sljedećom žrtvom, neki osjećaju ljutnju, neki ne mare i ignoriraju problem, neki osjećaju sram i grižnju savjesti zbog nedjelovanja (Rigby, 2006).

Coloroso (2004) navodi da se promatrač može ponašati na sljedeća tri načina: aktivno ohrabrivati nasilnika ili aktivno sudjelovati pridružujući se nasilniku, nezainteresirano stajati i ignorirati situaciju okrećući glavu na drugu stranu te stati u obranu žrtve i napraviti konkretne radnje kako bi joj se pomoglo.

Olweus (1998; prema Zrilić, 2006) tvrdi kako u krugu nasilja uz samu žrtvu i nasilnika postoje i: sljedbenici/pomoćnici, pristaše pasivni nasilnici, pasivni pristaše potencijalni nasilnici, neangažirani promatrači, mogući branitelji i branitelji. (Slika 2.)

Slika 2. Krug nasilja (Olweus, 1998; prema Zrilić, 2006)

7.1. Uzroci i opasnosti nereagiranja promatrača na vršnjačko nasilje

Jedan od razloga zbog kojih se promatrači odluče pridružiti nasilniku ili ga aktivno ohrabrivati jest percipiranje nasilnika kao popularnog, jakog i hlabrog te zaključak kako mu takvo ponašanje poboljšava status u vršnjačkoj skupini. Druga okolnost je smanjeni osjećaj vlastite odgovornosti te povećan osjećaj vlastite sigurnosti i svojevrsne zaštite jer su postali dio skupine nasilnika koja zajednički uništava metu. U isto vrijeme izostanak sankcija za nasilništvo i smanjenje osjećaja krivnje povećava negativne karakteristike žrtve, potkrjepljuje stereotipe, predrasude i diskriminaciju i smanjuje osjećaje empatije, suosjećanja i zauzimanja tuđe perspektive (Coloroso, 2004). „Aktivno sudjelovanje s nasilnikom ili njegovo

bodrenje izaziva još veću patnju žrtve, potiče antisocijalno ponašanje nasilnika i dovodi promatrača u rizik da postane neosjetljiv na okrutnost, ili da i sam postane nasilnik“ (Coloroso, 2004: 82).

Promatrači imaju nekoliko valjanih razloga i nešto više izgovora zašto su spremni postati nasilnici, odnosno ignorirati i ne reagirati na nasilje. Najčešći razlozi zašto promatrači ne odluče intervenirati su jer se boje da će i oni biti povrijeđeni budući da je nasilnik često veći i jači i stečenom reputacijom koja opravdava taj strah. Također, boje se da će oni postati nova žrtva nasilnika jer nasilnici su skloni omalovažavati i biti zlonamjerni prema onome tko se miješa u njihov „posao“. Isto tako, ako nasilnika smatraju svojim prijateljem, premda je možda nepošten i nekorektan, male su šanse da će intervenirati. Često ne prepoznaju određeno ponašanje kao nasilno, sumnjaju u pomoć odraslih ili vjeruju kako je žrtva sama odgovorna za to što joj se događa, a oni se ne žele miješati u tuđa posla. Boje se da će izgubiti svoj status u skupini ili steći epiteze tužibabe i izdajice. Boje se da će svojim postupkom samo pogoršati situaciju ili jednostavno osjećaju bespomoćnost, ne znaju kako postupiti i što napraviti jer ih nitko nije poučio na koji način reagirati, prijaviti nasilništvo ili pomoći žrtvi (Coloroso, 2004). Coloroso (2004) upozorava kako mirno promatranje ili ignoriranje događaja okrećući glavu također negativno utječe kako na žrtvu tako i na samog promatrača. Boreći se s vlastitim strahom od upletanja i spoznajom da ne čineći ništa odbacuju moralnu odgovornost prema meti, samopoštovanje i samopouzdanje promatrača se smanjuje. Jedan od većih problema u svijesti promatrača je što ne shvaćaju da svojim ponašanjem stvaraju još veću sliku moći i zastrašivanja. Žrtva dok gleda one koji promatraju, a ne čine ništa osjeća da su ga svi napustili, osjeća nemoć i očaj.

Aktivnost promatrača u krugu nasilja vidljiva je iz rezultata istraživanja (Coloroso, 2003; prema Zrilić, 2006) koja pokazuju da su se u 85% slučajeva promatrači na neki način uključili u nasilje, a njih 81% su ga poticali. U 48% slučajeva nasilja promatrači su bili aktivni sudionici, dok su u samo 13% slučajeva stali u obranu žrtve.

„Nečinjenje ništa, nesuprotstavljanje nepravdi, nesprječavanje nasilja ako smo ga mogli spriječiti, čak i bez nekih ozbiljnih posljedica po sebe sama, ili ako smo barem mogli ne poticati (verbalno ili neverbalno) neki oblik nasilja – može se smatrati ne samo nemoralnim i neetičnim ponašanjem već i podražavajućim ponašanjem u pojavi nasilja.“ (Bilić i Zloković, 2004: 76).

Iz tog razloga izrazito je važno osvijestiti djecu o problemu vršnjačkog nasilja te njihovom preuzimanju odgovornost za sprečavanje istoga. Tim činom dobili bi vještinu kojom se mogu koristiti cijeloga života, a to je osjećaj moći nad svojim životom, suočavanje, suprotstavljanje i odupiranje problemima koji ih očekuju. (Field, 2004) Ujedno bi i od atmosfere straha i nesigurnosti stvorili „sigurnu, toplu, uljudenu okolinu bez nasilničkog ponašanja“ (Coloroso, 2004: 90).

8. POSLJEDICE VRŠNJAČKOG NASILJA

Kada se govori o posljedicama zlostavljanja, mišljenja i stavovi ljudi su različita. Iako mnoga istraživanja pokazuju negativne učinke zlostavljanja na djecu postoji skupina ljudi koja taj problem podcjenjuje, smatra ga beznačajnim, njegove učinke smatraju kratkotrajnima i zanemarivima. Neki ljudi smatraju da zlostavljanje nema negativne posljedice i da je ono sastavni dio života u školi. Upravo suprotno, smatraju da ono ljude čini čvršćima, jača im karakter i priprema ih za stvaran svijet. Zbog toga, Rigby (2006) ističe važnost pažljivog i objektivnog razmatranja učinaka i posljedica zlostavljanja.

Učinci posljedica na zlostavljanje ovise o nekoliko čimbenika: obliku vršnjačkog nasilja, njegovu trajanju te o karakteru i otpornosti samoga djeteta. Iako se polovica učenika izjašnjava da je u nekom obliku doživjelo vršnjačko nasilje, za većinu njih to je prolazno iskustvo i ne događa se duže od nekoliko dana ili najduže tjedan dana. Razlog tomu je što djeca najčešće nauče kako se suprotstaviti zlostavljaču, dobiju nečiju pomoć, pronađu način da se maknu od njega, zlostavljač se okrene nekom drugom ili jednostavno odustane od zlostavljanja (o čemu uvelike ovisi sama reakcija mete na nasilnikove provokacije). Uz oblik i trajanje nasilja, važan čimbenik je djetetova otpornost i karakter. Neka su djeca otpornija od druge te na njih negativna iskustva slabije djeluju ili su razvila razne vještine koje im pomažu pri obrani od nasilnikovih napada. Pri ispitivanju utjecaja nasilja na djecu treba imati na umu da neki odgovori nisu uvijek objektivni te mogu biti rezultat poricanje ili prikrivanja stvarnosti. To se posebice odnosi na dječake, čiji položaj među vršnjacima ovisi o pokazivanju čvrstoće i ravnodušnosti (Rigby, 2006).

Usprkos navedenim čimbenicima, činjenica je da su posljedice vršnjačkog nasilja brojne, nimalo bezazlene te utječu, kako na žrtve, tako i na nasilnike i promatrače. Neke od posljedica mogu se uočiti vrlo brzo poput raznih tjelesnih promjena (modrice, uništena odjeća i školski pribor...) dok neke postaju uočljive nakon nekog vremena (tuga, uplašenost, razne nesigurnosti i bolesti...), a neke su dugoročne (manjak samopouzdanja, samopoštovanja, depresivnost, anksioznost...). (Buljan Flander, 2007).

Rezultati istraživanja koje je proveo Rigby (2006) jasno ukazuju na povezanost izlaganja nasilništvu s narušenim općim zdravljem žrtve. Cilj istraživanja bio je provjeriti postojanje razlike u zdravstvenom statusu djece koja su u školi često bila zlostavljana od njihovih nezlostavljanih vršnjaka.

„Među pokazateljima lošeg zdravlja nalaze se tjelesni i psihološki znakovi. Oni odražavaju nižu razinu osjećaja dobrobiti što se vidi po slabijem zdravlju općenito, teškoćama u socijalnom funkcioniranju, tjeskobi i depresivnosti te prema najozbiljnijem znaku – ponavljanim mislima o samoubojstvu.“ (Rigby, 2006: 51).

Iako je iznimno teško odrediti uzročno-posljedične odnose u slučaju samoubojstva zbog ispreplitanja mnogih činitelja koji mogu pridonijeti samoubojstvu, Rigby u svojoj knjizi jasno iznosi vezu između vršnjačkog zlostavljanja i nekih slučajeva samoubojstava prikazujući konkretne primjere među kojima su adolescenti, ali i djeca mlađe dobi, poput 8-godišnje australske djevojčice (Rigby, 2006).

Nadalje, Rigby (2006) navodi kako zbog teškog i učestalog zlostavljanja učenici često izostaju iz škole, izbjegavaju ju, a u krajnjem slučaju i odbijaju ići u školu pa su roditelji nerijetko prisiljeni potražiti novu školu. Field (2004) tvrdi kako žrtve nasilništva osjećaju beznade, nemoć, srdžbu. Osjećaju se uznemireno, potišteno i nisu u mogućnosti naučiti nove vještine na isti način i jednako brzo kao druga djeca. Česti izostanci i nemogućnost koncentracije na rad i praćenje nastave utječu i na obrazovni uspjeh žrtve.

Žrtve nasilja bore se s manjkom samopouzdanja i samopoštovanja, često su izolirana i ne poduzimaju ništa kako bi stekli nove prijatelje. Mnoge žrtve imaju teškoća i kasnije u životu jer učestala socijalna izolacija i zatvorenost povećava šanse da ponovno budu zlostavljane, manipulirane i viktimizirane (Field, 2004).

„Često izbjegavanje situacija koje zahtijevaju pregovore ili sukobe negativno utječe na budući život djeteta: na izbor zanimanja, uspješnost, izbor partnera i na njihovo ponašanje u ljubavnoj vezi i u obitelji“ (Field, 2004: 7).

Djeca žrtve nasilja pokušavaju sakriti unutarnju bol lažnim osmijesima, nervoznim smijehom i žele se ponašati normalno. U krajnjem slučaju i najgorem scenariju sva tuga, sram, razočaranje, osamljenost, osjećaj nepripadanja koje žrtva osjeća kao posljedicu dugotrajnog zlostavljanja mogu dovesti do implozije ili eksplozije, eskalirati u prijezir, ljutnju, bijes i dovesti do tragičnih posljedica. U literaturi se pronalaze mnogobrojni primjeri strahovitih poteza žrtava koje su od istih stvorile nasilnike, pa i ubojice i samoubojice (Coloroso, 2004).

Nasilničko ponašanje, ukoliko se ne zaustavi i ne promijeni, ostavlja dugoročne posljedice na aktere takva ponašanja. Istraživanja su pronašla povezanost nasilničkog ponašanja za vrijeme školovanja s kriminalnim ponašanjem kasnije u životu (Buljan Flander, 2007). Nasilnici se kasnije u životu mogu uplesti u razne probleme poput: sudskih postupaka, kriminala, narkomanije, alkoholizma, bračnog zlostavljanja, zlostavljanja djece, problema na poslu, teškoća u braku i raznih drugih (Slavens, 2006a).

„Djeca koja su svjedoci nasilničkog ponašanja i zastrašivanja u školi također imaju posljedice jer mogu postati skloniji većem riziku toleriranja agresivnog ponašanja u budućnosti“ (Buljan Flander, 2007: 16).

9. NAČINI BORBE PROTIV VRŠNJAČKOG NASILJA

Danas raspolažemo mnoštvom različitih metoda za suprotstavljanje svim vrstama nasilništva. Posljednjih nekoliko desetljeća provedena su razna istraživanja, razvile se mnoge jednostavne i praktične tehnike kojima se mogu koristiti svi, od djece preko tinejdžera do odraslih. Škole bi trebale poduzeti sustavne, učinkovite mjere kako bi smanjile ili spriječile pojavu nasilja. U modernoj školi nasilništvu nema mjesta, potpuno je neprihvatljivo i smatra se zlostavljanjem (Field, 2004).

9.1. Lokalno partnerstvo i suradnja s ciljem borbe protiv vršnjačkog nasilja

Zlostavljanje nije samo školski, zdravstveni ili problem socijalnih ustanova. Nasilje utječe na sve sudionike životne zajednice i društvo u cjelini. Za uspješnu borbu protiv vršnjačkog nasilja

„neophodno je partnerstvo i suradnja institucija, kao što su prosvjetne, socijalne, pravosudne, medicinske, crkvene, znanstvene i sl., te obitelji, odnosno roditelja i djece. Aktivnosti na smanjivanju nasilja moraju postati javni prioritet, s ciljem povećanja ukupne dobrobiti i u najboljem interesu djece.“ (Bilić i sur., 2012: 9)

„Na različite načine i u različitoj mjeri uzeti u obzir sljedeće partnere:

- Školsku zajednicu, u svim njezinim oblicima, osobito nastavnike o njihove organizacije, administrativna i upravna tijela, socijalne i zdravstvene službe te nenastavno osoblje. Osobitu pozornost valja dati učenicima, uključujući i one najmlađe, roditeljima i njihovim predstavnicima
- Lokalne i regionalne vlasti i njihove razne specijalizirane službe, osobito one uključene u prevenciju nasilja općeniti, socijalne službe, policiju, tijela zadužena za regionalno planiranje, za kulturnu djelatnost
- Sve formalne i neformalne organizacije mladih
- Sve predstavnike civilnog društva, osobito nevladine organizacije uključene u kulturnu djelatnost, neformalno obrazovanje ili prevenciju nasilja, usmjerene na određene skupine, područja ili vjerske zajednice
- Socijalne, ekonomske i političke institucije općenito
- Medije, osobito lokalne i regionalne
- Predstavnike znanstvenih krugova, akademija ili drugih specifičnih struktura
- Nacionalne vlasti uključene u izradu obrazovne politike, zdravstvene politike, politike mladih, kulturne politike, socijalne i ekonomske politike, zdravstvene politike, pravosudne i zakonodavne politike, politike regionalnog planiranja i urbane politike, a posebice njihove decentralizirane institucije na regionalnoj razini.“ (Konferencija Lokalno partnerstvo za prevenciju i borbu protiv nasilje u školama, 2004: 93)

Zbog svog svakodnevnog kontakta s djecom i lakšim praćenjem njihova psihofizičkog stanja i promjena u ponašanju, prosvjetni radnici u mogućnosti su rano prepoznati problem i adekvatno reagirati, zbog čega imaju najvažniju ulogu u prevenciji i borbi protiv vršnjačkog nasilja (Bilić i sur., 2012). Bujišić (2005) naglašava da su učitelji samo ljudi i kao takvi nisu savršeni, sveznajući i svemoguć. Iz tog razloga od presudne je važnosti timski rad učitelja i ostalih stručnjaka koji se bave djecom jer se takvim suradnjom ostvaruju ciljevi koji se ne mogu ostvariti samostalno. Učitelj mora prepoznati „kada vlastita stručnost prestaje, a počinje specijalizirana ekspertiza drugih“ (Bujišić, 2005: 24), te doznati koji stručnjaci djeluju u lokalnoj zajednici i odrediti čija bi pomoć bila najdjelotvornija. Učitelji mogu ostvariti suradnju s: medicinskim stručnjacima (pedijatri, obiteljski liječnici, dječji stomatolozi), stručnjacima za mentalno zdravlje (dječji psiholozi, socijalni radnici, psihijatri, obiteljski psihoterapeuti), edukacijskim i specijaliziranim pedagozima (školski psiholozi, logopedi, defektolozi, specijalni pedagozi) te stručnjacima javne sigurnosti (policijski inspektori, dječji pravobranitelji) (Bujišić, 2005).

Razvoj takvog partnerstva daje dodatnu vrijednost i učinkovitost u kratkoročnom, srednjoročnom i dugoročnom preventivnom radu u borbi protiv nasilja jer „podrazumijeva podjelu rada i uspostavljanje krosdisciplinarnih veza između relevantnih sudionika ili usluga“ (Konferencija Lokalno partnerstvo za prevenciju i borbu protiv nasilje u školama, 2004: 92). Nadalje, potrebna su „jasna i dugoročna opredjeljenja u stvaranju socijalnih, obrazovnih, kulturnih, materijalnih, političkih te drugih uvjeta za trajnu dobrobit djece, te za njihovo aktivno i odgovorno sudjelovanje u društvenoj zajednici“ (Zloković, 2004: 8).

10. ULOGA ŠKOLE U SUZBIJANJU I PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

Nijedna škola nije imuna na problem vršnjačkog nasilja. Ono se događa u malim i velikim, tradicionalnim i modernim, osnovnim i srednjim školama (Field, 2004). Uz važnost ostvarivanja dobre komunikacije nastavnika, stručnih suradnika, roditelja i učenika, uspostava politike škole prema zlostavljanju kamen je temeljac učinkovitom djelovanju u prevenciji i suzbijanju toga sveprisutnog problema (Buljan Flander, 2007).

„Vršnjačko nasilje po svojoj je prirodi skrivena aktivnost koja obično nije izražena pred učiteljima [...] ali veća je vjerojatnost da će se [učenici] povjeriti ako postoje programi protiv nasilja u školama“ (Buljan Flander i Kovačević, 2005: 53). Škola može osnovati program „vršnjačke potpore“, „vršnjačkog mentorstva“ ili „velikog brata/sestre“ koji bi omogućavao učenicima pružanje potpore onima koji tek krenu u školu. Na taj način vršnjaci koji pružaju potporu imat će priliku steći nove vještine, žrtve nasilja imat će se kome obratiti za pomoć ili savjet i osjećat će se sigurnije, a nastavnici će morati trošiti manje vremena na rješavanje problema u odnosima. (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

Škola bi trebala osigurati postojanje sigurnog mjesta gdje bi se mogli skloniti oni kojima je to potrebno, djeci s neprihvatljivim ponašanjem omogućiti svladavanje učenja vještina nenasilnog rješavanja sukoba te osigurati primjereno nadgledanje rizičnih mjesta napada nasilnog ponašanja (Buljan Flander i Kovačević, 2005). Školsko osoblje mora biti educirano i spremno pružiti potporu i primjerenu reakciju. Izrazito je važno da učenici imaju povjerenja u školsko osoblje i osjećaju se sigurno u njihovoj blizini. Ravnatelji, učitelji i stručni suradnici dužni su reagirati i zaustaviti svaki oblik nasilja u školi i u blizini škole i vlastitim primjerom dati model nenasilnog i pozitivnog ponašanja uz međusobno poštovanje i prihvaćanje. „U školskoj klimi mora biti prisutna izrazita briga za dobrobit učenika i sankcije za sve oblike nasilja. Učenici, ako i žele reagirati, neće to učiniti bez primjerene potpore školskog osoblja, vršnjaka te ukupne promjene pravila i navika škole“ (Buljan Flander i Kovačević, 2005: 68).

Neki od brojnih postupka i akcija za suzbijanje i smanjivanje nasilja u školama su: „stvaranje i praćenje učinkovite i proaktivne antibulging politike koja se dosljedno primjenjuje i identificira jasne i uspješne kriterije“ (O'Regan, 2008: 88) uz naglasak prijeko potrebne suradnje škole, roditelja i učenika. Pravilno, pravovremeno i dosljedno reagiranja te primjenjivanje prikladnih procedura. Redovito i sustavno nagrađivanje prihvatljivog ponašanja učenika. Promicanje ideje o nenasilju, promoviranje tolerancije i poštovanja različitosti. „Učinkoviti načini eliminiranja svakog prepoznatog povoda za buling“ (O'Regan, 2008: 88) poput zabrane plaćanja novcem, donošenja vrijednih stvari, jasne politike o načinu odijevanja i slično. Uspostaviti model usmjeren na preventivno reduciranje nasilja usmjerenih na pojedinačnu grupu, u vidu rase ili seksualne orijentacije. Obrazovati i pripremati nastavnike i školsko osoblje na temu nasilja kako bi mogli pravovremeno reagirati. Organizirati dramske sekcije pomoću kojih bi se problemi nasilja analizirali, približili učenicima i stvorila odgovornost svih prema ostalim članovima školske zajednice. Organizirati radionice kojima bi učenici razvijali društvene vještine koje pridonose nenasilnom ponašanju, gdje bi se osjećali sigurno i mogli raspravljati o vlastitim osjećajima, razmjenjivati iskustva i razvijali empatiju. Spremno i ozbiljno provesti istragu u slučaju prijave na nasilje. Pružiti pomoć, potporu i zaštitu djeci i obiteljima suočenima s nasiljem. Povećati nadzor odraslih u školi tijekom odmora i stanki (O'Regan, 2008).

Uzelac i sur. (1994) su mišljenja da djecu treba upoznati s pojmom nenasilja kako bi ih poučili tomu što nasilje jest. Prema Uzelac i sur. (1994: 7) „nenasilje je svaki onaj postupak koji pospješuje prirodni rast i razvoj osobe, ucjelovljuje ju i uzdiže kao vrijednost za sebe. Nenasilje je postupak koji počiva na poštivanju svakog pojedinačnog ljudskog bića i vrijednost života kao takvog.“

Budući da promatrači čine najbrojniji i važan dio kruga nasilja te na razne načine mogu utjecati na suzbijanje istoga, Bilić i Zloković (2004) naglašavaju kako istu pozornost koja se posvećuje djeci nasilnicima i žrtvama, u istoj se mjeri treba posvetiti i odgoju promatrača, odnosno onih „koji su skloni biti uvijek neopredijeljeni, nezainteresirani, suzdržani, indiferentni prema drugome čovjeku“ (Bilić i Zloković, 2004: 76) i prema društvu u cjelini.

11. ULOGA UČITELJA I STRUČNIH SURADNIKA U SUZBIJANJU I PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

Učitelji, školski suradnici i osoblje imaju veliko značenje u prevenciji i suzbijanju svih oblika nasilja budući da su u svakodnevnom kontaktu s djecom i u okolnostima koje im omogućuju promatranje djetetova intelektualnog i socijalno-emocionalnog funkcioniranje te tjelesnog zdravlja (Bilić i Zloković, 2004)

Rezultati istraživanja (Buljan Flander, 2003; Zloković, 2004) pokazuju zabrinjavajuće podatke o učiteljevu nereagiranju u situacijama nasilja koje se događa među djecom. Oni ukazuju na nedostatno temeljno znanje i izrazitu potrebu za stručnim usavršavanjem i educiranjem, ne samo djece, već i odraslih koji su s njima u svakodnevnom kontaktu kako bi se mijenjali postupci i stajališta odraslih o problemu vršnjačkog nasilja. Bilić i Zloković (2004) ignoriranje i nereagiranje smatraju neetičkim ponašanjem, štoviše smatraju ga oblikom prešutnog održavanja nasilja.

11.1. Savjeti učiteljima u borbi protiv vršnjačkog nasilja

Usprkos mnoštvu različitih metoda za suprotstavljanje svim vrstama nasilništva, odrasli u radu s djecom moraju se poslužiti intuicijom i dobro promisliti pri odabiru metode koje će najbolje odgovarati djetetu i okolnostima u kojima se ono nalazi kako bi se maksimalizirao njihov utjecaj (Field, 2004).

Buljan Flander (2007) predlaže korištenje sljedećih didaktičkih postupka pri prevenciji vršnjačkog nasilja:

„izbjegavanje stereotipa vezanih uz spolove poput onoga da dječaci trebaju biti snažni i čvrsti. Izbjegavati poticanje natjecateljskog ponašanja među djecom. Organizirati radionice socijalnih vještina, samopouzdanja, kvalitetne komunikacije, rješavanja konflikta i problema. Osmisliti razredna pravila i kodekse. Pohvaliti pozitivno, suosjećajno, prijateljsko ponašanje i davanje potpore. Svakog dana učiti djecu neagresivnom ponašanju te promicati vrijednosti spolne, vjerske i nacionalne tolerancije. Pokazivati vlastitim primjerom poštovanje i pružanje potpore. Osmisliti grupe i aktivnosti kojima bi se manje popularni i povučeniji učenici izvukli iz socijalne izolacije.“ (Buljan Flander, 2007: 35)

O'Regan (2008) dodaje još i ugodan ambijent škole i školskog ozračja u vidu ukrašenih učionica, učeničkih radova na zidovima ili ukrašavanjem učionica biljkama.

Učitelji trebaju težiti što češćoj integraciji nastavnih sadržaja u funkciji prevencije nasilja. Bilić i sur. (2012) kao primjer navode nastavne sadržaje iz književnosti koji

„mogu biti pogodni za uočavanje, ispitivanje i rješavanje problema i procesa donošenja odluka koje koriste različiti likovi. Literarni predlošci iznimno su pogodni za razvoj empatije i prepoznavanje drugačije perspektive, različitog gledanja na probleme i odnose pomoću analize likova ili određenih problemskih situacija koje se obrađuju.“ (Bilić i sur., 2012: 378)

Nastava tjelesne i zdravstvene kulture, integracijom učenika drugačijih motoričkih ili tjelesnih mogućnosti omogućuje poučavanje učenika toleranciji, empatiji, prihvaćanju i pomaganju različitih i drugačijih. (Bilić i sur., 2012).

Buljan Flander i Kovačević (2005) savjetuju stvaranje dječjeg „odbora za doček“ s ciljem upoznavanja i prilagodbe novog djeteta sa školom. Odbor bi novom učeniku, primjerice, mogao organizirati turneju po školi i svim učionicama. Na taj način smanjila bi se izolacija novog učenika i olakšao bi mu se pristup već formiranim društvenim skupinama i grupama u razredu. Nadalje, objašnjavaju kako će „obraćanje pozornosti ma „manje incidente“, poput vrijeđanja, ismijavanja, socijalne izolacije pojedinih učenika i uništavanje radova drugih učenika, smanjiti pojavljivanje svih vrsta nasilja među djecom.“ (Buljan Flander i Kovačević, 2005: 66). Također sugeriraju ohrabrivanje prijavljivanja nasilja, ne prihvaćanje nepoželjnog ponašanja kao dijela šale i dječjeg odrastanja, ne ignoriranje osamljenih učenika, zajedničko donošenje razrednih pravila u svezi s nasilništvom...

U slučaju vršnjačkog nasilja trenutačna intervencija je neupitna i nužna, kao i pružanje potpore i suradnje nastavnika i stručnih suradnika sa žrtvama. O incidentu valja razgovarati ponaosob sa žrtvom i nasilnikom/nasilnicima (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

„Educirajte učenike i pružite zajedničku pomoć žrtvi. Pokušajte utjecati na ponašanje nasilnog djeteta, dati mu potporu da uvidi problem i prihvati odgovornost. Obavijestite i uključite roditelje djeteta koje se nasilno ponaša kao i roditelje žrtve nasilja u plan sprječavanja daljnjeg nasilničkog ponašanja i zastrašivanja, u pozitivnom i ugodnom ozračju bez optuživanja. Žrtve uključite u skupine potpore u kojima će se poraditi na njihovu samopouzdanju, socijalnim vještinama, a upoznat će i nove prijatelje. Ako se, usprkos svim pokušajima, nasilno ponašanje kod djeteta ne uspije promijeniti, a roditelji ne surađuju, obavijestite nadležni Centar za socijalnu

skrb koji će istražiti situaciju u obitelji djeteta nasilnog ponašanja te osigurati stručnu pomoć obitelji ako je potrebna.“ (Buljan Flander i Kovačević, 2005: 66).

Prema Bujišić (2005), učitelj treba provoditi osnovno načelo, a to je promatranje. Potrebno je sustavno promatrati dijete pri aktivnostima, interakciji, socijalizaciji, pri nastavnom satu, ali i u školskim hodnicima te o ponašanju voditi bilješke. Pri vođenju bilježaka nužno je zapisati datum, sudionike i njihove reakcije. Taj način praćenja omogućava učitelju stvaranje cjelokupne slike o djetetu, njegovim osobnostima, vještinama i interesima te će biti spremniji pravilno reagirati u slučaju krizne situacije ili poteškoće. Također, na taj način učitelj lako uočava promjene u ponašanju te po potrebi, o tome može obavijestiti roditelje.

Pri komunikaciji s roditeljima valja pomno birati riječi i izbjegavati emotivnu terminologiju kako ne bi došlo do dovođenja u pitanja samog incidenta ili njegova poricanja i odbijanja daljnje suradnje. „Korisniji bi bio pristup kojim se potiče podjela odgovornosti da se promoviraju pozitivne interakcije i radi na iznalaženju puta koji će smanjiti štetne posljedice i olakšati ponovno prihvaćanje djeteta u zajednici“ (O'Regan, 2008: 90).

S roditeljima treba uspostaviti ugodan odnos obostranog poštovanja koji će olakšati suradnju. Na taj način roditelji će lakše prihvatiti stručne preporuke i savjete, ali i saznati što se od njih očekuje i koje su njihove obveze. Preporuča se povremeno organizirati opušteno druženje kako bi se za svakog roditelja moglo odvojiti dovoljno vremena. Na taj bi se način odnos roditelja i učitelja učvrstio, ali ujedno mogle saznati i neke djetetove specifične navike i mogućnosti. Takav pristup poboljšat će i ubrzati rješavanje potencijalnih budućih problem i nesuglasica (Bujišić, 2005).

11.2. Razredna pravila u svezi vršnjačkog nasilja

Razvijte pravila i prikladna ponašanja u razredu koja će slati jasnu poruku nulte tolerancije na zlostavljanje. Pri donošenju djelotvornih pravila, važno je voditi se ovim kriterijima: da su kratka i jednostavna, lako razumljiva, konkretna i provodljiva, da su oblikovana pomoću svih učenika i s njihove strane odobrena, dosljedno i pravedno provođenja. Ovisno o dobi učenika, poželjno ih je ograničiti na

pet do deset te ih pozitivno izraziti. Također, pravila valja povremeno razmotriti i po potrebi poboljšati te s njima upoznati roditelje (Beane, 2008).

Buljan Flander i Kovačević (2005) tvrde da učenike valja podučiti kako postati aktivni u prevenciji vršnjačkog nasilja. (1) Tražiti od skupine učenika da sami definiraju vršnjačko nasilje i zatim svi zajedno sastaviti jednu opću definiciju, (2) razgovarati o posljedicama nasilja na žrtvu i nasilnika, o odgovornostima promatrača te zajedno definirati pravila kojima bi se spriječilo vršnjačko nasilje, (3) objasniti razliku između odavanja tajni i obavijesti, ukazati im na obavještavanja odraslih u slučaju sumnje na nasilje, (4) ukazati im na odgovornost koju imaju kao promatrači te da nikada ne smiju ohrabrivati nasilnika ili mu se pridružiti, (5) zajednički s učenicima izraditi plakate ili svojevrsne podsjetnike koji bi promatračima nasilja olakšali pravilno i pravodobno reagiranje (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

Ovakav način rada u praksi, nažalost, nije pravilo i ne upotrebljava se često. Uzrok tomu može ležati u nedostatak nastavnih sadržaja na tu problematiku u redovnom nastavnom programu zbog čega se on najčešće samo dotakne ili se obradi površno. Nadalje, intenzitet bavljenja ovom problematikom te broj konkretnih i sustavnih projekata u školskim kurikulumima vezanih uz ovu temu je nezadovoljavajući, ponekad čak i u potpunosti izostane. Stoga se sve aktivnosti usmjerene ka prevenciji vršnjačkog nasilja svode na individualan trud i rad, motivaciju i osviještenost učitelja koji tu problematiku korelira i integrira s ostalim nastavnim sadržajima ili joj se posvećuje tijekom sata razredne zajednice. Dakle, nedostaju jasne politike protiv vršnjačkog nasilja na razini čitave škole koje bi donijele temeljite promjene u načinu razmišljanja i borbe protiv ovoga problema.

Problem može ležati i u preopterećenosti školskom dokumentacijom koju učitelji svakodnevno vode. Smanjenjem istih, učitelji bi bili u mogućnosti više vremena utrošiti na razmišljanje o razrednom odjelu kao grupi, poboljšanju pozitivnog razrednog ozračja, o učenicima ponaosob, njihovom karakteru, osobnosti i potrebama. U promišljanju o samoj problematici, načinima realizacije određenih preventivnih programa poput radionica, predavanja, projekata i sličnih aktivnosti na tu temu.

Dodatni čimbenik koji otežava kvalitetnu prevenciju vršnjačkog nasilja jest manjak sustava potpore učiteljima. Nažalost, u većini hrvatskih škola, posebice područnih

škola u ruralnim sredinama, izražen je deficit stručnih suradnika poput školskog pedagoga ili psihologa, stoga je njihova suradnja i kvalitetna komunikacija s učiteljima otežana. Također, valja napomenuti i izrazitu potrebu za kontinuiranošću i sustavnošću stručnog usavršavanja, osvještavanja i produbljivanja znanja učitelja o ovoj problematici. Potreba se javlja i na intenzivnijoj edukaciji budućih učitelja koji, osim eventualnih izbornih predmeta ili samostalnog educiranja kroz pisanje seminarskoga rada, kroz redovne kolegije i predavanja ne mogu zadovoljiti potrebu za specifičnim znanjima o ovoj problematici.

Uzelac i sur. (1994) kao učinkovit oblik rada s djecom pri poučavanju o problemu nasilja navode radionice, kao specifičan oblik grupne interakcije. Glavno obilježje radionica jest kružna komunikacija i sudionici koji su smješteni u krug gdje svatko vidi svakoga. Uloga voditelja „je poticanje i olakšanje razmjene iskustava djece“ (Uzelac i sur., 1994: 1). Omogućavaju cjelovit osobni rast i razvoj, iskustveno učenje o sebi, drugima i svijetu. Utječu kako na intelektualne, tako i na osjetilne, emocionalne i moralne funkcije djeteta. Posebnost je i odgojna klima u kojoj se djeca osjećaju opušteno, sigurno, gdje imaju podršku i povjerenje odraslih (Uzelac i sur., 1994). Radionicama se „povećava naša osjetljivost za tuđe osjećaje i doživljaje, razvija suradnja, suosjećanje i tolerancija, razumijevanje i povjerenje, a odgovornost i briga za sebe razvijaju naporedno s odgovornošću i brigom za druge“ (Uzelac, 2000: 11).

Janković (1993) naglašava kako sadržaj koji se prenosi djeci mora biti primjeren njihovom uzrastu, po potrebi određene nastavne sadržaje treba postupno predočavati kako bi ih djeca mogla usvojiti. Pri prenošenju sadržaja poželjno je koristiti se pričama, likovnim materijalima, različitim interakcijskim igrama. Aktivnosti trebaju biti dovoljno kratke da zaokupe djetetovu pozornost, poruke moraju biti jasne kako bi ih djeca razumjela i prihvatila.

Važno je analizirati novonaučene sadržaje i vještine kako bi se potaklo njihovo trajno korištenje. O sadržaju radionica valja obavijestiti roditelje jer je djeci prijeko potrebna podrška i izrazito je važno da ih njihova okolina razumije i uvažava nova ponašanja. „Što dijete prihvati, postat će njegovom svojinom ili, još više, introjeksijom ugrađeni dio ličnosti. To će se novo znanje iskazati kroz stajališta, odnose i ponašanja nove individue“ (Janković, 1993: 14).

11.3. Djeca problematična ponašanja

Ključni elementi učiteljeva posla uz poučavanje je i usmjeravanje ponašanja koji se odvijaju istodobno su i slušanje i razumijevanje učenika, njegovih potreba i osjećaja. (Bujišić, 2005). Uključivanje učenika problematična ponašanja u redovno obrazovanje učiteljima stvara dodatni raspon izazova (O'Regan, 2008).

O'Regan djecu problematična ponašanja definira kao „specifične pojedince kod kojih uobičajena pravila angažiranja (tj. nagrade i posljedice) ne djeluju“ (2008: 15) Ključno načelo u radu s djecom problematična ponašanja je izgrađivanje odnosa poštovanja uz nužno postavljena pravila i granice. U svojoj knjizi, O'Regan (2008) daje primjer individualnog pristupa u vidu sklapanja ugovora o ponašanju koji, iako donosi mnoge dobrobiti, iziskuje mnogo promišljanja, vremena i truda.

Postoje mnogobrojni čimbenici koji mogu uzrokovati djetetovo problematično ponašanje i na koja učitelj individualiziranim pristupom treba obratiti pažnju. O'Regan (2008) ih svrstava u dvije skupine: čimbenici u samoj djeci te čimbenici u obitelji i zajednici. Čimbenici rizika u samoj djeci su: „specifične poteškoće u učenju, poteškoće u komunikaciji, specifična kašnjenja u razvoju, genetski utjecaj, teška narav, fizička bolest, neuspjeh u obrazovanju, niska razina samopoštovanja.“ (O'Regan, 2008: 21) Čimbenici rizika u obitelji i zajednici su:

„očigledan konflikt između roditelja, raspad obitelji, nedosljedna ili nejasna disciplina, neprijateljski odnosi među članovima, neprilagođivanje potrebama djeteta u razvoju, fizičko, seksualno ili emocionalno zlostavljanje, roditelji kriminalci, ovisnici ili osobe s poremećajem ličnosti, smrt i gubitak, socio – ekonomske nemogućnosti, beskućništvo, izloženost diskriminaciji.“ (O'Regan, 2008: 22).

11.4. Dijete i kriza

Razne krizne ili stresne životne situacije u kojima, aktivno ili pasivno, sudjeluju djeca poput: razvoda, obiteljskog nasilja, bolesti, ovisnosti u obitelji utječe na njihovo, kako fizičko i mentalno stanje, tako i na ponašanje. Nerijetko su krize uzrok

problematičnog i neprimjerenog ponašanja djece u školi, mogu biti okidači nasilnom ponašanju ili pridonijeti da dijete postane žrtvom (Bujišić, 2005).

Bujišić krizu definira kao „traumatski događaj koji nastaje naglo, bez najave, i pogođene osobe obično preplavljuje strahom te osjećajem ranjivosti i bespomoćnosti, a uvijek rezultira gubitkom.“ (2005: 14) Svaka osoba na kriznu situaciju reagira na svoj način, posebno je to izraženo kod djece. Reakcija „ovisi o brojnim varijablama kao što su osobine ličnosti, životno iskustvo, ozbiljnost događaja, razina društvene potpore te vrsta i kvaliteta intervencije tijekom krizne situacije i nakon nje“ (Bujišić, 2005: 14).

Neki od simptoma i sindroma dječjih kriza, Bujišić (2005) navodi: izraženije strahove i napetost, slabiju koncentraciju i popuštanje u učenju, pojačanu agresivnost, suprotstavljanje starijima, smanjena tolerancija na frustracije, povećana razdražljivost, emocionalna nestabilnost i potištenost, nisko samopoštovanje, razni tjelesni simptomi poput bolova, sisanja palca ili mokrenja u krevet.

Kako bi kratkotrajne i dugotrajne posljedice krize na dijete što više ublažili, važno je na krizu djelovati aktivno, promišljeno i organizirano. Iznimno je važno definirati problem, organizirati tim i osmisliti akcijski plan po kojem će se djelovati (Bujišić, 2005).

Kada se kriza dogodi važno je biti dostupan djetetu i ohrabriti ga, ali i prikupiti što više podataka o samoj krizi, odnosno problemu: u kojoj mjeri je dijete obaviješteno o problemu, razgovara li s obitelji o problemu. „Najvažnije je pokazati empatiju, nastojati u djetetu stvoriti osjećaj sigurnosti i pokazati mu da su i njegovi osjećaji prihvatljivi“ (Bujišić, 2005: 20). Važno je uzeti u obzir i neverbalnu komunikaciju djeteta, parafrazirati njegove riječi, zahvaliti se na povjerenju i ukazati na mogućnost novog razgovora ako bude potrebe za njim. (Bujišić, 2005).

12. ULOGA RODITELJA U SUZBIJANJU I PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

Obitelj je temeljna društvena zajednica i uloga roditelja jedna je od najvažnijih u djetetovu životu. No, ubrzani suvremeni život roditeljima ostavlja sve manje vremena za bavljenje djecom, što ujedno znači manje podrške i saznanja o životu vlastitog djeteta. Cooper (2009) smatra kako roditelji ponekad moraju usporiti i odvojiti vrijeme za svoju djecu te razgovarati s njima, slušati ih i igrati se s njima. Odnositi se prema njima sa strpljenjem, prihvaćanjem i razumijevanjem i maksimalno izbjegavati impulzivne provale ljutnje koje su možebitno uzrokovane problemima nevezanim nužno uz dijete poput stresa na poslu ili financijskih problema. Tvrdi da roditelji moraju sudjelovati u zajedničkim trenucima s djecom svjesno, umom i srcem, shvatiti njihovu jedinstvenu narav i potrebe (Cooper, 2009). „Škole, sportski klubovi, dječji vrtići, vjerske zajednice, država i druge institucije sigurno mogu odigrati ulogu podupiratelja u odgoju i obrazovanju naše djece“ (Cooper, 2009: 146), ali roditelji ipak moraju odigrati najvažniju ulogu.

„Bez čvrstog oslonca na odraslu osobu dijete može postati agresivno, tjeskobno i nesigurno. Manja je vjerojatnost da će se u djeteta javiti poremećaj u ponašanju ili delikvencija ako se roditelji posvete djetetu i puno bave njime, pogotovo u ranim godinama života.“ (Buljan Flander, 2007: 22).

Djecu valja potaknuti „na razmišljanje o tome što se može dogoditi ako nasilno rješavaju problem te što ako problem riješe bez nasilja. Ovakav način zajedničkoga „glasnog razmišljanja“ pomoći će djeci da uoče kako nasilje nije koristan način za rješavanje problema“ (Buljan Flander, 2007: 24).

Dijete treba ohrabrivati i pohvaliti za suradnju, čak i ako se to odnosi na sitnice poput lijepo pospremljene sobe jer je tada veća vjerojatnost da će dijete ponoviti pozitivno ponašanje. Buljan Flander (2007) sugerira inzistiranje razgovara s djetetom o svemu pa i o školi pri čemu valja biti uporan i dosljedan jer razgovorom se sve može razjasniti i riješiti. Ne treba se zadovoljavati odgovorom jednom riječju ili rečenicom, kao i odgovorom dobro. Nadalje, naglašava kako roditelj u svakom trenutku trebaju znati gdje se dijete nalazi i u čijem je društvu. Dijete valja ohrabriti da se ne druži s vršnjacima problematična ponašanja. Također je poželjno uključiti djecu u preventivne programe raznih udruga i društava u zajednici i u izvannastavne

školske aktivnosti. Treba ih naučiti kako konstruktivno i nenasilno iskoristiti svoje slobodno vrijeme razvijajući ujedno svoje vještine i nadarenost. Buljan Flander i Kovačević (2005) upozoravaju da se djecu ne vrijeđa, ne ismijava i ne ruga objašnjavajući kako roditelji to rade, a da toga nisu ni svjesni ili to rade u refleksu. Ako se to i dogodi, valja se ispričati djetetu i objasniti razloge takvom ponašanju u kontekstu situacije.

Djecu treba zaštititi od gledanja nasilja u medijima (na televiziji, u filmovima, videoigricama) jer ono može pridonijeti agresivnom ponašanju djece. Važno je pratiti u kojoj količini i koje programe dijete gleda ili koje igrice igra. Na nasilje u medijima treba reagirati i o njemu razgovarati kako bi ujedno u djece razvili medijsku pismenost (Buljan Flander, 2007).

Roditelji mogu zaustaviti nasilničko ponašanje dajući primjer djetetu kako se ponašati u određenim situacijama, učeći djecu vještinama nenasilnog rješavanja sukoba. Djetetu mora biti jasno da je nasilno ponašanje, u bilo kojoj mjeri, neprihvatljivo, nepotrebno i netolerantno.

No, odnos roditelja i djece u praksi je često neravnopravan i nepravedan prema djetetu, posebice je to vidljivo u sukobima u kojima roditelji iskorištavaju svoj prirodan položaj autoriteta i moći te bez razgovora, pitanja ili sugestija odlučuju u djetetovo ime, donose zabrane, naredbe i kazne ne uzimajući pri tome u obzir njegove želje, potrebe, osjećaje i to sve pod opravdanjem i izlikom dobrog i nužnog odgoja.

Roditeljski pogledi na pojam odgoja i roditeljski stilovi se razlikuju. Nisu svi roditelji autoritativni. Neki su autoritarni, drugi permisivni ili su indiferentni i nerijetko odgovornost odgoja prebacuju na druge. Problem dolazi kada se vlastite metode odgoja ne propitkuju i ne traži se alternativa, nego se slijepo drži jednoga stila, makar on bio i pogrešan. Dakle, što iz neznanja, što iz neosviještenosti, što iz nebrige, određeni dio roditelja ne posjeduje kompetencije za razvoj prosocijalnih vještina.

Roditelji moraju upoznati svoje dijete, njegovu osobnost, karakter i odnositi se prema njemu s dostojanstvom poštujući njegov integritet. Njegovati djetetov duh i pružiti mu slobodu istovremeno preuzimajući odgovornost roditeljske uloge, što je nimalo lak zadatak. Iz navedenih razloga nužno je da škola, kao odgojno obrazovna

ustanova, osigura stručnu pomoć roditeljima. Učitelji u suradnji sa stručnim suradnicima u školi moraju biti spremni i voljni pružiti stručno vodstvo i podršku, bez kritika i optuživanja. Dati informacije, znanja, savjete, riješiti pitanja i nedoumice koje roditelji imaju u svezi odgoja njihove djece i koji se s izazovima roditeljstva ne znaju nositi. Škola bi u sklopu sustavnog programa za prevenciju trebala promicati potrebu za razvojem roditeljskih vještina i kompetencija, njihovom samopouzdanju i konkretnim prijedlozima rješavanja problema kako bi bili u mogućnosti poučiti djecu potrebnim emocionalnim i socijalnim vještinama.

Izrazito je važno da su roditelji sposobni uočiti i prepoznati vlastite osjećaje te znati ih verbalizirati i pokazati. Nužno je shvatiti važnost mentalnog zdravlja i brinuti se o mentalnoj higijeni kao što se brine o fizičkoj. Posebnu podršku, razumijevanje i vodstvo zahtijevaju i izrazito mladi roditelji kojima je ta vrlo odgovorna i nimalo laka uloga došla iznenada i kojima su iskušenja i izazovi roditeljstva možda preveliki. Oni se možebitno još pronalaze i bore s financijskom ili stambenom sigurnosti i sličnim iskušenjima zbog čega mogu biti nervozni, napeti i frustrirani i svoje osjećaje, svjesno ili nesvjesno, prenositi na dijete. Uostalom, roditelji koji sami nisu zadovoljili osnovne psihološke potrebe poput potrebe za ljubavi, poštovanjem i u konačnici samoaktualizacijom, iste potrebe ne mogu prenijeti ni na svoje dijete.

Problem u suradnji se javlja kada roditelj ne dolazi na informacije, roditeljske sastanke ili ne odgovara na učiteljeve pozive u školu. Neki roditelji jednostavno odbijaju suradnju nesvjesni važnosti situacije, omalovažavaju učitelje ili sumnjaju u njihovu stručnos ili zbog silnih poslovnih obaveza nisu u mogućnosti održavati kvalitetnu suradnju. Na tragu tih činjenica, javlja se potreba otvaranja više obiteljskih savjetovališta za roditelje koji se s novim stilom življenja i novim izazovima teško nose.

12.1. Što učiniti ako je dijete nasilnik?

Posumnja li roditelj da je dijete nasilnik u školi važno je saznati izvor takvog ponašanja i prije nego dođe do većih „obrazovnih, socijalnih, emocionalnih i zakonskih poteškoća“ (Buljan Flander i Kovačević, 2005: 70) treba otvoreno razgovarati s djetetom, osvijestiti ga o problemu vršnjačkog nasilja, posebno o

njegovim posljedicama na žrtvu. Potrebno je djetetu pružiti dodatno vrijeme, ljubav i pažnju te povećati nadzor nad njegovim aktivnostima i vršnjacima s kojima se druži. (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

Po potrebi potražiti pomoć stručnih osoba, savjet pedijatra, ravnatelja škole, školskog pedagoga, psihologa, defektologa, psihijatra kako bi se razvio plan mijenjanja nasilničkog ponašanja. Suradnja sa školom izrazito je važna stoga je potrebno održavati dobru komunikaciju, obavijestiti školu o bilo kakvim dodatnim informacijama. Pri razgovoru sa stručnom osobom valja ostati miran, staložen, objektivan i dati što više detalja, uključiti se u školske programe prevencije vršnjačkog nasilja kako bi se što lakše razvila strategija i pružila pomoć i potpora, kako nasilniku, tako i žrtvi (Buljan Flander, 2007).

12.2. Što učiniti ako je dijete žrtva vršnjačkog nasilja?

Roditelji koji posumnjaju ili otkriju da je njihovo dijete izloženo nasilju mogu osjećati bespomoćnost, uzrujanost, ljutnju ili sramotu, ali važno je ostati smiren, svoju nervozu ne prenijeti na dijete jer je tada manja vjerojatnost da će se dijete u potpunosti povjeriti te znati kako dijete nije krivo za to što mu se događa i da žrtvom mogu postati svi (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

„Roditelj koji sumnja da mu je dijete žrtva nasilničkog ponašanja treba: saslušati dijete i ne prekidati ga, uvjeriti ga da ono nije krivo i da je učinilo pravu stvar rekavši istinu, potražiti pomoć nastavnika i školskog suradnika, ne ohrabrivati dijete da se samo odupre tome, ne poticati ga na osvetu, potaknuti dijete da se druži s prijateljima u školi i na putu od kuće do škole, biti svijeni znakova i simptoma zastrašivanja, ne tajiti zastrašivanje, potaknuti pitanje uvođenja programa za suzbijanje nasilničkog ponašanja i zastrašivanja u školi, okupiti druge roditelje te raspraviti o problemu i načinima njegova suzbijanja, predložiti školski pravilnik za rješavanje sukoba, dogovoriti da otpratite dijete u školu ako se nasilničko ponašanje događa na putu prema školi, predložiti da se nasilnika zadrži u školi dok svi ne odu kući, odvedite dijete na tečaj samoobrane ako to može pomoći djetetovu samopouzdanju i osjećaju sigurnosti, zapisivati sve incidente“ (Buljan Flander, 2007: 18).

12.3. Opasnosti fizičkog kažnjavanja djece

Najznačajniji utjecaj na djecu imaju njima važne odrasle osobe, među kojima roditelji igraju najveću ulogu. Temeljni problem su predodžbe kako odgoj bez kazni nije moguć. Ne traži se niti se razmišlja o alternativni već se ide linijom manjeg otpora

koristeći se argumentom kako su to radili i njihovi roditelji ne ispitujući pri tome ispravnost takvog ponašanja. Iz tog razloga, upravo su roditelji često modeli agresivnog ponašanja s obzirom na to da djeca procesom identifikacije i imitacije usvajaju isto ponašanje (Zloković, 2004). „Djeca oponašaju ono što doživljavaju. Majka ili otac postali su uzor koji potiče agresiju“ (Rumpf, 2009: 58) .

Ako koristimo fizičko kažnjavanje kao odgojnu metodu, a govorimo djeci da se nasilje i tučnjava neprihvatljivi, s naše je strane, u najmanju ruku, licemjerno. Uostalom, djeca će više vjerovati djelima nego riječima i veća je vjerojatnost da će usvojiti nasilna ponašanja kao prihvatljivo. Nadalje, „obrasci odnosa usvojeni u djetinjstvu postaju način doživljavanja svijeta i mladi su ih skloni prenositi na prijateljske ili partnerske odnose u budućnosti“ (Šimčić i Šmida, 2016).

Fizičko kažnjavanje „na trenutak možda rastereti situaciju, no trajnu promjenu ponašanja, koja bi počivala na djetetovom uvidu kako je nešto loše napravilo, jedva da možemo očekivati“ (Rumpf, 2009: 61). Ono samo privremeno sprječava određeno ponašanje zbog straha i nesigurnosti kojeg izaziva u djetetu. Uostalom djeca se mogu naviknuti čak i na teške fizičke ozljede stoga u tom slučaju batine postaju apsolutno nedjelotvorne. Takvim disciplinskim mjerama djeca uče kako je u redu tući druge da bi se riješio određeni problem ili dobilo nešto što želiš i ujedno ih potiče da na isti način kažnjavaju druge (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

„Svako nasilje nad djecom uvijek ima iste posljedice kao i nasilje nad odraslima: kratkoročno stvara tjeskobu, nepovjerenje i osjećaj krivnje, a dugoročno nisku samosvijest, bijes i novo nasilje“ (Juul, 2011: 118).

„Djeca i mladi ponašat će se destruktivno i autodestruktivno sve dok odrasli ne počnu preuzimati odgovornost za masovno nasilje, i tjelesno i psihičko, [...] koje primjenjuju na djeci“ (Juul, 2011: 124).

12.3.1. Alternativa fizičkom kažnjavanju djece

Umjesto fizičkog kažnjavanja djetetu treba reći kako se vi osjećate kad se ono ponaša na određeni neprimjereni način, zašto vas to smeta i zašto želite da se to promijeni. Pri tome treba biti otvoren i iskren. Dati djetetu „time out“, neka sjedi mirno i tiho

onoliko minuta koliko ima godina starosti. Ovakav pristup nije primjeren za jako malu djecu. Djetetu se mogu oduzeti određene povlastice ili privilegije poput kratkotrajne zabrane igranja igrica ili gledanja TV-a. Kad god je moguće valja pohvaliti djetetovo ponašanje umjesto da se kažnjava loše. Dijete želi biti poštovano i želi ugoditi roditeljima. Pohvala i pažnja najbolje su nagrade. Uvijek treba imati na umu da je problem djetetovo ponašanje, a ne samo dijete stoga treba kудiti ponašanje djeteta, a ne samo dijete. Umjesto korištenja izraza i rečenica poput; „Zločest si. Nikad me ne slušaš i nikad ne napraviš ono što ti se kaže!“ valja smirenom tonom i gledajući dijete u oči upotrijebiti rečenice poput: „Smeta mi i osjećam se ljuto i nesretno kada ti se obraćam i nešto te molim, a ti se praviš da me ne čuješ. Bila bih sretna kada bi pospremio igračke nakon igranja.“ Izrazito je važno savjete, primjedbe i kritike izreći na pravi način, koristeći se ja porukama, prihvaćajući i poštujući istovremeno integritet druge osobe, u pravom trenutku i kontekstu i neposredno nakon što se ponašanje dogodi. Djetetu treba omogućiti učenje iz vlastitih pogrešaka. Pomoći mu da shvati gdje je pogriješilo, kako to može ispraviti i izbjeći ponavljanje sličnih sukoba u budućnosti. Pri donošenju pravila poželjno je uključiti dijete, svako pravilo treba biti potpuno jasno. Djetetu treba objasniti što se od njega očekuje kao i posljedice koje slijede nakon kršenja tih pravila. Na posljetku, u disciplini i provođenju pravila dosljednost je ključna (Buljan Flander, 2007).

Nasilno ponašanje prema djetetu najčešće proizlazi kao posljedica nepoželjnih postupaka djeteta. Uloga i odgovornost roditelja, između ostalog, jest poučiti djecu poželjnim i prihvatljivim ponašanjima. Jedna od djelotvornih metoda jest nagrađivanje djece. Pri tome se ne misli samo na materijalne stvari već i one nematerijalne kao što su primjerice pohvale (Šimčić i Šmida, 2016).

„Koristeći pohvale, dajemo do znanja djeci da želimo da se takvo ponašanje nastavi. Umjesto da djeca dobiju poruku da se problemi rješavaju nasiljem, pohvalama koje dobivaju od roditelja uče koja su ponašanja poželjna te se povećava vjerojatnost njihovog ponovnog javljanja.“ (Šimčić i Šmida, 2016).

Neke od tehnika koje Šimčić i Šmida (2016) navode i koje mogu pomoći izbjegavanju korištenja fizičkog kažnjavanja djeteta su preispitivanja i osvješćivanja vlastitih stavova o nasilju (osvješćivanjem nasilja kao neprihvatljivog načina rješavanja problema smanjuje se vjerojatnost njegova primjenjivanja u budućnosti), uzimanje vremena za smirivanje (uzrujanost i stres povećavaju nesmotrene reakcije, fizičko udaljavanje iz situacije omogućava mirno promišljanje o rješavanju

problema); prevencija (smanjivanjem vjerojatnosti pojavljivanja nepoželjnog ponašanja djeteta umanjuju se moguće agresivne reakcije roditelja, koje često proizlaze iz straha i nemoći); razgovaranje s djetetom o nepoželjnom ponašanju (objasniti djetetu kako se osjećamo u vezi određenih stvari, objasniti djetetu zašto je takvo ponašanje neprihvatljivo); ponuditi djetetu alternativno ponašanje; dati vremena za reakciju (djetetu valja najaviti reakciju ili aktivnost poput odlaska iz kući ili ručka 5 minuta prije kako bi ono imalo vremena dovršiti aktivnost kojom se bavilo, od djeteta se ne može očekivati da reagira odmah kada mu se to kaže); uspostavljanje pravila (ona omogućuju stjecanje odgovornosti za posljedice njihova nepridržavanja, pravila trebaju biti jasna, jednostavna, dosljedna) (Šimčić i Šmida, 2016) .

Djeci su potrebni roditelji i odgajatelji

„koji će im pokazati gdje su granice koje moraju poštovati ako u našem društvu žele živjeti na socijalno prihvatljiv način. Voditi, postaviti granice, pomoći u orijentaciji, omogućiti prepirke: sve su to elementi odgoja, a istodobno, kako je već opisano, i osnovni preduvjeti za razvoj savjesti koja našim odgajanicima može reći što je dobro i ispravno.“ (Rumpf, 2009: 62).

13. ODGOJ ZA MIR

Uzelac i sur. (1994) mišljenja su da se više sredstava, energije i truda se ulaže i izdvaja za nasilje (rat) nego za nenasilje (mir). Škola, kao ogledalo društva, prati taj trend. Češće se u nastavnim sadržajima spominju i uči o ljudima koji su probleme rješavali nasiljem, o sukobima i ratovanjima. S druge strane, gotovo nigdje se ne spominje rješavanje problema mirnim, nenasilnim putem. Uz to, učenici se nerijetko susreću s nasiljem u svojoj obitelji, susjedstvu, na ulicama, u školskim hodnicima, dvorištima, u medijima.... Iz tog razloga, Uzelac i sur. (1994) napisali su priručnik s radionicama kao pomoć pri poučavanju sadržaja o nenasilnoj komunikaciji, kreativnom rješavanju sukoba i odgoju za nenasilje i suradnju.

Sadržaji spomenutih radionica odnose se na

„uzajamnost odnosa u zajednici i povezanost sobne sa zajedničkom dobrobiti ljudi na planeti: naše sličnosti i naše razlike, poruke podrške, suradnja, tolerancija,

empatija, aktivno slušanje, razgovor, prihvaćanja, kreativno rješavanje sukoba (u razredu, obitelji, susjedstvu) i dječja prava.“ (Uzelac i sur., 1994:2).

13.1. Nenasilno rješavanje sukoba

„Sukob je situacija u kojoj dvije ili više osoba/grupa/entiteta žele ostvariti svaka svoj cilj/interes/potrebu, ali se kao ostvarljiv opaža samo jedan, ne i oba. Za sukob moraju postojati barem dvije strane od kojih svaka mobilizira energiju da bi dostigla cilj (željeni objekt ili situaciju), ali drugu stranu doživljava kao prepreku ili prijetnju.“ (Uzelac, 2000: 7).

Nadalje, Uzelac (2000) o sukobu govori kao o jednoj vrsti pozitivne životne strategije u kojoj problematična situacija ne eskalira u napad na drugu osobu, nego napad na problem i u kojoj sukobljeni ne napadaju jedni druge nego zajedno napadaju problem.

Prema Ajduković (1993), sukob se očituje na intraindividualnom planu, unutar samog čovjeka, i na interindividualnom planu, između dvoje ili više ljudi.

Konstruktivni konflikti, koji dovode do sagledavanja problema i poticanja novih i uspješnijih rješenja, na subjektivnom planu (Ajduković, 1993: 11) „dovode do osjećaja zadovoljstva i samopouzdanja, te potiču radoznalost i kreativno mišljenje“, dok na interpersonalnom planu dovode zadovoljstva svih sudionika i unapređenja socijalnih odnosa. (Ajduković, 1993).

U konfliktnim situacijama često se reagira agresijom ili povlačenjem što dovodi do potiskivanja i produbljivanja sukoba, umjesto njegova rješavanja. Na individualnom planu nerazriješeni sukobi mogu dovesti do (Ajduković, 1993: 11) „osjećaja tjeskobe, nelagode, zabrinutosti, gubitka samopouzdanja, samopoštovanja, neurotskih i psihosomatskih poremećaja.“ Na interpersonalnom planu to dovodi do produbljivanja i eskalacije sukoba. (Ajduković, 1993).

Konfliktni odnosi s vršnjacima nužni su jer stimuliraju razvoj dječje ličnosti. Eksperimentirajući s odnosima u svojoj socijalnoj sredini dijete stvara svoju individualnost i svoje mjesto u društvu. Nužno je da dijete doživljava sukobe i frustracije, rješava probleme i sukobe jer su oni sastavni dio života. No, djecu treba poučavati kako pozitivno rabiti svoju agresivnost, naučiti kako živjeti s sa sukobima i

kako ga riješiti na pozitivan način čuvajući svoje i tuđe dostojanstvo i poštujući druge, njihove stavove i mišljenja (Uzelac i sur., 1994).

„Djeca koja uče rješavati svoje međusobne razlike sukobima postaju odrasli koji svoje razlike rješavaju sukobima“ (Cooper, 2009: 74). Stoga odraslima cilj mora biti „pomaknuti djecu iz stanja slijepe borbe za vlastiti interes prema pregovaranju o načinu kojim se izlazi u ususret razumnim interesima svih sudionika.“ (Cooper, 2009: 76).

Važno je pomoći djeci upoznati vlastite i tuđe osjećaje, učiti ih i poticati korištenju socijalnih vještina, usmjeravanje pažnje na problem, a ne na sudionike te načinima rješavanja sukoba i to u okruženju pohvala i suradnje, a ne kritike i natjecanja. (Ajduković, 1993).

Djecu od najranije dobi treba upoznavati s različitim aspektima socijalnih vještina koji utječu na konstruktivno ponašanje u konfliktnim situacijama te ih osposobljavati za korištenje takvih vještina kako bi se osjećali sposobnijima rješavati konflikte konstruktivno i nenasilno. Neke od tih vještina su: aktivno slušanje, jasno izražavanje vlastitih želja i potreba umjesto njihovih potiskivanja, vještina pregovaranja, samopouzdanje pri sučeljavanju s protivnikom, dobro razvijene vještine komuniciranja, zahvaljivanje, pohvaljivanje, uvjeravanje, traženje pomoći, izražavanje tuđih osjećaja i privrženosti, pregovaranje, samokontrola, postavljanje cilja, nošenje s pritiskom, kreativnost pri pronalasku rješenja... (Ajduković, 1993). Janković (1993) smatra kako djecu treba učiti suradnji umjesto natjecanju, „uvažavanju drugih umjesto doživljavanja sebe kao jedinog pažnje vrijednog subjekta, sreći s drugima, umjesto sreći na račun drugih.“ (Janković, 1993: 7) Tomu ih treba poučavati već tijekom primarne socijalizacije, u vrtiću i školi, a najučinkovitiji način za poučavanje navedenih vještina jest kroz radionice, razne vježbe i didaktičke igre (Janković, 1993).

Cooper (2009) i Uzelac (2000) navode korake u rješavanju sukoba. Prvi je da se sukobljene strane razdvoje i posjednu uz pravilo da samo jedna osoba može govoriti istovremeno. Svaka strana iznosi svoje želje i opisuje kako se osjeća vezano uz nastalu situaciju poštujući pri tome potrebe, osjećaje i želje druge strane. Zatim slijedi definiranje problema, predlaganje mogućih rješenja koja će omogućiti zadovoljstvo obiju strana te donošenje zajedničke odluke. Ako je nemoguće

razriješiti sukob na pošten način, odluka se može donijeti korištenjem željenog naizmjenice, bacanjem novčića ili sličnim načinom u kojem će presuditi sreća i slučajnost.

U slučaju da se „Potraga za rješenjem“ ne može provesti, razuman razgovor ne pomaže, osjećaji su prejaki i svađa izmakne kontroli poseže se za tehnikom „Klobuk tišine“. To je svojevrsan predah i hlađenje situacije, odnosno međusobno udaljšavanje i prestanak razgovora. Tehnika podrazumijeva nevidljivi klobuk koji djeca navlače na glavu i koji ih sprječava u razgovoru idućih petnaestak minuta. Ukoliko dijete progovori pod Klobukom tišine, dobiva dodatnih nekoliko minuta tišine ili neku drugu unaprijed određenu posljedicu (Cooper, 2009).

13.1.1. Savjet roditeljima u svezi nenasilnog rješavanja sukoba

Roditelj, kao važna odrasla osoba u djetetovu životu, mora svojim savjetima, ali i primjerom naučiti djecu nenasilnom rješavanju sukoba.

„Ako roditelj u sukobu vrijeđa druge i gubi kontrolu, uči i dijete takvom ponašanju. Roditelj koji iznaša svoje argumente i stavove jasno i pri tomu izražava i priznaje vlastite osjećaje bez pokazivanja agresije i ne ponižavajući pri tomu sugovornika uči dijete da sukob može biti zdravi dio života“ (Zdenković, 2013).

U slučaju da se kontrola ipak izgubi, važno je priznati pogrešku i ispričati se (Zdenković, 2013).

U odgoju djece nužni su postupci koji djeci naznačuju postavljanje granica. Roditelj mora postaviti jasna pravila onoga što je u sukobu zabranjeno poput fizičkog obračuna i razbijanja stvari. Ako do tih situacija dođe, dijete mora preuzeti odgovornost i za svoje ponašanje snositi unaprijed određene posljedice (Zdenković, 2013).

13.2. Vještine društvenog samoodržanja

Snažan nagon za samoodržanjem omogućio je ljudima suočavanje s mnogim izazovima i opasnostima tisućama godina. On se može promatrati kao „jedinstveni osobni alarmni sustav [...] govori nam kad je opasnost blizu i daje nam snagu i odlučnost da učinimo nešto konstruktivno i zaštitimo se“ (Field, 2004: 5).

Sastavni dio nagona za samoodržanjem je i potreba za pripadanjem. Životinje koriste plemena kako bi lovili druge životinje i na taj način preživjeli. Ljudi pripadaju modernim plemenima poput: razreda, baletne skupine, rukometnog kluba i slično. „Pleme nas obrazuje, podržava, zabavlja i brine se za nas. Kada stvari krenu po zlu, pleme je tu da nam pomogne.“ (Field, 2004: 5). Kod neke djece nagon za samoodržanjem, osjećaj prihvaćenosti i pripadanja, jače je ili slabije izražen. Neka djeca su prirodno stidljiva, povučena ili pasivna. Neka imaju strah od pristupanja skupini, dok je kod neke djeca želja za razvijanjem prirodnog nagona za samoodržanjem tijekom djetinjstva aktivno potiskivana. Iz tih razloga, važno je u djece razvijati temeljne vještine samoodržanja kako bi se znala sama zaštititi, suprotstaviti, braniti se ili izbjeći potencijalno opasnu situaciju te potražiti pomoć (Field, 2004).

Field je također mišljenja kako je učenje vještina socijalnog samoodržanja prijeko je potrebno svakom djetetu. U svojoj knjizi razradila je program „Tajne uspješnih međuljudskih odnosa“ koji djeci pomaže povećati svoju samosvjesnost i sposobnost samozaštite, roditeljima kako bi djeci pomogli napraviti plan akcije te učiteljima s brojnim aktivnostima koje se lako mogu uključiti u nastavni plan i program (Field, 2004).

Cooper smatra da

„svatko od nas posvuda sa sobom nosi kutiju alatki. U toj su kutiji sva sredstva kojima se služimo u svim vrstama situacija, konfrontacija i osobnog kontakta. Ako je čekić jedino što imam u svojoj kutiji, a vi ste mi zaprijetili, udarit ću vas njime. No ako sa sobom nosim i laganija, suptilnija sredstva, onda ću prvo isprobati upravo njih.“ (Cooper, 2009: 13).

Iz tog razloga u svojoj knjizi opisao je jednostavne, lako pamtljive tehnike, praktične metode s kratkim i lako primjenjivim tekstovima koji pojašnjavaju proces usvajanja i poučavanja određene verbalne vještine kojima se popunjavaju „kutije verbalnih i mentalnih alatki“. Imenujući tehnike koristio se nazivima primjerenim djeci poput Snažno ja, Moćno možda, Klobuk tišine i slično, a opisao ih je jezikom dovoljno jednostavnim da ga razumiju i djeca predškolske dobi, pa i mlađa budući da je mišljenja kako su djeca rane školske dobi najpodobnija za poučavanje i popunjavanje „kutije s alatkama“ (Cooper, 2009).

Kako bi djeca razvila vještinu uspješnog suočavanja sa zadirkivanjem, važno je ovladati dvama tehnikama: Snažnim ja i Moćnim možda. Uz korištenje ovih tehnika nužno, kao i riječi koje koriste, pokazati kako ih zadirkivanje ne uzrujava. Uz to se veže tehnika „Slegni ramenima“ (Cooper, 2009).

Tehnikom „Snažno ja“ učimo djecu steći naviku asertivnog izražavanja svojih osjećaja, mišljenja, interesa i želja u prvom licu te da ponovno steknu osjećaj vlastitog suvereniteta. Kod djece želja za prihvaćanjem najčešće prevladava želju za neovisnošću. Ako su pri tome još i razvili strah od ismijavanja, neodobravanja ili zbog svoje urođene osobnosti imaju teškoća u asertivnom ophođenju ljudi, često postaju žrtve nasilja. Jednostavno korištenje govora u prvom licu na jasan i samouvjeren način poput: „Osjećam se loše kada to govoriš“, „Želim da me ostaviš na miru“, „Ne slažem se s time“, „Ne sviđa mi se to“ omogućit će im stjecanje navika izražavanja želja i osjećaja u raznim situacijama s neprijateljima i osobama koje predstavljaju autoritet (Cooper, 2009).

„Moćno možda“ verbalna je tehnika otklanjanja koja omogućuje djeci da odgovore na bilo koju verbalnu situaciju u kojoj kritika ili osuda ima za cilj posramiti, poniziti i pokuditi.“ Koriste se izjave poput „Možda si u pravu“, „Možda je tako“, „Moguće je“, „Vjerojatno“ dok druga strane ne ostane bez riječi. . „Takvi odgovori imaju za cilj ugušiti u zametku besplodan verbalni krug uzdržavanjem od slaganja ili neslaganja sa zlobnim tvrdnjama ili pitanjima ljudi koji optužuju ili zadirkuju.“ (Cooper, 2009: 51).

„Slegni ramenima“ je tehnika kojom se služi žrtva zadirkivanja, a odnosi se na jednostavno mentalno, fizičko i verbalno bezbrižno odbacivanje zadirkivanja. Potrebno je da dijete uz fizičko slijeganje ramenima vježba i odvratanje pogleda, izgled dosade i riječi „Nije me briga“, „Pa što“. (Cooper, 2009) .

Posao i odgovornost odraslih je naučiti djecu alatima kojima će se koristiti u teškim i složenim socijalnim situacijama. Odrasli često zanemaruju i ne pridaju važnost učenju tih vještina misleći da će ih djeca jednostavno pokupiti oponašajući primjere drugih. Na isti način na koji im je potrebna pomoć u učenju čitanja ili matematike, potrebna im je svjesna pomoć i kontinuirano vodstvo i u učenju tih vještina (Cooper, 2009).

14. SAVJETI DJECI U SVEZI VRŠNJAČKOG NASILJA

Važno je imati temeljna znanja o problematici kako bi se nasilje, njegove vrste i oblici mogli prepoznati. Nasilje nije uvijek izravno i jednostavno uočljivo poput naguravanja ili tučnjave. Nasilje je također ako netko učini da se netko drugi osjeća neugodno i prestrašeno, glupo i nevažno, priča ili piše ružne stvari o nekome, uzima i uništava nečije stvari, prijeti nekome ili ga naziva pogrđnim, uvredljivim ili rasističkim imenima, kada prisiljava nekoga da radi stvari koje ne želi, namjerno ga uvaljuje u nevolju, isključuje nekoga iz aktivnosti i igara, namjerno ne razgovara s nekim ili dodiruje nekoga po intimnim dijelovima tijela kada on to ne želi. Svaki od navedenih situacija, ako se ponavlja konstantno, neka je vrsta nasilnog ponašanja i ne smije ostati prešućeno. Pri procjenjivanju radi li o nasilju korisno je razlučiti ima li jedna osoba više moći nego druga, je li manje moćna osoba na neki način povrijeđena i događa li se to uzastopno. Ako se tvrdnje procjene afirmativno, radi se o nasilju (Slavens, Nasilništvo, 2006a).

14.1. Kako prestati s nasilništvom?

Kako bi nasilnik promijenio svoje ponašanje mora razmišljati o njemu: zašto to radi, kada i komu to radi. Reći sam sebi da može bolje i da želi biti bolji, ponašati se prema drugima onako kako želi da se drugi ponašaju i odnose prema njemu. Kad poželi nekoga zlostavljati, treba stati i razmisliti. Preokrenuti situaciju i zamisliti ju iz stajališta žrtve, zamisliti da netko isto čini njemu i kako bi se tada osjećao. Sjetiti se drugih načina na koje može riješiti problem bez nasilnog ponašanja (Noll i Carter, 2005).

Kada nasilnik donese odluku o promjeni svog ponašanja, treba poduzeti i konkretne postupke. Prvi korak je ispričati se ljudima koje je zlostavljao i koji su se zbog njegova ponašanja osjećali loše i povrijeđeno. To treba učiniti iskreno, nasamo sa žrtvom i ako je moguće pokušati nadoknaditi učinjenu štetu. Nove prijatelje može pronaći u novim učenicima u školi koji još ne znaju za njegovu nasilničku prošlost i koji će automatski biti otvoreniji, a ujedno će se osjećati i manje izoliranima. Također je poželjno pronaći nekakav posao, uključiti se u dobrotvorni rad ili

volontirati. Pronaći i istražiti nove interese i zanimanja ili slijediti već postojeće tako što će se učlaniti u neku udrugu ili klub. Baveći se nekim sportom potroši će višak nakupljene energije i lakše će kontrolirati negativne emocije te koristiti snagu na pozitivan način. Savjetuje se i postavljanje ciljeva, dugoročnih kratkoročnih, primjerice cilj da se ne će nasilno ponašati cijeli jedan dan. Prijatelji kojima vjeruje mogu pomoći savjetima, primjedbama i ukazati na greške koje radi. Uvijek je od pomoći razgovarati s odraslima o problemu, u školi ili kod kuće, i potražiti pomoć. Pomaže i razgovor o stvarima koje ga ljute, brojanje do deset i duboko disanje. I najvažnije, upornost. Promjene se ne događaju preko noći. Valja biti ustrajan i strpljiv (Slavens, 2006a).

14.2. Što može učiniti žrtva vršnjačkog nasilja?

Žrtva vršnjačkog nasilja prvenstveno mora shvatiti da ona nije kriva za to što joj se događa, da to ne zaslužuje, da se to moglo dogoditi apsolutno svima i da nema potrebe za sramom i skrivanjem, nasilnici su ti koji imaju problem i čije se ponašanje mora mijenjati. Također, treba znati da nije sama, da može imati povjerenja u odrasle i da se protiv tog problema može i mora boriti, o njemu se ne smije šutjeti. Nikada na nasilje ne treba odgovarati nasiljem. Na posljertku, svatko se ima pravo osjećati sigurno i zaštićeno u svojoj školi i susjedstvu (Slavens, 2006a).

Slavens (2006a) navodi neke od savjeta koji mogu koristiti žrtvi vršnjačkog nasilja: što češće biti u krugu svojih prijatelja budući da nasilnici češće izabiru osobu koja je sama, ignoriranje i neprihvatanje nasilnikove igre, fizičko micanje od nasilnika, u autobusu sjediti bliže vozaču, ako se nasilnik ruga, pokazati mu da ju to ne uznemiruje. Slaganje s nasilnikom u svemu što on kaže rečenicama poput: imaš pravo, aha, pa da, ako ti tako kažeš ili mu postavljati puno pitanja poput: stvarno? Ne razumijem? Kako to misliš? O čemu ti pričaš? Ili na nasilnikova pitanja odgovarati kratkim uopćenim odgovorima: stvarno, zanimljivo, sigurno. Ili pak uporno ponavljati istu rečenicu. Na taj način nasilniku prepucavanje može bitno dosadi i žrtvu pusti na miru.

U slučaju da je nasilnik prijatelj, žrtva odmah mora prekinuti to prijateljstvo. Nasilnici mogu biti lukavi i pametni, dvosmisleni i manipulativni. Ponekad mogu

glumiti, ispričavati se, a ponekad možda i ne biti svjesni svog ponašanja. U svakom slučaju valja biti na oprezu i ne dozvoliti da nasilnik ima kontrolu nad odnosom već biti čvrst i dosljedan (Noll i Carter, 2005).

U razgovoru s odraslima o nasilju, bilo da se radi o vlastitom iskustvu ili iskustvu prijatelja i poznanika izrazito je važno biti potpuno iskren, ne preuveličavati i opisati ozbiljnost situacije što realnije. U suprotnom, odraslim osobama cijela situacija postane sumnjiva i možda neće povjerovati u ozbiljnost situacije te neće moći donijeti objektivne zaključke. Poželjno je uključiti se u pronalazke rješenja dajući vlastite preporuke i što više informacija koje mogu pomoći pri donošenju zaključaka, izjasniti se ako se smatra da će određeni prijedlog samo pogoršati situaciju. Također, ne treba biti obeshrabljen ako se nasilno ponašanje nastavi ponavljati, izostanak prve reakcije ne smije se ispriječiti u ponovnom prijavljivanju nasilja. Odrasle osobe ponekad mogu pogriješiti u rješavanju situacije ili ih nasilne osobe ne shvate ozbiljno. U slučaju neugode i uznemirenosti, nasilje se može prijaviti i anonimno. (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

14.3. Što može učiniti svjedok vršnjačkog nasilja?

Svjedoci i promatrači imaju neizmjernu moć u svakom slučaju nasilja. Najčešće ne poduzimaju ništa jer se boje da će izgubiti prijatelje, bit prozvani cinkarošima, postati neprijateljem popularnijeg učenika, postati nasilnikova sljedeća meta, miješati se u nešto što ih se ne tiče ili smo pogoršati stvari. U nekim slučajevima, svjedoci i promatrači se mogu diviti ili poštovati nasilnika, iskoristiti nasilnika kao svoju zaštitu, okriviti žrtvu za izazivanje nasilja ili se čak pridružiti nasilniku (Slavens, 2006a).

Ako osoba ima saznanja o slučaju nasilja ili mu je svjedočila, dužna je obavijesti odraslu ili pouzdanu osobu o tome: nastavnika, ravnatelja, susjeda, roditelja, starijeg prijatelja... Na taj način pomaže sebi i drugima, potencijalnim žrtvama, ali i samom nasilniku. Svojim pozitivnim primjerom možeš pokazati nasilniku kako se odnosi prema prijateljima i ujedno promijeniti njegovo ponašanje (Buljan Flander i Kovačević, 2005).

Promatrač može pokušati pomoći osobi koja je zlostavljana ako to ne ugrožava nju i druge. Može reći nasilniku da prestane, zatražiti pomoć prisutnih ljudi, pitati žrtvu može li kako pomoći, naknadno joj ponuditi prijateljstvo i svaku moguću podršku. U slučaju ozbiljnog incidenta, promatrač može pozvati policiju. Ono što svakako ne smije raditi jest družiti se s nasilnikom, stati na njegovu stranu, imitirati ga ili ohrabrivati (Slavens, 2006a). U svakom slučaju svojim ponašanjem valja biti primjer drugima i prema svima se odnositi s poštovanjem te zagovarati nenasilje.

14.4. Kako se oduprijeti pritisku vršnjaka?

„Socijalni pritisak smatra se posebnim čimbenikom socijalne klime svake grupe u kojoj njeni članovi neprekidno osjećaju opasnost ako se ne pokoravaju grupnim pravilima i normama“ (Zvonarević, 1981: 341). Socijalni pritisak snažno je sredstvo pomoću kojeg se ostvaruju zajednički ciljevi te se ostvaruje na različite načine. Načine na koje se socijalni pritisak javlja Zvonarević (1981) dijeli u dvije velike skupine: sredstva uvjeravanja, gdje ubraja molbu, savjet i preporuke te sredstva prisile, u što spadaju nagrada, obećanje, prijetnja i kazna (Zvonarević, 1981).

Prijateljska pomoć, savjetovanje i ohrabrivanje ponekad se može doživjeti kao pritisak. Grupe mogu natjerati osobu da se osjeća izdajicom ako ne napravi nešto što oni žele. U tom slučaju, važno je imati na umu da postoji izbor pristanka ili odbijanja grupe (Slavens, 2006b).

Neki od načina provođenja pritiska vršnjaka su nazivanje pogrđnim imenima, isključivanje pridošlica iz grupe, podcjenjivanje i omalovažavanje. Širenje glasina je učinkovito provođenje pritiska jer omogućuje anonimnost skupini. Najekstremniji način prisile je fizičko nasilje (Slavens, 2006b).

Slavens (2006b) navodi načine odupiranja pritisku vršnjaka: pravljenje popisa onoga što se može reći u situacijama pod pritiskom grupe, ignoriranje ili izbjegavanje situacije u kojima se doživljava pritisak, truditi se donositi mudre i odgovorne odluke, učenje asertivnih strategija suočavanja s vršnjacima, prije neke aktivnost treba se zapitati protivi li se ta aktivnost vlastitim pravilima i uvjerenjima te hoće li to nekoga povrijediti. U slučaju afirmativnog odgovora pokušati izbjeći problem.

Ako to ne bude dovoljno, biti čvrst i uvjerljivo reći ne. Pri tome je poželjno argumentirano objasniti razloge.

Načini na koje se može prestati provoditi pritisak nad drugima: prepoznati postojanje problema, razmisliti o uzrocima takva ponašanja i njegovim posljedicama, ne uključivati se u skupinu koja provodi pritisak nad drugima i pronaći nove prijatelje, ne raspravljati o svojim stavovima agresivno, učlaniti se u klub u skladu s vlastitim interesima, volontirati (Slavens, 2006b).

14.5. Kako prebroditi tučnjavu?

Razlozi zbog kojih neki ljudi pribjegavaju tučnjavi su nemogućnost izražavanja osjećaja riječima, a imaju potrebu osloboditi se: frustracije, ljutnje, uzrujanosti, stresa... Želja za kontrolom drugih, za zadobivanje pažnje ili poštovanja. Tučnjava svoje korijene može imati u suparništvu, svađi, nesporazumu, osveti ili raznim oblicima nasilništva kojima su kao djeca svjedočili u svojoj okolini i nisu stekli primjere dobrog rješavanja sukoba. Ali, ono najvažnije što treba naglasiti jest da tučnjava nikada nije rješenje (Slavens, 2006c).

Ljutnja nije negativna emocija. Normalno je osjećati se ljutito, ali važno je ljutnju kontrolirati i ne dozvoliti da izmakne kontroli. Pri sprječavanju pojave nasilja u školama, O'Regan (2008) ključnim vidi potrebu razvijanja zdravih obrazaca iskazivanja ljutnje. Postoje mnogi načini na koje se ljutnja može obuzdati i preuzeti kontrola. Važno je prepoznati znakove upozorenja, signale koje tijelo šalje: srce brže tuče, vrućina i crvenilo, osjećaj kao da leptiri trepere u truhu, napeti mišići, obrambeni stav – prekrižene ruke, stisnuti zubi. Kada se znakovi prepoznaju, potrebno je reći drugoj osobi o vlastitoj uzrujanosti i uzeti predah. Ako je nemoguće uzeti vrijeme za hlađenje, valja ostati pribran, govoriti sebi pozitivne stvari i razmišljati o pozitivnim mislima, zamisliti se na nekom opuštenom mjestu, razmisliti o posljedicama koje tučnjava može donijeti. Preporučljivo je oslobodi se prigušene agresije, stresa i frustracije baveći se sportom, slobodno vrijeme ispuniti stvarima koje opuštaju i čine sretnima poput slušanja glazbe, gledanje filma, čitanja, igranja igrice. Pri tome svakako treba izbjegavati nasilne sadržaje. Ponekad je i samo razgovor s povjerljivom osobom dovoljan da se smire emocije i riješi negativnih

misli. Također, potrebno je izbjegavati ljude koji se vole tući ili izazivaju na tučnjavu, time se pokazuje vlastita snaga, a ne slabost, ne provocirati one koji bi mogli započeti tučnjavu, ne upuštati se u tučnjave samo kako bi se sačuvala reputacija, u slučaju rasprave ostati miran, promatrati znakove druge osobe koje mogu upućivati na uzrujanost, pokazati razumijevanje. U slučaju uzrujavanja druge osobe, ispričati se i srediti nesporazum, izbjegavanje napadača dok se ne smiri ili pridruživanje prijateljima (Slavens, 2006c). Buljan Flander i Kovačević (2005) kao učinkovit način izbjegavanja tučnjave savjetuju viku koja će iznenaditi napadača, privući pozornost promatrača, a možda i potaknuti napadača na odustajanje od napada. Za vrijeme odmora i ručka predlažu biti blizu odraslih osoba. O'Regan (2008) još savjetuje usporeno disanje i razne tehnike relaksacije koje služe pražnjenju emocija na kontrolirani i prihvatljiv način.

15. SUVREMENI MEDIJI I VRŠNJAČKO NASILJE UČENIKA

15.1. Utjecaj suvremenih medija na nasilno ponašanje učenika

Suvremeni mediji su općeprisutni, zanimljivi i izrazito multifunkcionalni. Pružaju različite mogućnosti informiranja, učenja, zabave, komunikacije... Osim što su nužni za razumijevanje suvremenog svijeta, bitna su sastavnica svakodnevnog života djece (Ružić, 2011).

Jedan od najpopularnijih medija među mladima svakako je mobitel. Dostupan je u svako vrijeme i na svakom mjestu, postao je svojevrsna „produžena ruka“ mladima. Podjednaku popularnost, koja raste iz dana u dan, drži i internet. Internet je razmjerno nov medij ako u obzir uzmemo činjenicu da je njegova šira upotreba počela tek 90-ih godina 20. stoljeća. Usprkos toj činjenici, u vrlo kratkom roku postao je omiljeni među djecom i mladima, a oni izrazito podložni njegovu utjecaju (Ružić, 2011).

Ima brojne pozitivne strane: izvor je najnovijih spoznaja i rezultata istraživanja, brza dostupnost informacija, lako i brzo pregledavanje aktualnih vijesti, kupovanje različitih proizvoda, izvor zabave, razmjena iskustava, mišljenja i informacija s

vršnjacima i odraslima sličnih interesa ili problema, poticanje kreativnosti, poticanje razvoja strategija za selekciju informacija (Pregrad, Tomić Latinac, Mikulić i Šeparović, 2010). Istovremeno treba biti svjestan opasnosti i rizika koje može predstavljati, poput mnoštva nasilnih sadržaja, govora mržnje, grubosti, vulgarnosti i netočnih senzacionalističkih informacija s kojima se djeca svakodnevno susreću te pretjerane izoliranost uzrokovana dugotrajnim i prečestim korištenjem i slično (Buljan Flander, Karlović i Čosić, 2004).

„Mediji su postali važni čimbenici socijalizacije koji dominiraju životima djece diljem svijeta, pozornost javnosti i znanstvenika usmjerena je i na utjecaj televizije, filma, računalnih igrica i interneta na neprihvatljive oblike ponašanja sve većeg broja učenika“ (Bilić, 2010: 265).

Premda Bilić i sur. naglašavaju kako „nasilje u medijima neće biti uzrok svim agresivnim ponašanjima sve djece, niti će sva djeca izložena nasilnim sadržajima postati agresivna“ (2012: 299) provedena istraživanja ipak sugeriraju da izloženost medijskom nasilju (preko televizije ili računalnih igara) povećava rizik za agresivno i nasilno ponašanje prema vršnjacima u realnom svijetu (Bilić, 2010).

Istraživanje provedeno na učenicima prosječne dobi 13.6 godina pokazuju sljedeće rezultate:

„Djeca izloženija medijskom nasilju u ranoj školskoj dobi kasnije su bila verbalno, fizički i relacijski agresivnija [...] djeca školske dobi, učestalo izlagana medijskom nasilju, kasnije će vjerojatno biti neprijateljski nastrojena prema drugima i nesklona prosocijalnim oblicima ponašanja“ (Bilić, 2010: 268).

Najveći broj djece (58,2%) dnevno televiziju gleda do tri sata ili čak do pet sati (23,2%). Njih 5,4% provodi sedam i više sati dnevno pred televizorom. Samo 1% učenika ne gleda televiziju. Najveći broj učenika (33,3%) provodi po dva do tri sata dnevno u igranju igrica. Zabrinjavajući je podatak da 8,6% učenika pet i više sati dnevno provede u igranju elektronskih igara. Samo 5,6% bira igrice edukativnog sadržaja (Bilić, 2010).

„Potrebno je upozoravati na činjenicu da učenje po televizijskim, često nasilnim modelima, koje se osnažuje porukama da su nasilni postupci dopušteni i profitabilni, može potaknuti njihovo prenošenje u stvarni život i utjecati na formiranje nasilnih stavova i navika djece i adolescenata. [...] Zbog interaktivnosti, aktivnog učenja i konkretnog nagrađivanja agresivnih postupaka u video i računalnim igricama upozorava se na mogućnost desenzitivizacije na nasilje, promjenu gledišta o nasilju, manifestnu bešćutnost za patnje drugih i povećanu vjerojatnost za nasilno ponašanje prema vršnjacima“ (Bilić, 2010: 279).

Neke longitudinalne studije pronašle su „povezanost između izloženosti gledanju nasilja šestogodišnjaka i devetogodišnjaka i njihovih agresivnih ponašanja (uključujući i neka kriminalna) u njihovim ranim devedesetima“ (Huessman, 2003; Bilić i sur., 2012: 295).

Zgrabljic Rotar (2005) upozorava kako na djecu, osim direktnog nasilnog sadržaja u medijima, jednako štetno utječu i pasivnost okoline prema tim sadržajima te neodlučnost i nereagiranje odraslih na neprimjerene sadržaje kojima se djeca i mladi izlažu. Nemoguće je u potpunosti zaštititi i izolirati djecu od nasilnog medijskog sadržaja. No, gledanje nasilja treba biti popraćeno razgovorom koji upućuje na savjest, etiku, moral, humanost. Ako dijete odrasta u okruženju u kojem vlada međuljudska pažnja, trpeljivost i uvažavanje, tada nasilne prizore s televizijskih ekrana neće doživljavati kao uputu o poželjnom društvenom ponašanju (Turković, 2008).

Na posljetku, valja imati na umu činjenicu kako su internet i ostali suvremeni mediji ipak samo alati. U rukama ljudi nečasnih namjera internet postaje moćno oružje. Korisnik sam odlučuje na koji način će ga koristiti i kakve će posljedice iz takvog ponašanja proizaći. U borbi protiv njegove zlouporabe, naše su oružje znanje, obaviještenost i osviještenost. Što više o internetu znamo, to nam je lakše boriti se protiv njegovih potencijalnih negativnih utjecaja (Buljan Flander, Krmek, Borovec i Muhek, 2007).

15.2. Učestalost korištenja suvremenih medija

Podaci objavljeni na Internet Worl Stats (2017) pokazuju kako se 74.4% hrvatskih građana služi internetom. Stoga ne čude rezultati istraživanja Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba i Hrabrog telefona (2013) prema kojemu 93% djece ima otvoren Facebook profil, 18% i više njih, a čak 84% pristupa mu i putem mobitela. Većina ispitanе djece (68%) profil je otvorilo prije minimalne granice od 13 godina. Dokaz o stalnoj umreženosti „digitalnih generacija“ je i činjenica da 50% djece pregledava svoje profile na raznim društvenim mrežama čak i za vrijeme nastave. Više od tri sata dnevno na Facebooku provodi 20% djece. Zabrinjavajući su podaci kako djeca na svojim profilima dijele puno ime i prezime (85%), e-mail adresu (31%), ime škole

(31%). 18% djece pristalo bi naći se s nepoznatom sobom koju su upoznali preko društvene mreže.

Istraživanje UNICEF-a iz 2010. pokazalo je da 96% djece u dobi od 10 do 15 godina koristi mobitel i računalo (Ćosić, Pregrad, Salečić i Tomić Latinac, 2010). Gotovo polovica učenika služi se internetom svakodnevno, a njih 32% nekoliko puta tjedno (Pregrad i sur., 2010). „U europskim zemljama posljednjih se godina bilježi i porast broja djece ispod 9 godina koja koriste Internet, pri čemu djeca koriste različite sadržaje u sve ranijoj dobi“ (Buljan Flander i Brezinščak, 2015).

„S obzirom na svrhu korištenja interneta, 16% sudionika navodi da besciljno luta, 10% djece koristi e-mail, 9% odlazi na chat, 7% koristi internet zbog igrice, dok 10% skida muziku i slike. Otprilike 26% djece izjavljuje da je samo prilikom korištenja interneta, a 22% njih navodi društvo jednog ili više prijatelja, što ukazuje da većina djece koristi internet bez nazočnosti odrasle osobe“ (Buljan-Flander i sur., 2004: 159).

Internetske stranice kojima se djeca i mladi najčešće koriste su chatovi, forumi i blogovi. Sve one imaju zajedničku karakteristiku, a to je anonimnost. Korisnici tih stranice ne moraju se koristiti vlastitim imenom i prezimenom niti drugim osobnim podacima. U jednu ruku, anonimnost je pozitivna jer omogućuje ljudima da budu otvoreni, da dijele iskustva, traže savjete i pitaju pitanja bez straha i srama da će biti otkriveni. U drugu ruku, anonimnost se može i zloupotrijebiti i iskoristi kako bi se drugu osobu povrijedilo (Buljan Flander i sur., 2007).

15.2.1. Uloga škole u učeničkoj percepciji korištenja suvremenih medija

Škola kao svojevrsan „svijet u malom“ ne može se i ne smije izolirati od promjena koje se u njemu događaju. Budući da su informacijsko-komunikacijska tehnologija (ICT tehnologija) i internet postali neizostavan dio svakodnevne učeničke, važno je da se isti implementiraju u nastavni proces kombinirajući se s tradicionalnim metodama poučavanja. Time bi se obogatila nastavna komunikacija, nastava učinila zanimljivom, učenicima bi se na kreativan način približili nastavni sadržaji, ali i olakšala korelacija nastavnih predmeta. Mobilni uređaji, tableti i razne računalne aplikacije mogu biti pozitivni alati za učenje, razmjenjivanje i prenošenje vještina i znanja.

Škola kao odgojno obrazovna institucija treba usmjeriti učenike ka pozitivnom korištenju ICT tehnologija. Iskorištavajući njihovu multifunkcionalnost učenicima se na kreativan i zanimljiv način mogu zorno, konkretnim primjerima, prezentirati razne alternativne mogućnosti učenja na zabavan, njima blizak način, te ih osvijestiti o pozitivnim, ali i negativnim stranama korištenja takvih tehnologija i medija kao što je internet.

Neki od primjera uporabe ICT tehnologija su izrađivanje prezentacija, kratkih videa koji bi učenike potakli na aktivno razmišljanje o samoj problematici i nastavnim sadržajima, online kvizova u svrhu ponavljanja i utvrđivanja gradiva. Izradom razredne internetske stranice kojom bi predstavili identitet razreda, objavljivali razredne aktivnosti i projekte koje provode, novosti iz razreda i škole, izvješća s izleta, gdje bi mogli hrabriti i bodriti jedni druge ostavljajući komentare. Tim bi se radnjama poticali pozitivni odnosi među učenicima i olakšao prijenos informacija i komunikacije među učenicima. Sličan učinak ostvario bi se i izradom profila ili javne grupe na Facebooku, Youtube-u, web blogu ili sličnim društvenim mrežama. Sastavljanjem pravila korištenja i ponašanja na tim i sličnim internetskim stranicama, uz pomoć i vodstvo učitelja, djeca bi njegovala kulturu komuniciranja na internetu, ali i osvijestila njegove pozitivne i negativne strane. Također, potaklo bi učenike na korištenje ICT tehnologija u obrazovne svrhe, umjesto besciljnog lutanja po internetu ili njihova korištenja isključivo u zabavne svrhe. Potaklo bi ih se i na uključivanje u aktivnosti zajednice u kojoj žive te promišljanju o načinima postanka aktivnih članova društva.

Nažalost, trenutno ekonomsko stanje u Republici Hrvatskoj odražava se i na škole u vidu nemogućnosti opremanja učionica takvom vrstom tehnologija. Posebice je to izraženo u manjim, ruralnim sredinama. Iz tog razloga, hvalevrijedni su pojedinci u školskom sustavu koji s izrazitom motiviranošću, entuzijazmom, željom i vlastitim zalaganjem ulažu dodatan napor, trud i slobodno vrijeme kako bi učenicima približiti tehnologije i povezali ih s tradicionalnim metodama poučavanja.

16. POJAM VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA

Kada se spominje i piše o nasilju na internetu među djecom, u medijima se najčešće koristi riječ preuzeta iz engleskog govornog područja, a to je cyberbullying. Stručnjaci za hrvatski jezik za tu pojavu preporučuju uporabu izraza „elektroničko nasilje“ (Pregrad i sur., 2010).

Buljan Flander i sur. elektroničko nasilje definiraju kao „opći pojam za svaku komunikacijsku aktivnost cyber tehnologijom koja se može smatrati štetnom kako za pojedinca, tako i za opće dobro“ (2007: 11) pri čemu su obuhvaćene „situacije kad je dijete ili tinejdžer izloženo napadu drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece, putem interneta ili mobilnog telefona“ (Buljan Flander i sur., 2007: 11).

Dijele ga u dvije vrste: napad preko posrednika i izravan napad. „Nasilje preko posrednika događa se kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna“ (Buljan Flander i sur., 2007: 11). Takva vrsta napada događa se primjerice ako dijete dozna lozinku drugoga djeteta te u njegovo ime šalje uznemiravajuće poruke ili ostavlja neprimjerene komentare, a da žrtva toga nije ni svjesna. „Netko može staviti oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve s njezinim brojem mobitela ili njezinom adresom. Na taj način dijete, ali i odrasla osoba, može doživjeti mnogobrojne neugodnosti i naći se u opasnosti.“ (Buljan Flander i sur., 2007: 12). Izravan napad događa se kada počinitelj napada žrtvu upotrebljavajući vlastiti identitet ili to radi anonimno.

16.1. Što obuhvaća vršnjačko elektroničko nasilje?

Vršnjačko elektroničko nasilje obuhvaća

„bilo kakav oblik višestruko slanih poruka internetom ili mobitelom čiji je cilj povrijediti, uznemiriti ili na bilo koji drugi način oštetiti dijete, mlade ili odrasle koji se ne mogu zaštititi od takvih postupaka. Može biti u obliku tekstualnih ili videoporuka, fotografija ili poziva, a nasilje se sve češće odnosi na nekoliko oblika komunikacije, uključujući zvuk, slike, animacije i fotografije“ (Pregrad i sur., 2010: 7).

„Poticanje govora mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima, širenje nasilnih i uvredljivih komentara“ (Bilić i sur., 2012: 301).

„Kreiranje internetskih stranica koje sadržavaju priče, crteže, slike i šale na nečiji račun. Takvo se nasilje, nadalje, odnosi i na slanje fotografija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno da glasaju za osobu koja je, primjerice, najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi. Djeca katkad na određenoj popularnoj internetskoj stranici traže od ostalih da navedu osobu koju najviše mrze te da o njoj napišu nekoliko riječi, a sve s ciljem da žrtvu osramote pred što većim brojem ljudi“ (Buljan Flander i sur., 2007: 12).

„Praćenjem policijskih postupanja detektirani su najčešće zabilježeni pojavni oblici na internetu među mladima: slanje ili objavljivanje uvredljivih, uznemirujućih, zlonamjernih poruka; kreiranje cijelih stranica, blogova, foruma kojima je cilj ismijavanje, zlostavljanje ili širenje mržnje prema pojedincima ili grupama; objave fotografija žrtve kojima je izložena poruzi vršnjaka; objave dijelova poruka u cilju izrugivanja i sramoćenja; iznošenje osobnih podataka i pojedinosti iz života žrtve; širenje glasina i ogovaranja; krađa korisničkih podataka na društvenim mrežama ili drugim računima korisnika; objavljivanje lažnih podataka/lažno predstavljanje/korištenje tuđih fotografija kao svojih; prijetnje i ucjene; seksualno iskorištavanje putem web kamere, online chatova“ (Matijević, 2014: 44).

Najčešći medij putem kojeg se vrši elektroničko nasilje jest Facebook i njemu slične društvene stranice, a slijede ih SMS poruke (Pregrad i sur., 2010).

16.2 Učestalost vršnjačkog elektroničkog nasilja

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i Hrabri telefon (2013) proveli su istraživanje na djeci dobi od 11 do 18 godina, u školama u ruralnim i urbanim sredinama prema kojima je 12.1% doživjelo nasilja na Facebooku, a 9.6% njih ponašalo se nasilno. Svako je peto dijete bilo izloženo uvredljivim porukama ili komentarima putem Facebooka, a svako drugo je to doživjelo barem jedanput, dok se 15% djece susrelo s prijetnjama. 3% djece otvorilo je grupu s ciljem ismijavanja ili vrijeđanja druge djece.

Značajan broj djece i mladih doživio je da je netko pisao neistine ili objavljivao njihove tajne (15%), objavljivao njihove slike ili filmove i izrugivao im se (5%), predstavljao se i pisao u njihove ime (20%), doživio inzistiranje na susretu uživo iako to nisu željeli (18%), dobio uznemirujuću ili prijeteću poruku preko mobitela (16%), primio poruku pornografskog i seksualnog sadržaja, a da to nije želio (8%). 23% djece i mladih navelo je da su mobitelom slikali ili snimali vršnjake u tučnjavi i

sličnom nasilnom ponašanju (Hrpka, Katalinić i Buljan Flander, 2010; prema Bilić i sur., 2012).

Da je problem nasilja među mladima na internetu u porastu te čini našu realnosti i svakodnevnicu dokazuju i izvješća MUP-a .

„Sve je učestalije postupanje policije i zbog drugih različitih narušavanja prava djece na internetu: od govora mržnje, uvreda, omalovažavanja, sramoćenja preko povrede privatnosti djeteta do zlouporabe fotografija koje mladi sami snimaju i objavljuju, prijatni i ucjena. U prvih šest mjeseci 2014. godine MUP RH zaprimio je putem online aplikacije za prijavu seksualnog zlostavljanja djece 318 prijava koje su se većinom odnosile na neprimjerene sadržaje na društvenim mrežama“ (Matijević, 2014: 40).

17. POSEBNOSTI VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA

Postoje specifičnosti elektroničkog nasilja naspram nasilja u stvarnom (realnom, fizičkom) svijetu. To su: konstantna prisutnost (24 sata u dana, 7 dana u tjednu); stalna izloženost, i na mjestima koja su inače sigurna poput doma ili sigurne prostorije; veća brojnost publike, svjedoka te brzi porast broja istih; anonimnost nasilnika i promatrača; teža uočljivost i razumijevanje učinaka i posljedica neprihvatljivog, nasilnog ponašanja (Buljan Flander, 2015).

Zahvaljujući suvremenoj tehnologiji i medijima, djeci je omogućena dostupnost internet dvadeset i četiri sata dnevno, što ujedno znači da mogu biti zlostavljani u bilo koje doba dana i noći. Žrtva ne može pobjeći kući ili neko drugo sigurno mjesto kako bi izbjegla maltretiranje jer da zlostavljač može ponovno napasti bilo kad i bilo gdje da se ona nalazi. Također, kod ovakve vrste nasilja prisutna je snaga pisane riječi. „Pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene.“ (Buljan Flander i sur., 2007: 15) U usporedbi s vršnjačkim nasiljem u realnom svijetu gdje se uvrede u verbalnom obliku lakše zaborave, žrtva može iznova pročitati ono što je zlostavljač napisao. „Učestalost i vrijeme izloženosti nasilju nebrojeno je puta dulje od izravnog nasilja koje je jednokratno događaj“ (Pregrad i sur., 2010: 8).

Sljedeća karakteristika je publika, čija je brojnost često mnogo šira od one u razredu ili školskom igralištu. A budući da internet omogućava globalnu povezanost, taj broj se vrlo brzo i lako može povećati i ne mora biti ograničen samo na razred, školu, čak ni grad ili državu u kojoj žrtva stanuje. „Internet je omogućio brz prijenos

informacija velikom broju ljudi – fotografije ili snimke se u sekundi putem e-maila, blogova ili društvenih mreža mogu poslati milijardama ljudi gdje god se nalazili.“ (Ciboci, 2014: 15).

Anonimnost je još jedna posebnost elektroničkog nasilja. Ona olakšava nasilno ponašanje djeci jer im daje lažni osjećaj sigurnosti i moći, smanjuje osjećaj odgovornosti i „daje osjećaj da mogu nekažnjeno kršiti socijalne norme i društvena pravila“ (Bilić i sur., 2012: 302). Također, mnoga djeca koja se u realnom svijetu ne bi nasilno ponašala, zbog anonimnosti se ipak odlučuju na taj potez. (Pregrad i sur., 2010). Posebnost koja olakšava elektroničko nasilje jest „nedostatak socijalnih i kontekstualnih naznaka“ (Buljan Flander i sur., 2007: 13) poput govora tijela ili tona glasa. Nedostatak „opipljive, afektivne povratne informacije o tome je li ponašanje preko interneta prouzročilo štetu drugome“ (Buljan Flander i sur., 2007: 13). Zbog toga djeca „teže uočavaju, vide i razumiju štetu i posljedice koje njihove riječi i postupci mogu nanijeti žrtvi i čine stvari koje vjerojatno ne bi napravili u interakciji licem u lice“ (Buljan Flander i sur., 2007: 13).

17.1. Vršnjačko elektroničko nasilje na društvenim mrežama

Društvenih mreža na kojima djeca i mladi svakodnevno provode svoje vrijeme na internetu ima puno, a s vremenom se taj broj sve više povećava. Neke od trenutno popularnijih su: Twitter, Instagram, Snapchat i definitivno najpopularniji Facebook.

Ono što zabrinjava jest sve češće elektroničko nasilje među djecom upravo preko društvenih mreža. Najčešći oblik zlostavljanja na društvenim mrežama jest stvaranje različitih grupa mržnje na kojima zlostavljači ponižavaju i vrijeđaju svoje vršnjake, objavljuju njihove uvredljive fotografije i snimke, nazivaju ih pogrđnim imenima te ih ismijavaju. Grupe su najčešće usmjerene na djevojke koje se optužuje za promiskuitet ili osobe koje se po nekim sposobnostima ili osobinama razlikuju od drugih vršnjaka (Ciboci, 2014).

Društvene mreže koriste se i za promociju nasilja na način da se preko njih dogovara mjesto i vrijeme tučnjave, objavljuju njihove snimke i snimke ostalih oblika nasilja

čime one postaju predmetom bodrenja, navijanja, ismijavanja. Na taj se način vršnjačko nasilje iz realnog života prenosi i povezuje s elektroničkim i pomoću medija dobiva novu dimenziju, veću publiku i publicite. (Ciboci, 2014).

18. POSLJEDICE VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA

Posljedice elektroničkog nasilja slične su posljedicama vršnjačkog nasilja u realnom svijetu, a često su ozbiljnije, razornije i imaju veći utjecaj na psihofizičko stanje žrtve zbog stalne izloženosti nasilju, većeg broja svjedoka, anonimnosti nasilnika i ostalih posebnosti elektroničkog nasilja.

Istraživanja su pokazala da se u djece žrtava elektroničkog nasilja češće javlja „osjećaj ljutnje, tuge, frustracije, straha ili srama. Imaju nizak osjećaj samopouzdanja, samopoštovanja, suicidalne namjere, probleme u školi, sklonija se depresivnosti i anksioznosti, češće uzimaju opijate, nose oružje u školu te se češće upuštaju u sukobe u školi“ (Ciboci, 2014: 15).

Istraživanje koje je proveo Ured UNICEF-a za Hrvatsku u suradnji s Hrabrim telefonom pokazalo je kako zlostavljana djeca imaju mnogostruke reakcije poput: poteškoća sa spavanjem, prehranom, glavoboljom, trbobjom, zabrinutost, uznemirenost, smanjenu koncentraciju, nevoljkost odlaska u školu (Pregrad i sur., 2010).

19. PREVENCIJA VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA

U prevenciji elektroničkog nasilja, kao i vršnjačkog nasilja u realnom svijetu, mora sudjelovati cijela zajednica. „Edukacije djece, roditelja i učitelja uz oštre zakone i preuzimanje odgovornosti telekomunikacijskih kompanija ključan su preduvjet u prevenciji i zaštiti djece i mladih na internetu“ (Ciboci, 2014: 13).

Važni čimbenici u prevenciji elektroničkog nasilja su državna politika i zakonodavstvo. „Donošenjem kvalitetnih zakona sa strogim kaznama za počinitelje elektroničkog nasilja poslala bi se jasna poruka svim (budućim) počiniteljima

elektroničkog nasilja“ (Ciboci, 2014: 21). Važan čimbenik su i „telekomunikacijske kompanije koje bi trebale zaštititi privatnost njenih korisnika“ (Ciboci, 2014: 21).

Ulogu u borbi protiv elektroničkog nasilja imaju i jasno definirana pravila ponašanja na društvenim mrežama te „brza reakcija, kako javnosti tako i administratora zaduženih za održavanje društvenih mreža pri uklanjanju grupa mržnje s istih“ (Ciboci, 2014: 21).

19.1 Uloga škole u prevenciji vršnjačkog elektroničkog nasilja

Buljan Flander i sur. (2007) iznose četiri područja korisna u prevenciji elektroničkog nasilja, a slična su metodama prevencije vršnjačkog nasilja u stvarnom, realnom životu.

Podizanje svijesti ljudi o postojanju problema elektroničkog nasilja među djecom nužan je prvi korak pri prevenciji jer mnogi ljudi nisu svjesni postojanja i ozbiljnosti problema. Neki su mišljenja kako je nasilje normalni i sastavni dio odrastanja dok drugi elektroničko nasilje prepoznaju samo kao šalu i zaigranost djece i mladih, kao nešto prolazno i nevrjedno pažnje. Na tragu toga, važno je da učitelji razgovaraju o tom problemu s roditeljima i učenicima. Poželjno je pri provođenju radionica o nasilju u stvarnom životu, dio vremena odvojiti i za zlostavljanje preko interneta te osnovati grupe pomoći gdje bi se mlade poticalo na, sigurno i anonimno, prijavljivanje elektroničkog nasilja (Buljan Flander i sur., 2007) .

Koliko je važno nadgledavanje situacija i povećavanje broja dežurnih nastavnika na hodnicima, igralištima, toliko je važno i nadgledavanje računala i računalnih programa kojima se učenici koriste (Buljan Flander i sur., 2007) .

Svaka škola mora donijeti svoj jedinstven plan djelovanja, jasna pravila i definirane posljedice neprihvatljivog ponašanja te njihovo dosljedno primjenjivanje. Važno je da svoj plan ne preuzima od drugih škola jer „proces ili put stvaranja vlastitog načina borbe protiv nasilja podjednako je važan koliko i sam rezultat“ (Buljan Flander i sur., 2007: 31).

„Nastavni bi programi koji se sastoje od direktnog poučavanja vrijednosti, vježbanja empatije i upotrebe priča i drama, te od izravnog učenja o neprikladnog ponašanju, mogli pridonijet smanjivanju broja slučajeva nasilja preko interneta“ (Buljan Flander

i sur., 2007: 31). Također, u promatrača valja probuditi odgovornost, empatiju, suosjećanje prema ovom problemu.

Jedna od zadaća škole je i medijski opismeniti učenike. Medijska pismenost podrazumijeva „ekstenzivno znanje o tome kako primiti, obuhvatiti, analizirati i vrednovati medijske poruke“ (Žitinski, 2009: 246). Današnje generacije znaju se služiti internetom i znaju mnogo o korištenju tehnologije, ali to nužno ne znači da ih koriste na siguran i odgovoran način. Budući da odrastaju uz informatičku tehnologiju, odnose se prema istoj vrlo intuitivno i spontano bez potrebne doze kritičnosti i promišljanja pri čemu im je potrebno vodstvo i podrška. Upravo je to jedna od zadaća škole i odraslih u djetetovu životu: pomoći djeci i mladima pri snalaženju u multimedijском svijetu informacija i moći kako bi postali medijski pismeni i kritički autonomni pri korištenju medija i s informacijama koje ondje pronalaze (Buljan Flander i Brezinščak, 2015).

U ovom radu već je ukazano na izrazito malu angažiranost učitelja kada se radi o problemu vršnjačkog nasilja. Vjerojatnost za reagiranjem i rješavanjem problema u slučaju elektroničkog nasilja dodatno se smanjuje budući da školski djelatnici lakše ignoriraju problem koristeći se argumentom kako se to događa izvan školskog okruženja. Iz tog razloga, edukacija prosvjetnih djelatnika i stručnih suradnika o problemu elektroničkog nasilja neizmjerljivo je važna (Buljan Flander i sur., 2007).

19.2. Uloga roditelja u prevenciji vršnjačkog elektroničkog nasilja

Mediji poput računala, mobitela i interneta veliki i sastavni dio djetetove svakodnevnice. Kako bi mogli razgovarati s djecom o tim njima važnim temama, moraju odvojiti vremena za svladavanje teorijskih znanja o istima. Uz razgovor djeci treba dati do znanja da su zainteresirani za njihove „on line“ aktivnosti kao i za one u realnom svijetu. Poželjno je da roditelji s djecom pretražuju razne informacije na internetu, pronalaze razne aktivnosti koje mogu raditi samostalno ili zajedno i ujedno razgovarati o pozitivnim i negativnim stranama interneta te sigurnim načinima njegova korištenja (Buljan Flander i sur., 2007).

Roditelj mora preuzeti odgovornost nadzora nad virtualnim svijetom i ponašati se prema njemu kao prema realnom svijetu. Postaviti jasna pravila korištenja interneta i

biti dosljedni pri njihovom primjenjivanju, imati uvid u stranice koje dijete posjećuje, postaviti kompjuter u dnevnu sobu, objasniti djetetu opasnosti davanja privatnih informacija strancima (Buljan Flander i sur., 2004). Valja ograničiti korištenje računala na jedan ili dva sata dnevno, poticati korištenje računala u svrhu učenja, a ne samo zabave, upoznati prijatelje s kojima djeca komuniciraju na internetu.. (Buljan Flander i sur., 2007). „Edukacija, razgovor i nadgledanje djece od neprocjenjive su važnosti za razvijanje prikladnih ponašanja na internetu“ (Buljan Flander i sur., 2007: 24).

Ako doznaju da im je dijete žrtva nasilja preko interneta, roditelji trebaju poučiti dijete da ne odgovara na poruke nasilnika, da sačuva sve poruke kako bi mogle pomoći pri istrazi problema i poslužiti kao dokazni materijal, pokušati identificirati nasilnika, kontaktirati internet providera i školu te roditelje nasilnika, ukoliko je nasilnik osoba koju poznaju. Na posljetku, kontaktirati policiju, ako su sadržaji poruka prijetnje nasiljem, dječja pornografija i slično (Buljan Flander i sur., 2007).

Za roditelje je važno da znaju uočiti i prepoznati znakove koji bi mogli upućivati da dijete doživljava ili čini nasilje. Neki od znakova koji mogu upućivati na postojanje elektroničkog nasilja su: nevoljko korištenje interneta i primanja SMS poruka, e-maila; uzrujanost nakon korištenja računala ili mobitela; skrivanje ekrana ili spuštanje slušalice pri pojavi odrasle osobe; provođenje puno vremena online; povlačenje, izostajanje ili nevoljko odlaženje iz škole; potištenost; poteškoće sa spavanjem, apetitom; razdražljivost; sniženo samopoštovanje; deficit u školskom uspjehu (Bilić i sur., 2012).

Važno je u djece razvijati empatiju, senzibilizirati ih o posljedicama koje nasilje može prouzročiti te razviti odgovornost za ispravno i pogrešno, da znaju razlučiti dobro od lošeg ponašanja te kako bi se sami mogli disciplinirati (Buljan Flander i sur., 2007).

„Temelj roditeljstva u svim potanjima, pa tako i dječjoj sigurnosti na internetu, povjerljiv je i topao odnos roditelja i djeteta. Takav odnos stvara sigurno okruženje koje povećava vjerojatnost da će se dijete roditelju obratiti za savjet ili pomoć.“ (Buljan Flander i Brezinščak, 2015).

19.3. Savjeti učenicima u svezi vršnjačkog elektroničkog nasilja

Najvažnije pravilo kojeg se učenici trebaju pridržavati jest da se na internetu mora držati pravila ponašanja kao i u realnom životu. Dakle, ako se nešto ne bi napravilo na javnom mjestu, ne smije se raditi ni na internetu. Sljedeće važno pravilo je ne davati osobne informacije na internetu, što se odnosi na sve internetske stranice, ma koliko god se one činile sigurnima, ne odavati svoje lozinke nikome osim roditeljima, ne objavljevati ili slati sadržaj za kojeg se želi da ostane privatn. Tuđe privatne podatke valja čuvati kao vlastite. Prije objave fotografije ili komentara razmisliti hoće li to nekoga uvrijediti ili mu zasmetati. Na internetskoj stranici www.google.com kada se upiše vlastito ime i prezime pod navodnim znacima, mogu se vidjeti svi sadržaji koji su objavljeni na internetu o toj osobi. Na taj način lako se može uočiti ako netko drugi objavi nešto o nekoj osobi, sa ili bez njezina pristanka. (Buljan Flander i sur., 2007).

Buljan Flander i sur. (2004) djeci savjetuju: ne prihvaćati poklone u zamjenu za adresu ili neke druge osobne informacije sebe ili članova obitelji, nikome ne slati fotografije sebe i članova svoje obitelji, prekinuti svaki razgovor pri kojem se osjeća nelagodno ili nesigurno, ne organizirati susrete s osobama koje se upozna preko interneta, ne odgovarati na prijeteće poruke i mailove, ne nasjedati na provokacije.

19.4. Kampanje u službi prevencije vršnjačkog elektroničkog nasilja

U cilju podizanja razine osviještenosti javnosti o postojanju problema, njegovim razmjerima i posljedicama tijekom godina provedene su kampanje na nacionalnoj razini.

U aktivnu borbu protiv elektroničkog nasilja Hrvatska se uključila 2013. godine kampanjom „NE govori mržnje na internetu“. Iste godine formiran je Nacionalni odbor za provedbu kampanje čiji su članovi bili predstavnici državnih tijela, udruge koje djeluju u području zaštite ljudskih prava, HRT, Nacionalno vijeće učenika i Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu. Cilj kampanje bio je „proaktivnim djelovanjem na Internetu i u zajednici, informirati i senzibilizirati javnost, posebno

djecu i mlade, o poštivanju ljudskih prava kao i o negativnim utjecajima govora mržnje“ na internetu (Furlić, 2014). Kroz kampanju ukazuje se na negativne posljedice govora mržnja na internetu i

„posljedice diskriminativnog i neprihvatljivog izražavanja [...] Također se potiče na poštivanje ljudskih prava i uvažavanje različitosti kojima je osnova nacionalno podrijetlo, rasna i etnička pripadnost, boja kože, ekonomski status/imovinsko stanje, spol, rodni identitet, spolna orijentacija i drugo“ (Furlić, 2014: 8).

Jedan pozitivan primjer i korak u prevenciji i suzbijanju elektroničkog nasilja bio je i školski preventivni program „Prekini lanac“. Pilotiran je 2009. godine i bio dio je programa „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“. Sastavljen je od radionica za učitelje, roditelje i učenike koje su oblikom primjerene tematskim učiteljskim vijećima, roditeljskim sastancima i satovima razrednih odjela, a zamišljen je ponajprije kao poticaj za promišljanje i poučavanje o problemu elektroničkog nasilja. Radionice su, osim informativnog, imale i odgojnu komponentu s mnoštvom rasprava, uspostavljanja vrijednosti, pravila i posljedica, pouka te vježbanja načina komunikacije primjerene elektroničkim medijima (Ćosić i sur., 2010).

Ured UNICEF-a za Hrvatsku u suradnji s Hrabrim telefonom, uz već spomenuti program, pokrenuo je javnu kampanju istoga naziva. Sastojala se od TV-spota, plakata, letaka za djecu, roditelje i učitelje koji su se nalazili na svim prodajnim mjestima s elektroničkim napravama, te emisija u medijima na temu elektroničkog nasilja kako bi se širu javnost poučilo kako se korektno ponašati u virtualnome prostoru te kako reagirati u slučajevima uznemiravanja i zlostavljanja (Ćosić i sur., 2010).

Kampanji „Za sigurno i poticajno okruženje u školama (Stop nasilju nad djecom)“, koja je trajala od 2003. do 2012. godine, kao i kampanji „Prekini lanac“ cilj je, između ostalog, bio uspostavljanje jasnog društvenog sustava „jer školama nije lako odgajati djecu u duhu međusobnog poštovanja ukoliko to nisu i vrijednosti koje promiče društvo u kojem djeluju“ (Ćosić i sur., 2010: 8).

Nacionalni program prevencije vršnjačkog nasilja već prepoznat u široj javnosti jest Dan ružičastih majica koji se obilježava zadnje srijede u veljači. Cijela „ideja nastala je kao znak protesta zbog incidenta koji se dogodio u jednoj školi.“ Priča je krenula prije 10 godina iz Kanade kada je dječak, u znak potpore bolesnoj majci, došao u školu u ružičastoj majici i zbog toga bio izložen vršnjačkom nasilju. U znak potpore

dječaku, školski prijatelji obukli su ružičaste majice koje su postale prepoznatljiv simbol inicijative. <http://cepn.hr/dan-ruzicastih-majica/>

20. GDJE POTRAŽITI POMOĆ?

U slučaju potrebe za savjetom, pitanjem, rješavanjem nesuglasica, nesporazuma ili sličnih problema valja znati da postoji čitav niz institucija, udruga, savjetovališta i raznih telefonskih linija za pomoć. Javiti se može i anonimno. Važno je naglasiti i da ljudi koji rade na navedenim mjestima, ljudi su od povjerenja, strpljivi su i profesionalni u svome poslu.

U nastavku slijedi popis nekih telefonskih linija i savjetovališta za pomoć koji mogu biti od koristi pri potrazi za dodatnim informacijama ili pri potrebi i želji za razgovorom:

Hrabri telefon za djecu: 116 111 (<http://www.hrabritelefon.hr/>)

Hrabri telefon za mame i tate: 0800 0800 (<http://www.hrabritelefon.hr/>)

Plavi telefon: 01 48 33 888 (<http://www.plavi-telefon.hr/>)

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba: 01 34 57 518 (<http://www.poliklinika-djeca.hr/kontakt/>)

Društvo za psihološku pomoć, Modus – Centar za djecu, mlade i obitelj: 01 4621 554 (<http://dpp.hr/contact/>)

21. ZAKLJUČAK

Nasilje je jedan od oblika neprihvatljivog ponašanja koji je prisutan u svim sferama društva pa tako i u odgojno-obrazovnim ustanovama kao što su škole. Pojavljuje se u raznim oblicima: od otvorenog i izravnog kao što je tjelesni oblik, preko verbalnog, ekonomskog i seksualnog pa sve do teže identificirajućih, prikrivenih oblika kao što je emocionalni, uz poseban oblik elektroničkog nasilja. Navedeni oblici nerijetko se međusobno isprepliću, preklapaju i nadopunjuju. Nasilno ponašanje, izravno i neizravno, izrazito negativno utječe na cjelokupno psihosocijalno stanje svih sudionika: nasilnika, žrtvu, ali i promatrača uzrokujući istovremeno ozbiljne kratkoročne i dugoročne posljedice.

Sveprisutnost, razni oblici i kompleksnost govori o samoj ozbiljnosti problema i potrebi za promišljanjem o njegovu što učinkovitijem suzbijanju. Cilj odraslih koji svakodnevno bave djecom mora biti što ranije prepoznavanje problema, pravodobna i pravovremena reakcija, ako situacija i okolnosti to dopuštaju, sprječavanje i zaustavljanje problem u samom korijenu pri čemu bi se maksimalno ublažili njegove posljedice. Osjetljivošću, osviještenošću i reagiranjem na problem djeci se izravno šalje jasna poruka o netoleranciji na nasilje ni na kojem mjestu, ni u kojem obliku.

Primarna prevencija leži u jačanju roditeljstva i obitelji kao temeljne ljudske zajednice te sustavnom i aktivnom uključivanju roditelja u borbu protiv svih oblika vršnjačkog nasilja. Roditelji svojim ponašanjem i reakcijama utječu na djecu oblikujući uzroke njihova ponašanja. Više no ikada trebaju vodstvo, podršku i savjete kako bi se uspješno borili s izazovima roditeljstva, protiv otuđenosti i bešćutnosti koje donosi moderno doba i kako bi mogli u djece njegovati pozitivne ljudske vrijednosti poput poštenja, poštovanja, dobrote i ljepote te kako bi uspješno odgojili samopouzdanu, sretnu djecu koja cijene tuđi integritet, rad i trud.

Škola je, uz obitelj, jedan od najvažnijih sustava koji djecu poučava važnim činjenicama kako bi jednog dana mogli biti aktivni članovi društvene zajednice, ali i pruža iskustvo koje oblikuje njihovu ličnost. Učitelji i stručni suradnici poput pedagoga, psihologa, defektologa, socijalnih radnika u prevenciji i borbi protiv vršnjačkog nasilja imaju najvažniju ulogu. Zbog svog svakodnevnog kontakta

djecom i lakšim praćenjem njihova psihofizičkog stanja i promjena u ponašanju u mogućnosti su rano prepoznati problem i adekvatno reagirati, ali da bi to bili sposobni potrebna im je podrška, stručno znanje o samom problemu, kao i želja i intrinzična motivacija za rješavanjem problema.

Budući da je škola kao živi organizam koji se svakom novom generacijom i novim učenicima, ali i novim učiteljima i stručnim suradnicima mijenja i prilagođava okolnostima i situacijama. Zbog toga je izrazito važna kontinuiranost u edukaciji i stručnom usavršavanju učitelja o ovoj problematici. Također je potrebno više pažnje posvetiti edukaciji studenta, budućih učitelja, jer u trenutnim programima i kolegijima tijekom fakultetskog obrazovanja nema dovoljno sadržaja ove problematike. Organiziranjem izbornih kolegija, radionica, parlaonica, predavanja, prezentacija i sličnih sadržaja budući učitelji postali bi osjetljiviji na temu vršnjačkog nasilja, bili bi spremniji prepoznati i reagirati na taj problem, bili bi spremni prepoznati uzroke, ishode i posljedice raznih ponašanja te bi prevencija bila učinkovitija. Poseban naglasak i pozornost valja staviti na edukaciju o skrivenim oblicima vršnjačkog nasilja koji nisu lako uočljivi, a imaju jednako razarajuće posljedice i snažno se odražavaju na psihičko i emocionalno zdravlje i stanje djece.

Važno je u škole uvesti programe i potaknuti na aktivnosti prevencije i aktivne borbe protiv nasilja na nacionalnoj razini, ali koje će biti sustavno provođene i praćenje s provedenim evaluacijama koje bi ukazale na eventualne propuste i poboljšanja koja se bi se morala provesti. Gdje bi to točno vidjeli rezultate, uspješnost, učinkovitost, mane i propuste programa i koji bi suzbio zbunjenost i „prazan hod“, odnosno gubljenje vremena, koji bi jasno pokazalo što treba zadržati, što odbaciti i koji bi smanjili eksperimentiranje na najmanju razinu. Nameće se potreba preventivnih programa od najranije vrtićke dobi, reko predškolskog i osnovnoškolskog do srednjoškolskog obrazovanja te mora biti utkan o u sve nastavne predmete kako bi učenici razmišljajući o nenasilju i primjenjujući stečena znanja i vještine mogli djelovati u životu. Da bi bilo kakvi programi bili učinkoviti, nužna je suradnja, komunikacija, informiranje svih profesija koji mogu pozitivno utjecati svojim znanjem, iskustvom, ali i najšira društvena potpora. Rad s raznim civilnim udrugama, na lokalnoj razini s podrškom i popraćenošću lokalnih medija je ključna. Organiziranje što više izvannastavnih aktivnosti za djecu i savjetovašta i radionica

za roditelje, suradnja u vidu predavanja i savjetovanja sa socijalnim radnicima, liječnicima pa i policijskim djelatnicima koji bi bili usmjereni ka cjelovitoj edukaciji svih sudionika u procesu i u sustavu, nadogradnji znanja, povezanosti iskustava, promišljanja o problemu, otkrivanja novih ideja i načina borbe protiv vršnjačkog nasilja. Na taj način bi se ta prevencija svela na cjelogodišnji rad i aktivizam, a ne samo na obilježavanje određenog dana ili tjedna što je nedovoljno i neučinkovito.

Učitelji trebaju razvijati vještine upravljanja razredom s ciljem stvaranja pozitivne atmosfere i ozračja u razredu, u kojem bi se osnažile vrijednosti poput strpljenja, razumijevanja, snošljivosti, empatije, tolerancije, osjećaja zajedništva i brige jedne za drugima. Treba težiti što većem promoviranju samoaktualizacijskih vrijednosti poput usmjeravanja na osobni i društveni rast i razvoj. Potrebno je organizirati što više različitih izvannastavnih aktivnosti gdje bi učenici mogli stvarati i razvijati kompetencije za razvoj prosocijalnih vještina, emocionalne inteligencije, učiti o asertivnom ponašanju i komuniciranju kontroli ljutnje i mogućnost izražavanja emocija, nenasilnom rješavanju sukoba, toleranciji, empatiji, razumijevanju, suživotu, pomaganju drugima, gdje bi stvarali uvjete postanka aktivnih članova društva. Samo su neki od čimbenika koji mogu spriječiti vršnjačkog nasilje i pomoći djeci da se odupru. U današnjoj digitalnoj generaciji, otuđenosti i poremećenim vrijednostima, više no ikada naglasak škole treba biti na odgoju djece. To je ključna stvar. Uz sve materijalne stvari koju današnja djeca posjeduju, više no ikad potrebno im je pokazati humanost, solidarnost i osnovne ljudske vrijednosti poput ljubavi, dobrote i poštenja.

Jedan segment prevencije mora se odnositi na borbu protiv elektroničkog nasilja, koji ima svoje specifičnosti poput osiguravanja anonimnosti njegovih korisnika te brzini prenošenja informacija i velikom broju promatrača ili sudionika nasilja.. To je najveći izazov suvremene škole. Škola ima ulogu informatički opismenjivati učenike, valja promovirati pozitivno korištenje informacijske i komunikacijske tehnologije, razvijati odgovorno i savjesno ponašanje i komuniciranje na internetskim stranicama i društvenim mrežama.

Krucijalno je raditi na poboljšanju odnosa i komunikacije između roditelja, učitelja i učenika. Jedino na takav koordiniran, sustavan način i suradnjom lokalne zajednice,

škole, učitelja, stručnih suradnika, roditelja i učenika može se značajnije utjecati na suzbijanje tako kompleksnog problema kao što je vršnjačko nasilje.

Kao jedan od najvećih problema u suzbijanju nasilja nameće se manjak društvene odgovornosti i neshvaćanja ozbiljnosti situacije. Često reakcija na nasilje izostane pod izlikom „privatne stvari“. Promatrači umjesto jasnog osuđivanja i reagiranja na razne oblike nasilja, okreću glavu uz izliku „kako to nije njihova stvar“. Nedostaje spremnosti i inicijative za suzbijanjem kruga nasilja, za progovaranjem, preuzimanjem odgovornosti i stvarnim djelovanjem. Dok se to ne dogodi, značajniji napredak se ne može očekivati. Ako se ne djeluje protiv nasilja, u biti se djeluje za nasilje. Nasilje se percipira kao normalna svakodnevna pojava i shodno tomu, ravnodušnost i tolerancija na nasilje se povećava, a to je ono što zabrinjava. Javni i medijski prostoru zasićen je govorom mržnje i raznim oblicima nasilnog ponašanja koje se ne promatra s dovoljnom dozom kritičnosti i ozbiljnosti koju ono zahtjeva te se ne osuđuje dovoljno, često se na njega ni ne reagira niti ga se sankcionira.

Djeca su ogledalo cjelokupne zajednice, odraz naših uspjeha i neuspjeha kao društva. Jedna od bitnih zadaća obitelji, suvremene škole i društva u cjelini jest pomoći djetetu da sazrije u zdravu i sretnu odraslu osobu. Mijenjajući djecu, mijenjamo svijet.

LITERATURA

1. Ajduković, M. i Pečnik, N. (1993). *Nenasilno rješavanje sukoba*. Zagreb: „Alinea“.
2. Beane, A.L. (2008). *Učionica bez zlostavljanja: više od 100 savjeta i strategija namijenjenih učiteljima u školama*. Zagreb: MOSTA d.o.o.
3. Bilić, V. (2007). Nasilno i nekorektno ponašanje prema nastavnicima. U H. Vrgoč (Ur.), *Nasilje i nasilno ponašanje u školi/vrtiću/učeničkom domu (46-66)*. Zagreb: Hrvatski pedagoško – književni zbor.
4. Bilić, V. (2010). Povezanost medijskog nasilja s agresivnim ponašanjem prema vršnjacima. *Odgojne znanosti*, 12 (2), 263-281.
5. Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Naklada Slap.
6. Bilić, V. i Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb: Naknada Ljevak.
7. Bujišić, G. (2005). *Dijete i kriza: priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje*. Zagreb: Golden marketing: Tehnička knjiga.
8. Buljan Flander, G. (2007). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Grad Zagreb.
9. Buljan Flander, G. (2015). *Internet i djeca – trebamo li brinuti?* Preuzeto 2. svibnja 2017. s:
http://www.cybermed.hr/clanci/internet_i_djeca_trebamo_li_brinuti
10. Buljan Flander, G. i Brezinščak, T. (2015). *Odrastanje na Internetu: kako vratiti sigurnost u djetinjstvo?* Preuzeto 2. svibnja 2017. s:
<http://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/odrastanje-na-internetu-kako-vratiti-sigurnost-u-djetinjstvo/>
11. Buljan Flander, G., Karlović, A. i Ćosić, I. (2004). Izloženost djece zlostavljanju putem interneta. *Medix*, 10 (2), 159-161.
12. Buljan Flander, H. i Kovačević, H. (2005). *Zašto baš ja: knjiga o nasilju među djecom*. Zagreb: Znanje.
13. Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K. i Muhek, R. (2007). *Nasilje preko interneta*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i grad Zagreb.

14. Ciboci, L. (2014). Grupe mržnja na društvenim mrežama – novi oblici nasilja među djecom i mladima. u Majdak, M., I. *et al.* (Ur), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima* (str. 13-27). Zagreb: Društvo za socijalnu politiku.
15. Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač; od vrtića do srednje škole; kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Tiskara Millennium.
16. Cooper, S. (2009). *Braniti se riječima: kako poučiti djecu umijeću verbalne samoobrane*. Buševac: Ostvarenje.
17. Ćosić, I., Pregrad, J., Salečić, I. i Tomić Latinac, M. (2010). *Prekini lanac: zaustavimo elektroničko nasilje: priručnik programa prevencije elektroničkog zlostavljanja*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
18. Field, E.M., (2004). *Živjeti bez nasilja: kako pomoći djeci da izađu na kraj sa zadirivanjem i nasiljem*. Zagreb: Naklada Kosinj.
19. Furlić, I. (2014). Nacionalna kampanja „Ne govoru mržnje na Internetu“. u Majdak, M., I. *et al.* (Ur), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima* (str. 7-13). Zagreb: Društvo za socijalnu politiku.
20. Hrpka, H., Katalinić, V., Buljan Flander, G. (2010). Iskustva djece prilikom korištenja interneta i suvremenih tehnologija. (*neobjavljeni podaci*).
21. Internet World Stats (2017). Internet Usage in Europe.
Preuzeto 4. svibnja 2017. s:
<http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#europe>
22. Janković, J. (1993). *Sukob ili suradnja*. Zagreb: NIP „Alineja“.
23. Juul, J. (2011). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Naklada Pelago.
24. Konferencija Lokalno partnerstvo za prevenciju i borbu protiv nasilje u školama (2004). *Nasilje u školama – izazov lokalnoj zajednici*. Zagreb: Ibis grafika.
25. Matijević, A. (2014). Nasilje nad i među mladima na Internetu. u Majdak, M., I. *et al.* (Ur), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima* (str. 39-51). Zagreb: Društvo za socijalnu politiku.
26. Noll, K. i Carter, J. (2005). *Obuzdaj svog nasilnika: dječja verzija bestselera „Nasty people“*. Zagreb: Slovo.
27. Olweus, D. (1996). *Nasilništvo u školi*. Zagreb: Educa.

28. O'Regan, F.J. (2008). *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*. Zagreb: Naklada Ljevak.
29. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Hrabri telefon (2013). *Koliko vremena i uz koje rizike djeca provode na internetu i Facebooku*. Preuzeto 4. svibnja 2017. s: <http://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/rijec-ravnateljice/nase-istrazivanje-koliko-vremena-i-uz-koje-rizike-djeca-provode-na-internetu-i-facebooku/>
30. Pregrad, J. (2007). *Projekt „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“*. Zagreb: Ured za UNICEF-a za Hrvatsku.
31. Pregrad, J., Tomić Latinac, M., Mikulić, M. i Šeparović, N. (2010). *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
32. Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama: što možemo učiniti?* Zagreb: Mosta.
33. Rumpf, J. (2009). *Vikati, udarati, uništavati: kako postupati s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naknada Slap.
34. Ružić, N. (2011). Zaštita djece na Internetu. *Nova prisutnost*, 9 (1), 155-170.
35. Slavens, E. (2006a). *Nasilništvo: učini nešto prije nego zagusti*. Zagreb: Mosta.
36. Slavens, E. (2006b). *Pritisak vršnjaka: učini nešto da ostaneš svoj*. Zagreb: Mosta.
37. Slavens, E. (2006c). *Tučnjava: učini nešto prije prvog udarca*. Zagreb: Mosta.
38. Šimčić, P. i Šmida, D. (2016.) *Uz Međunarodni dan nenasilja: Nenasilno ponašanje u odgoju djece*. Preuzeto 26. travnja. 2017. S: <http://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/teme/uz-medunarodni-dan-nenasilja-nenasilno-ponasanje-u-odgoju-djece/>
39. Turković, H. (2008). *Narav televizije*. Zagreb: Meandar.
40. Uzelac, M., Bognar, L. i Bagić, A. (1994). *Budimo prijatelji: priručnik odgoja za nenasilje i suradnju: pedagoške radionice za djecu od 6 do 14 godina*. Zagreb: Slon.
41. Uzelac, M. (2000). *Za Svemire: priručnik miroljubivog rješavanja sukoba u osnovnoj i srednjoj školi*. Zagreb: „Mali korak“ – Centar za kulturu mira i nenasilja.

42. Zdenković, R. (2013). *Djeca i svađanje: što djeca uče kroz sukobe*. Preuzeto 26.4.2017. s internetske stranice Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreb
<http://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/djeca-i-svadanje-sto-djeca-uce-kroz-sukobe/>
43. Zgrabljic Rotar, N. (2005). *Mediji – medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaj. Medijska pismenost i civilno društvo*. Sarajevo: Media Centar.
44. Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. *Pedagogijska istraživanja*, 1 (2), 207-220.
45. Zrilić, S. (2006). Sudionici u krugu školskog nasilja – nasilnik, žrtva i promatrač. *Magistra Iadertina*, 1 (1), 49-57
46. Zvonarević, M. (1981). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
47. Žitinski, M. (2009). Što je medijska pismenost? *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 64 (2), 233-245.

Internetska stranica Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba
<http://www.poliklinika-djeca.hr/kontakt/> (stranica posjećena 13. travnja 2017.)

Internetska stranica Plavog telefona
<http://www.plavi-telefon.hr/> (stranica posjećena 13. travnja 2017.)

Internetska stranica Društva za psihološku pomoć
<http://dpp.hr/contact/> (stranica posjećena 13. travnja 2017.)

Internetska stranica Hrabrog telefona
<http://www.hrabritelefon.hr/> (stranica posjećena 13. travnja 2017.)

Internetska stranica Centra za edukaciju i prevenciju nasilja
<http://cepn.hr/dan-ruzicastih-majica/> (stranica posjećena 13. travnja 2017.)

Popis slika

Slika 1. Prikaz učestalosti nasilja među vršnjacima s obzirom na zemlju ispitivanja.....11

Slika 2. Krug nasilja.....30

Kratka biografska bilješka

Zovem se Irena Jelić. Rođena sam 13. studenoga 1991. godine u Slavonskom Brodu. Moje osnovnoškolsko obrazovanje započinje 1997. godine u Osnovnoj školi Ivana Gorana Kovačića, područna škola Tisovac. Srednjoškolsko obrazovanje stječem u Gimnaziji Nova Gradiška gdje sam 2010. godine maturirala. Iste godine upisujem Učiteljski fakultet u Zagrebu, odjek u Petrinji na odjelu Učiteljskog studija, modul odgojne znanosti.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Pod punom odgovornošću izjavljujem da sam diplomski rad u potpunosti izradila samostalno služeći se navedenim izvorima podataka.

Irena Jelić

Irena Jelić

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

IZJAVA

kojom izjavljujem da sam suglasna da se trajno pohrani i javno objavi moj rad

VRŠNJAČKO NASIJE UČENIKA

DIPLOMSKI RAD

u javno dostupnom institucijskom repozitoriju

i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).

U Petrinji, 29. lipnja 2017.

IRENA JELIĆ

Irena Jelić